

**T.C.
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ABD
TEFSİR BİLİM DALI**

**AYETLER İŞİĞINDA CENNET VE CEHENNEM YİYECEK VE
İÇECEKLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

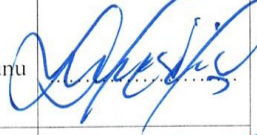

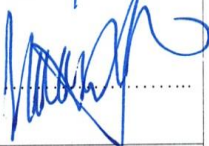

**HAZIRLAYAN
ŞAKİR SAYLIK**

DANIŞMAN

PROF. DR. SELAHATTİN SÖNMEZSOY

VAN - 2019

KABUL VE ONAY SAYFASI (EK-4)

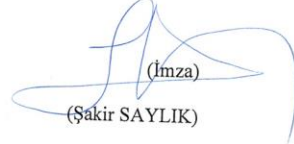
<p>Şakir SAYLIK tarafından hazırlanan "Ayetler Işığında Cennet ve Cehennem Yiyecek ve İçecekleri" adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ / OY ÇOKLUĞU ile Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.</p>	
<p>Danışman: Prof. Dr. Selahattin SÖNMEZSOY Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum</p>	
<p>Başkan : Prof. Dr. Selahattin SÖNMEZSOY Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum</p>	
<p>Üye : Doç. Dr. Mehmet Selim Aslan Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum</p>	
<p>Üye : Dr. Öğretim Üyesi Ahmet ÖZDEMİR Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Bitlis Eren Üniversitesi Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum</p>	
<p>Tez Savunma Tarihi:</p>	<p>02/08/2019</p>
<p>Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini ve imzaların sahiplerine ait olduğunu onaylıyorum.</p> <p>...02/09/2019...</p> <p>Doç. Dr. Bekir KOÇLAR v. Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü</p> 	

ETİK BEYAN

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. (22.07.2019)

(İmza)
(Şakir SAYLIK)

(Yüksek Lisans)

Şakir SAYLIK

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Temmuz, 2019

**(AYETLER IŞIĞINDA CENNET VE CEHENNEM YİYECEK VE
İÇECEKLERİ)**

ÖZET

Kur'ân-ı Kerîm'de geçen Cennet ve Cehennem yiyecek ve içeceklerin neler olduklarını ve bunların mahiyetlerini tespit etmek, mükâfat ve ceza bakımından amellerle ilişkisini ortaya koymak, yiyecek ve içeceklerin geçtiği ayet-i kerîmelerin farklı tefsirlerde nasıl açıklandığını ortaya çıkarmak bu bağlamda Cennet ve Cehennem'de insanların nelerle karşılaşabileceğini açıklamaya çalışmak araştırmanın amaçlarını oluşturmaktadır. Araştırmada öncelikle İslam dininde Cennet ve Cehennem kavramları üzerinde durulmuştur. Ayetler ışığında Cennet ve Cehennem'in ne anlama geldiği ve nasıl bir mahal olduğu çeşitli açılardan açıklanmaya çalışılmıştır. Sonrasında Cennet ve Cehennem yiyecek ve içeceklerin geçtiği ayetler tespit edilmiş ve çeşitli tefsirlerde bu ayetlerin nasıl açıklandığı ortaya konmaya gayret edilmiştir. Bu ayetlerle ilgili olarak yeri geldikçe hadis kaynaklarına başvurulmuştur. Kur'ân-ı Kerîm'de Cennet yiyecekleri olarak; et, kuş etleri ve meyve olarak da nar, üzüm, kiraz, muz, hurma; Cennet içecekleri olarak da su, süt, bal ve içecek nehirleri ile selsebil, kafur, tensim pınarları zikredilmektedir. Cehennem yiyecekleri olarak ise zakkûm, darî ağacı ve ğislîn zikredilirken Cehennem içecekleri olarak hamîm, ğassak ve sadîd içeceklerinden söz edilmektedir.

Sonuç olarak Cennet ve Cehennem yiyecek ve içecekleri mutlaka olacaktır varlıkları Kur'ân ayetleriyle sabittir. Ancak bunların mahiyetlerine dair, tamamen gayp alemine ait olmaları ve dilin sınırlılıkları dolayısıyla son sözü söylemek mümkün görünmemektedir. Bu kavramlar üzerindeki yorumları itikada dair bir konu olarak değil de Müslümanların kültür dünyalarına ait bir zenginlik olarak görmek,

tekfirci din anlayışı yerine birleştirici ve kucaklayıcı bir anlayışın gelişmesine yardımcı olabilir.

Anahtar kelimeler : Cennet, Cehennem, Yiyecek, İçecek, Cennet Yiyeceği, Cennet İçeceği, Cehennem Yiyeceği Cehennem İçeceği.
Sayfa Sayısı : 131
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Selahattin SÖNMEZSOY

(M.Sc. Thesis)

Şakir SAYLIK

VAN YÜZÜNCÜ YIL UNIVERSITY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

July, 2019

**(FOOD AND DRINKS IN HEAVEN AND HELL IN THE LIGHT OF
VERSES)**

ABSTRACT

In this research, it is aimed to determine what are the foods and beverages in Paradise and Hell in Qur'an and their nature. For this purpose, to reveal the relationship between these foods and beverages in terms of reward and punishment, to reveal how the verses in which food and beverages are mentioned in different exegesis and to reveal what people in Paradise and Hell can encounter. In this study, the concepts of Heaven and Hell in Islamic religion are emphasized. In the light of the verses, what Heaven and Hell means and what kind of a place is explained in various aspects. Afterwards, the verses in which Heaven and Hell pass through food and drink were determined and how it was explained to these verses with various exegesis. In these verses, hadith sources have been used when necessary. In the Quran as the food of Paradise; pomegranate, grape, cherry, banana, date palm as meat, bird meat and fruit; water, milk, honey and beverage rivers and selsebil, camphor and tensim springs are mentioned as paradise drinks. Oleander, Dari tree and Gislîn are mentioned as food in the Hell. Hell drinks are mentioned as Hamim, Gassak and Sadid beverages.

As a result the presence of the Paradise and Hell's food and drink is absolute, as this is fixed by the verses of the Qur'an. However, it does not seem possible to say the final word about their nature because of the fact that they belong to the realm of the unknown world and the limitations of the language. Seeing the interpretations on these concepts as a wealth of the cultural worlds, not as a matter of faith, can help develop a unifying and embracing understanding rather than a tekfirist faith.

Keywords : Heaven, hell, food, drink, Hevaen food, hell food
Quantity of Page : 131
Supervisor : Professor. Dr. Selahattin SÖNMEZSOY

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	III
ABSTRACT	V
İÇİNDEKİLER.....	VII
SİMGELER VE KISALTMALAR	X
ÖNSÖZ.....	XI
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM	4
AYETLER İŞİĞİNDA CENNET VE CEHENNEM	4
1.1. Cennet.....	8
1.1.1.Cennetin Dereceleri.....	10
1.1.2.Cennetin Özellikleri.....	13
1.1.3. Cennetliklerin Özellikleri	15
1.1.4. Kur'an'da Geçen Cennet İsimleri	18
1.1.4.1. دار السلام / Dâru's-selâm.....	19
1.1.4.2. جنة الخلد / Cennetu'l-huld	20
1.1.4.3. دار المقامة / Dâru'l-mukâme	21
1.1.4.4. مقام أمين / Makâm-ı emin.....	22
1.1.4.5. جنة عدن / Cennetu'l-adn.....	23
1.1.4.6. جنة الماوي / Cennetu'l-me'va.....	24
1.1.4.7. جنة النعيم / Cennetu'l-naîm.....	25
1.1.4.8. جنات الفردوس / Cennetu'l-firdevs	25
1.1.4.9. الحسنی / el-Hüsnâ.....	26
1.1.4.10. مقعد صدق / Mak'ad-i sıdk	27
1.2. Cehennem	28
1.2.1. Cehennem Tabakaları	29
1.2.2. Cehennem Özellikleri	30
1.2.3. Cehennemliklerin Özellikleri.....	35
1.2.4. Kur'an'da Geçen Cehennem Adları.....	37
1.2.4.1. نار / Nâr.....	38

1.2.4.2. لظى / Lezâ	39
1.2.4.3. حطم / Hutame	40
1.2.4.4. سقر / Sekar	41
1.2.4.5. سعير / Sa'îr	43
1.2.4.6. جحيم / Cahîm	44
1.2.4.7. الهوي / Haviye	45
1.2.4.8. سجن / Siccîn	46
1.2.4.9. الدار البوار / Dâru'l-Bevâr	47
1.2.4.10. سوء الدار / Sûu'd-Dâr	48
1.2.4.11. سموم / Semûm	49
II. BÖLÜM	51
AYETLER IŞIĞINDA CENNET VE CEHENNEM YİYECEK VE İÇECEKLERİ	51
2.1. Cennet Yiyecek ve İçecekleri	51
2.1.1. Cennet Yiyecekleri	53
2.1.1.1. فاكهة / Fakihe (Meyve)	56
2.1.1.2. نخل / Hurma ve رمان / Nar	60
2.1.1.3. سدر / Kiraz ve طلع / Muz	62
2.1.1.4. عنب / Üzüm	65
2.1.1.5. لحم / Et	67
2.1.2. Cennet İçecekleri	68
2.1.2.1. معين / Maîn (Kaynak, Pınar)	69
2.1.2.2. سلسبيل / Selsebîl kaynağı	71
2.1.2.3. كافور / Kâfûr kaynağı	72
2.1.2.4. تسنيم / Tesnîm kaynağı	73
2.1.2.5. أنهار / Su ırmakları	75
2.1.2.6. أنهار من لبن / Süt ırmakları	78
2.1.2.7. أنهار من عسل / Bal ırmakları	79
2.1.2.8. أنهار من خمر / Şarap ırmakları	80
2.2. Ayetler Işığında Cehennem Yiyecek ve İçecekleri	82
2.2.1. Cehennem Yiyecekleri	83
2.2.1.1. شجرة الزقوم / Zakkûm ağacı	84
2.2.1.2. غسلين / Gıslîn (irinli su)	90
2.2.1.3. ضريع / Darî' ağacı (acı ve zehirli diken)	91

2.2.2. Kur'ânda Cehennem İçecekleri.....	95
2.2.2.1. حميم/Hamim	96
2.2.2.2. غساق/Gassak.....	98
2.2.2.3. صديد/Sadîd.....	101
2.2.3. Cennet ve Cehennem Yiyecek ve İçecekleri ile İlgili Yorumlar	104
2.2.3.1. Cennet Yiyecek ve İçecekleri Gerçek Anlamda Alanlar	104
2.2.3.2. Cennet Yiyecek ve içecekleri mecaz olarak kabul edenler	106
2.2.3.3. Cehennem Yiyecek ve İçecekleri Gerçek Anlamda Alanlar	107
2.2.3.4. Cehennem Yiyecek ve İçecekleri Mecaz Olarak Kabul Edenler	108
SONUÇ	110
KAYNAKÇA	114
ÖZ GEÇMİŞ	
LİSANSÜSTÜ TEZ ORJİNALLİK RAPORU	

SİMGELER VE KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
As	Aleyhisselam
b.	bin (oğlu)
bkz.	Bakınız
C.	Cilt
Çev.:	Çeviri
Der.	Derleyen
h. no:	Hadis numarası
Hz.	Hazreti
ra.	Radıyallahu anh/anha
sav.	Sallallâhu aleyhi ve sellem
s.	Sayfa
sad.	Sadeleştiren
TDK.	Türk Dil Kurumu
thk.	Tahkik
trsz.	Tarih yok
trc.	Tercüme
tsh.:	Tashih
vb.	Ve benzeri
vd.	Ve diğerleri
Yay.	Yayınevi

ÖNSÖZ

Ölüm sonrasında insana sonsuza kadar yaşama imkânı tanıyan, Cennet ve Cehennem inancıdır. Bu inancın izlerini tarihin en eski dönemlerinden günümüze kadar takip etmek mümkündür. Bu inanç bundan sonra da hiçliğe karşı insanoğlunun en güvenli limanı olacağına benzemektedir.

İslam kaynaklarında Cennet ve Cehennem düşüncesi ve bu iki nihai mekâna dair bilgiler çok geniş bir alana yayılmıştır. Müelliflerin öznel değerlendirmeleri ile birtakım mezhepsel yaklaşımlar, kapsamı daha da genişletmiş, birbirinden farklı pek çok değerlendirmeyi de beraberinde getirmiştir. Bu çeşitliliğin bir zenginlik oluşturduğu ortadadır. Ancak tekfirci bakış en önemli sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışma giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Girişte araştırmanın konusu sorunsalı, amacı, önemi, metodu ve sınırlılıkları üzerinde kısaca durulmuştur. Birinci bölüm İslam dininde Cennet ve Cehennem konularına ayrılmış. Ayetler ışığında Cennet ve Cehennem'in ne anlama geldiği ve nasıl bir mahal olduğu üzerinde durulmuş, ayetler ışığında tasvirlerle bazı özellikleri üzerinden anlatılmıştır. Gerek Cennet gerekse de Cehennem için kullanılan bir takım isim, sıfat ve adlandırmalardan hareketle Cennet ve Cehennem'in sayıları bölümleri veya dereceleri ne anlama geldiği üzerinde durulmuştur. Farklı olan Cennet veya Cehennem bölüm ya da derecelere insanların da bu duruma uygun olarak birbirinden farklı amellere sahip olacağı mantıkî bir zorunluluktur. Kur'an-ı Kerim'de insanların derecelerinin birbirinden ayrı olduğuna ilişkin ayetler olduğu gibi işlenen cürümlerin de ağırlık dereceleri farklı olduğu belirtilmiştir. Bu bağlamda amallere göre ceza-mukafat dengesi üzerinde durulmuş aradaki ilişki yeri geldikçe ifade edilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde Cennet ve Cehennem yiyecek ve içeceklerinin neler olduğu tespit edilmiş, geçtikleri ayetlerin müfessirlerce nasıl yorumlandığı, bu yiyecek ve içeceklerin dünyadaki örnekleri ile benzer ve farklılıkları ile mahiyetlerine ilişkin serd edilen görüşler tartışılmıştır. Ayrıca bu yiyecek ve içeceklerin çeşitliliği amellerle ilişkisi üzerinde durulmuştur.

Ulaştığımız netice, ne kadar geniş dűřünürsek dűřünelim, Cennet bütün bu dűřüncelerden farklı olduğu gibi (Secde, 32/17), Cehennem de idrak alanımız dışındadır (İbrâhîm, 14/16-17). Bütünüyle gayp âlemine ait bu hakikatleri dil gibi somut kültür öğeleri üzerinden izah etmek başlı başına önemli anlama sorunu oluşturmaktadır. Bu sorunu dilin sınırlılıklarından kaynaklı nedenler dolayısıyla aşmak imkânı bulunmamaktadır. Kur'an ayetleri ve Hz. Peygamber(sav)den gelen nakiller ve aklın imkânları bize Cennet ve Cehennemin varlığını şüphe olmaksızın ortaya koymaktadır. Ancak mahiyetlerine ilişkin kesin ve doğru bilgiler Yüce Allah'a aittir.

Çalışmam da benden desteğini hiçbir şekilde esirgemeyen, değerli vaktini bana ayırıp bu çalışmanın her aşamasında katkı sunarak çalışmanın olgunlaşmasını sağlayan değerli danışman hocam Prof. Dr. Selahattin SÖNMEZSOY, ayrıca kardeşlerim Doktorant Numan SAYLIK ve Dr. Öğretim Üyesi Ahmet SAYLIK'ın yardımları için ve emeği geçen diğer herkese teşekkürlerimi bir borç bilirim.

şakir SAYLIK

GİRİŞ

Yapılan araştırmalar, bir arada yaşayan insanların fert düzeyinde herhangi bir dine inanmayan örnekleri bir vaka olarak bulunsa da tarihte maneviyattan bütünüyle uzak topluluklara rastlanmamıştır (Bettany, 2005: 47). İnsanlar mutlaka ölümden sonra bir şekilde yaşamın devam ettiği inancıyla, hayatı anlamlandırdıkları görölmüştür. Konu inançlar olunca dini inançların geçmişte olduğu gibi, bugün de hayata anlam katmada önemli ve merkezi bir yeri vardır. Kaynağı bakımından ilahî olmayan pek çok düşünce ve inanç hızla eskiyip hayattan çekilirken, ilahî inançlar güncelliğini korumakta, insanlığın anlam arayışında, önemli bir cevap olma konularını sürdürmektedirler. Tevhîd inancından sonra âhiret inancı, bu için olmazsa olmazdır. Ölümden sonra sonsuz hayatın devam edeceği mahal anlamındaki Cennet ve Cehennem inançları, âhiret inancının son aşamasını teşkil etmektedir. Bütün dinlerde bulunan Cennet ve Cehennem inancı, eldeki metinler ve bu metinler etrafında oluşturulmuş edebiyata bakıldığında hiçbirisinin İslam dini kadar tatminkâr ve zengin bir içerik sunmadığı görölmektedir (Topaloğlu, VII., 1993; 380). İnsanın arzu ve isteklerini en iyi bilen Yüce Yaratıcı, insan için gözün görmediği, kulağın işitmediği ve insan hayalinin ulaşamadığı mükâfat ve cezalar hazırlamıştır. Bununla beraber Cennet nimetleri anlatılırken verilen örnekler muhatabın en çok zevk aldıkları, hoşlandıkları, yemekten içmekten asla bıkmadıkları, severek isteyebilecekleri ne varsa onlar örneklendirilirken, Cehennem de alabildiğine tiksinti, acı ve ıstırap duyulabilecek ne varsa en ağır bir şekilde örneklendirilmek suretiyle gözler önüne serilmektedir. Başka türlü insana bu gayp âlemini bu derece açıklıkta anlatmanın imkânı gözükmemektedir. Âhiret, ölümlle başlayan berzah âlemi, kıyamet, mahşer ve daha sonra Cennet ve Cehennem ile sonsuza dek devam edecek aşamalardan oluşur. Kişi bu hayattayken, inanç ve yaşayış şekline bağlı olarak elde ettiği kimlikle mutluluk veya mutsuzluk içinde sürdüreceği sonsuz hayatın iki mahalli Cennet ve Cehennemdir. Dolayısıyla bu iki mahalde mükâfat ve ceza konularından olan yiyecek ve içeceklerin neler olduğu ve bunların mahiyeti merak konusudur. Bu konudaki merakın bir nebze olsun giderilmesine katkıda bulunmak üzere tezimizin konusunu “Ayetler Işığında Cennet ve Cehennem Yiyecek ve İçecekleri” olarak belirledik.

Yaşadığımız dünyada yiyecek ve içecek insan bedeni için vazgeçilemez kıymettir. Genelde bütün organizmalarda canlılığın devamı, dışarıdan bünyeye alınan ve enerjiye dönüşen, yeme ve içmeden oluşan gıdalarla sağlanmaktadır. Kaldı ki bilinç sahibi insan için ise yeme içme, hazırlanışından sunuşuna kadar bütün aşamalarıyla ilgi alanıdır. Nitekim günümüzde toplumların en çok merak edilen önemli kültür öğelerinden birisini de mutfak kültürüdür. Adeta yeme içme kültürü ile bir toplumun, inanç öğelerinden tutun da yaşadığı coğrafyaya özgü bitki ve hayvan çeşitliliğinden, toplumların beden ve ruh bakımından, kendine özgü farklılıklarına kadar pek çok şeye şahit olunur. Dünya hayatında gerek biyolojik, gerekse de ruhi ve manevi bakımdan insan için önem arz eden bu meselenin, sonsuz hayatta nasıl olacağı konusu, insanların zihinlerinde önemli bir yer teşkil etmektedir. Kur'ân-ı Kerîm ve hadislerde ceza ve mükâfat bağlamında yiyecek ve içeceklere yapılan vurgular, konunun ebedi hayat için önemini ortaya koymaktadır. Bu vurguların herkes için aynı derecede olmasa da, büyük bir kesim için sanılanın ötesinde önem arz etmektedir. Hayatın anlamını yeme ve içmede arandığına ilişkin, pek çok örnek geçmişte olduğu gibi günümüzde de görmek mümkündür. İlkel kabileler üzerinde yapılan bir kısım araştırmaları aktaran Bettany; bir yerlinin araştırmalarda bulunan Mr. Ellis'e: "Yeme, içme, ya da giyecek elbise yoksa bu cennetin iyiliği neden ibarettir?" diye sorduğunu aktarır (Bettany, 2005: 63-64). Günümüzde de internette sosyal paylaşım sitelerinde, boy boy gösterilen yiyecek ve içecek görselleri, uzun mesafeleri bir öğün yemek için kat etmek, her mutlulukta yemekler ve ziyafetler verilmesinin yanında, acılı zamanlarda verilen mevlit ve yemekler insan için bu konunun önemli olduğunu göstermektedir.

İnsanın bu fitri yapısından kaynaklı durumu, her tür ve tattan en güzel yiyecek ve içeceklerle dolu Cennetin müminler için bir isteklendirme unsuru olurken, pis koku ve tatlarıyla Cehennem yiyecek ve içecekleri de bir sakındırma olarak devreye girmektedir. Bu konudaki tasvirler o kadar canlı ve etkileyicidir ki en iyi muhayyileler bile ulaşamayacak düzeydedir.

Bu çalışmamızda, Kur'ân-ı Kerîm'de geçen Cennet ve Cehennem yiyecek ve içeceklerinin ne olduklarını ve mahiyetlerini tespit etmek, bu yiyecek ve içeceklerin geçtiği ayet-i kerîmelerin tefsirlerde nasıl açıklandığını ortaya çıkarmak

amaçlanmıştır. Ayrıca bu yiyecek ve içeceklerin halk arasında bilinen yiyecek ve içeceklerden farklı olup olmama özelliklerini açıklamaya çalışmak, yiyecek ve içeceklerin mükâfat ve ceza bakımından amellerle ilişkisinin ne olduğunu anlamaya çalışmak bu araştırma ve çalışmamızın amacını oluşturmaktadır

İnsan yaşamında ve kültür değerleri arasında önemli bir yer tutan yiyecek ve içeceklerin Cennet ve Cehennem’de ne olacağı meselesini, incelenmesi gereken bir konu olarak gördük. Bu yiyecek ve içeceklerin mahiyeti, mükâfat ve ceza oluşları bakımından insanın amelleriyle ilişkisi marak konusu olmaktadır. Kur’an’da Cennet ve Cehennem Yiyecek ve İçecekleri” tez çalışma konusu olarak seçilmesinin bir diğer nedeni de sadece belli açılardan birkaç makale dışında daha önce üzerinde çalışma yapılmamış bir konu olması, bu çalışma ile tefsir alanında katkıda bulunma isteği araştırmayı önemli kılan bir diğer husustur.

Çalışmanın ilk aşamasında Kur’ân-ı Kerîm’deki Cennet ve Cehennem kavramları üzerinde durulmuş, Cennet ve Cehennem yiyecek ve içecekleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Daha sonra Kur’ân-ı Kerîm’de yiyecek ve içecekler için kullanılan kavramlar, farklı sözlüklerden yararlanılarak kısaca izah edilmeye gayret edilmiştir. Kur’ân-ı Kerîm’de Cennet ve Cehennem yiyecek ve içeceklerinin geçtiği ayetler tespit edilmeye, bu ayetlerin farklı tefsirlerde ele alınış biçimi üzerinde durulmaya çalışılmıştır. Cennet ve Cehennem yiyecek ve içecekleri ile ilgili ayetler ışığında hadislere de başvurulmuştur.

Kur’ân-ı Kerîm de geçen Cennet ve Cehennem yiyecek ve içecekleri ile bunların özellikleri ayetler ışığında ele alınmıştır. Cennet ve Cehennem yiyecek ve içeceklerinin geçtiği ayetler, farklı tefsirlerde nasıl ele alındığı üzerinde durulmaya çalışılmıştır.

I. BÖLÜM

AYETLER IŞIĞINDA CENNET VE CEHENNEM

Cennet ve cehennem denilince ilk akla gelen sonsuz hayatın sürdürüleceği âhiret âlemidir. Bu âlem bazen tek başına, el-âhiret bazen de *dâr* kelimesiyle çeşitli şekillerde kullanılarak ikinci hayat, âhiret yurdu, son yurt veya tamlama şeklinde âhiret yurdunun hayatı anlamlarına gelecek şekilde ifade edilmiştir (el-İsfehânî, 2010: 73). Kavramsal açıdan âhiret Kur’ân’da genel olarak cennet nimetleri ile cehennem azabı bazen iyi amellerin karşılığı anlamında mükâfat veya bunun tersi anlamında ceza, bazen de en genel anlamıyla Allah’ın rızası ve gazabı şeklinde ifade edilmiştir (Fazlu’r-Rahman, 1996: 183). Kur’an’da Allah’a imanla beraber en önemli hususlardan birisi âhirete iman konusu oluşturmaktadır. Bu önem birçok ayette kendisini hissettirmektedir. Özellikle âhirete iman ile Allah’a iman konularının birlikte yirmi altı yerde ve biri diğerine bağlı olarak tekrar etmesi (Pınar, 2016: 198) vahyin getirdiği mesajın anlaşılmasında, konunun kritik bir önemde olduğunu göstermektedir.

Kuran önemle üzerinde durduğu âhiret inancını, Allah’ın adaletinin bir gereği ve insanın bu dünyadaki imtihanının zorunlu sonucu olarak anlamak gerekir. Âhiret inancı olmadan insanın hayatı anlamlandırarak kendisine doğru bir yol bulması çok zor görünmektedir. Bu sebepten olacak ki Kur’an devamlı şu uyarıyı yapar; iyilik ve kötülükleriniz karşılıksız kalmayacak, Cennet ve Cehennem davranışlarınızın nihai bir sonucu olarak sizin karşınıza çıkacaktır. Peygamberlerin de görevi neredeyse bütünüyle insanları ‘inzar ve tebşir’ olarak formüle edilen, Cehenneme karşı uyarma ve Cennetle müjdeleme olmuştur. Bunun en açık örneği Hz. Peygamberin bütün hayatı boyunca birlikte yaşadığı insanlara, bu hakikati açıklamak için verdiği mücadeledir.

Hız. Peygamberin yaşadığı süre boyunca verdiği mücadele örneği ve kendinden sonra da Kur’an vahiyi âhirete kadar gelecek nesiller için ‘inzar ve tebşir’ görevini devam ettirmektedir. Hicr suresinde geçen bir ayette bu uyarı kati bir dille şöyle ifade edilmektedir; “*Biz gökleri, yeri ve her ikisi arasında bulunanları ancak hakka ve hikmete uygun olarak yarattık. Kıyamet günü mutlaka gelecektir*” (Hicr,

15/85). Ayette adeta hikmet ile yaratma eyleminde zincirin tamamlanacak son halkası olarak ahiretin vuku’u gösterilmektedir. Başka ayetlerde de muhatabın zihni istidlal ve mukayese yaparak bu uyarıya kulak vermesi istenmektedir. Örneğin kalıcı ve daha değerli olanın âhiret olduğu gerçeği; “*siz dünya hayatını tercih ediyorsunuz. Oysa âhiret daha iyi ve daha kalıcıdır*” (A’lâ, 87/16-17); “*Bu dünya hayatı sadece oyun ve oyalanmadır. Asıl hayat âhiret yurdundaki hayattır. Keşke bilseler!*” (Ankebût, 29/64); “*...onlar dünya hayatıyla mutlu olurlar. Oysa dünya hayatı âhiretin yanında kısa bir geçimlikten ibarettir*”(Ra’d, 13/26); “*son varış Rabbinedir. Güldüren de ağlatan da O’dur*” (Necm, 53/42-43) şeklinde ifade edilmektedir.

Cennet ve Cehennem’i inkâr edenleri; kibirli ve katı yürekli olarak tanımlayan Kur’an-ı Kerim, âhireti inkâr etmelerinin altında yatan asıl gerçeklerin onların, haz düşkünü, yetimi itip kakan, merhametsiz ve en küçük bir iyiliğe dahi karşı olma vasıfları olduğunu belirtmektedir (Mâûn, 107/1-3; Mutaffifin, 83/10-14; Müddessir, 74/43-47; Nahl, 16/22).

Ahiret hayatının üç aşamada vuku bulacağını belirten Kur’an, bu aşamaları kıyametin kopması, hesabın görülmesi ve hesap sonrası sonsuz hayatın başlaması şeklinde tasnif etmiştir (Topaloğlu, 1988: 546). Allah’ın bu dünya için belirlediği süre tamamlandığında, yani ‘es-sâ’a’ olarak tanımlanan o an geldiğinde kâinat ve dünya düzeni bozularak alt üst olacaktır. Kuran-ı Kerim bu bozulma anına ‘es-sâ’a’ adını vermektedir (Özsoy ve Güler, 2005: 246).

Fazlu’r-Rahman’a göre, Kur’an’ın ahiret anlayışının etrafında şekillendiği temel husus kıyametin kopması (es-sâ’a’) hadisesidir. Her insanın tüm yapıp etmelerinin müthiş ve daha önce hiç hissetmediği bir şekilde şuuruna vardırılabacağı bir anın, ‘saatin’ mutlaka geleceği, insanların artık yaptıkları, yapmadıkları ve hatalarını açık bir şekilde görüp, haklarında kesin bir karar verilmesini ‘zorunlu’ bir netice olarak kabul etmek durumunda kalacaklarını belirtir (Fazlu’r-Rahman, 1996: 106; İkbâl, trsz: 169).

Kur’an’ın Mekki ayetlerinde tekrar tekrar anlatılan bu anın yani ‘es-sâ’a’nın dehşet dolu sahneleri ile haz ve maddi menfaatten başka hiç bir şey düşünemeyen inatçı Mekke müşriklerini uyarmak, psikolojik olarak yıldırım ve içine düştükleri

bataktan kurtarmak amaçlanmıştır. Günümüzde de durum farklı değildir. Duygusal hazları ve menfaati hayattaki tek değer ölçüsü olarak kabul eden insan tipine tüm zamanlarda bir hitap olan Kur’ân ayetleri bu sürecin görevli meleğin sur’a üflemesiyle başlayacağını aktarır; “*Sura üfürülür; işte bu, söz verilen gündür*” (Kâf, 50/20). “*Allahın diledikleri hariç, göklerde ve yerde kim varsa düşüp ölecek, ikinci üfleyişte herkes dirilip ayağa kalkacak*” (Zümer, 39/68). Burada sur, kıyametin kopmasını ve yeniden dirilmeyi ifade eden Kur’ân’i bir kavram olarak ön plana çıkmaktadır (Babek, 2009: 533).

Kur’an dehşet verici, büyük bir kozmik değişimin olacağı o günü pek çok yerde tasvir eder; “*Yeryüzünün ve dağların sarsıldığı gün, dağlar yumuşak kum yığını haline gelir*” (73/14), *O anın gelmesiyle vuku bulacak büyük olaylar başka ayette şöyle sırlanmaktadır; “Güneş dürüldüğü zaman; yıldızlar düşüp söndüğü zaman; dağlar yürütüldüğü zaman; doğurması yaklaşmış develer başıboş bırakıldığı zaman; yabani hayvanlar bir araya toplandığı zaman; denizler kaynaştırıldığı zaman*” (Tekvîr, 81/1). Kıyameti ifade için Kâri’ a suresindeki tasvirler olayın büyüklüğünü ve dehşetini gözler önüne sermekte ; “*O korkunç ses!; O ne dehşetli ses!; O gün insanlar sağa sola dağılmış kelebekler gibi olur; Dağlar da atılmış renkli yüne dönüşür*” (Kâria: 101/1-5). Konuyla ilgili ayetlerde O günün şiddetinden çocukların saçlarının beyazlanacağı, hamile kadınların çocuklarını düşürecekleri ve emzicklilerin de çocuklarını unutacakları ve o günün şiddetinden bütün insanların şaşakalacağı haber verilmektedir (Â’râf, 7/187; Hac, 22/1-2; Müzemmil, 73/17). Kıyametin ne zaman vuku bulacağı ile ilgili sorulara Kur’an; Allahın dışında kimsenin bu zamanı bilemeyeceği ancak vaktin yakın olabileceği, göklerin ve yerin ağırlığını çekemeyeceği o saat’in ansızın bize geleceğini (Ahzâp, 33/63; Araf, 7/187; Şûrâ, 42/17) ve alametlerinin belirttiği haber verilmektedir (Muhammed, 47/18). Hz. Peygamber de orta parmağıyla şehadet parmağını göstererek kendi zamanı ile kıyametin kopmasının yakın olduğunu belirtmiştir (Buhârî, el-Câmiu’s-Sahîh, 84, Rikak, 39, V/2384-85, 68, Tefsir, Naziat, 416, IV/1881; Muslim, el-Câmiu’s-Sahîh, 7, Cum’a, 13, h. no: 43, II/592, 52, Fiten, 27, h. No: 2950, IV/2268).

Mezarlarında ölümlerin dirilerek hesap için mahşerde toplanması sura ikinci üfleyişten sonra başlayacaktır (Topaloğlu, 1988: I/546). Yeryüzünün dümdüz edileceği o günde insanlar hiçbir tarafa sapmadan sessizce bir davetçinin çağrısına uyacaklardır (Taha, 20/105-108). Yerin sarsıldıkça sarsıldığı, dağların un ufak olup toz duman haline geldiği zaman insanların da üç guruba ayrılacağını, amel defterlerini sağ taraftan alan iyi insanları, sol taraflarından alacak kötüler ve üçüncü gurubun da iyilik işlemekte ileri geçenler olarak ayrılacakları belirtilmektedir (Vakıa: 56/1-3). “Kitabı sağ tarafından verilen: Alın, kitabımı okuyun; doğrusu ben, hesabımla karşılaşacağımı zaten biliyordum, der Artık o, Memnun edici bir hayat içindedir. (onlara şöyle sesleniriz): “geçmişte yapmış olduğunuz amellerden dolayı bugün afiyetle yiyiniz içiniz. Kitabı sol tarafından verilenlere gelince, derler ki; keşke bana kitabım verilmeseydi! Şu hesabımı hiç görmemiş olsaydım ve keşke ölüm şimdi işimi bitirseydi!. Malım bana hiç fayda vermedi. Bütün gücümü kaybettim” (Hâkka, 69/19-29).

Yargı, hesaplaşma ve Allan’ın adaleti ahiret inancının en önemli unsurlarıdır. Kur’an insanın hayatta azgınlıkla haddini aşmasıyla yaptığı zulüm ve haksızlıklar karşısında Allahın adaletini ve cezasını ön plana çıkarır (Özsoy ve Güler, 2005: 266-267). Bu durum Allah’ın adaletinin zorunlu bir sonucu ahiretin de varlığına en büyük gerekçelerden biri olarak düşünülebilir. Bekir Topaloğluna göre, Ahiret gününde kulun tabi tutulacağı hesap tartıların ağır ve hafif gelmesiyle ifade edilmiştir. Mahiyetini tam olarak bilemediğimiz terazide tartısı ağır gelen hoş bir hayat için de olacakken, tartısı hafif gelenin de yeri kızgın bir ateş olacağı belirtilmektedir (Kâria, 101/6-8; Mu’minûn, 23/102-103). İslam kaynaklarında kulun ilk olarak hesaba çekileceği konu iman hususu olacağı, sonra kul haklarından hesaba çekileceği kabul edilir. Âlimlerin çoğuna göre kalbinde iman taşıyan herkes kul hakları ve diğer hususlardaki günahlarının bir süre bedelini Cehennem’de ödedikten sonra Cennet’e girecektir, inançsızların ise ebedi hüsrana uğrayacağı kabul edilir (Nesefî, 2001: 132; Topaloğlu, 1988: I/547).

Tezin bu bölümünde ahiret olarak tanımlanan, ölümle başlayıp kimine göre ise kıyametle başlayıp sonsuza dek devam edecek olan ve kişinin bu hayattayken yaşayış şekline bağlı olarak elde ettiği kimlikle mutluluk veya mutsuzluk içinde sürdüreceği

sonsuz hayatın (Bebek, 2005) iki mahalli olan Cennet ve Cehennem nasıl bir yer oldukları daha yakından incelenecektir. Topaloğlu bu iki nihai karargahı Kur'an Terminolojisi bağlamında kurtuluş ve hüsrân ile ifade etmiştir. Ona göre Kur'an'da kurtuluş ile ifade edilen; Cennet, Allahın rızası (kurtuluşa erenlerin Allahtan razı, Allahın da onlarından hoşnutluğu) ve Cêmali yani Allahın zatını temaşa iken, hüsrân ise; Cehennem, elem ve mahrumiyet ifade etmektedir (Topaloğlu, 1998: I/547).

1.1. Cennet

Cennet bütün dini inanışlarda müminlerin kıyamet koştuktan sonra ya da ölüm sonrasında sonsuz huzur ve mutluluk içinde yaşayacağı yer anlamında kullanılmıştır (Topaloğlu, 1993: VII/374).

Cennet kelimesi çeşitli dil ve inanışlarda farklı şekillerde kullanılmıştır. batı dillerinde Cennet karşılığında kullanılan kelime bahçe anlamındaki "Paradis" olup bu dillere, Eski Farsçada etrafı çevrilmiş bahçe, yer, saadet yeri, emniyetli yer anlamındaki "pairi-daêza" kelimesinden geçtiği ifade edilmiştir (Cilacı, 1995: 19-23; Topaloğlu, 1993: VII/374). Yahudilikte cennet ifade eden "Gan Eden" (Eden Bahçesi) tamlamasındaki Gan kelimesi Tevrat'ın ilk Yunanca yetmişler tercümesinde, Paradeisos olarak çavrilmiştir (Topaloğlu, 1993: VII/374). Gan Eden tamlamasının, Sümercede ova düzlük anlamındaki *edinu* kelimesi ile, bahçe veya yer anlamına gelen *ge* kelimeleri ile ilişkilendirilmesi (Taşpınar, 2015: 318) en eski yazılı kaynaklar olan Asur ve Sümerlere kadar Cenneti ifadede bahçe, düzlük yer, ova gibi yeşil arazi ile ilişkili kavramlar üzerinden anlatıldığını göstermektedir.

Rağıp el-İsfehanî, kelimenin kökünün 'c-n-n' olduğunu bunun da bir şeyin duyu organlarında saklı kalmasını ifade ettiğini söyler. Cennet ise, ağaçlı yer olup ağaçlarıyla yeri kaplamış her bahçe için kullanılır. Cennet'in bu adı almasının nedeni olarak yazar iki ihtimali zikreder. Bu ihtimallerden biri aralarındaki büyük farka rağmen Cennet'in yeryüzündeki bahçeye benzer oluşu veya Kur'an'ın Secde suresinde 17. ayette geçen; müminler için, yaptıklarına karşılık olarak, kendileri için hiç kimsenin bilemeyeceği, herkesten saklı ve göz kamaştırıcı nimetlerin olduğu ifadeleridir. Ayette bildirilen nimetlerin insandan saklı yanına binaen bu adı alabileceğini belirten Rağıp el-İsfehanî, duyu organlarından saklı olduğu için kalbe

de ‘**canan**’ dendiğini, sahibini koruduğu için kalkana ‘**micenne**’, çocuğun anne karnında saklı haline de ‘**cenin**’ denilmiştir. Ayrıca Rağıp el-İsfehanî duyularla idrak edemediğimiz varlıklar için kullanılan ‘**cin**’ ve delilik anlamındaki akıl ile nefis arasına perde girmesine de ‘**cunun**’ denilmesindeki neden, hepsinde bulunan ‘örtmek gizlemek’ kök anlamlarındaki ortaklık olduğunu belirtir (el-İsfehanî, 2010: 242-244). İbn Kayyim el-Cevziyye de Rağıp el-İsfehanî ile benzer bir izahta bulunarak, Cennet’in; insanın gözünün nuru gönlünün sevinci ne varsa hepsini içine alan malum yurdun genel adı olduğunu belirtir. Asıl anlamının “örtmek ve kapatmak” olduğundan hareketle, Cenin (karında örtülü), el-Cann (cinler gözlerden gizli), micenn (kalkan yüzü örttüğü), mecnun (aklı örtülmüş) kelimelerinde olduğu gibi bahçeye de çeşit çeşit ve çok sayıda ağaçları ile alt kısmını örttüğü için Cennet adı verildiğini belirtir (el-Cevziyye, 1994: 127).

Zemahşeri, *İman edip iyi davranışlarda bulunanlara, içinden ırmaklar akan cennetler olduğunu müjdele!* (Bakara, 2/25) ayetini tefsir ederken, ayette geçen ‘Cennet’ kelimesini; hurmalıklardan ve sık ağaçlardan oluşan, dallarıyla gölge oluşturan bağ ve bahçe anlamına geldiğini belirtir. Cennet adını almasına neden olarak da burada Cennet sanki bir tek örtüymüşçesine ağaçlarının çokluğu, yapraklarının birbiri üzerine yığılı ve dallarının sıklığı ile çevresini gölgelerle kaplaması bu adı almasına neden gibi görüldüğünü ifade eder. Çünkü cennet kelimesi ‘*cenneh*’ kökünden ‘Masdar-ı binâ-i mera’ gibi olup bunun da bir şeyi bir defada örtmek kapatmak anlamına geldiğini belirtmektedir. Bu bağlamda sevap yurdu da içinde birçok bahçeyi barındırmasından dolayı cennetin çoğulu olan cennât adı ile anılmıştır (Zemahşeri, 2016: I/186). Mütercim Âsım Efendi de Zemahşeri ile benzer bir açıklamada bulunmuştur. Ona göre; hurma ve benzeri ağaçlarla müstemil bahçeye cennet denir. Kelimenin kökü c-n-n olup bir şeyi örtmek gizlemek manasındadır. Ağaçları ve gölgeleriyle yeri örttüğünden bu adı aldığını belirterek kelimenin kök anlamıyla ilgili genişçe açıklamada bulunur (Mütercim Âsım Efendi, 2013: VI/5313-5316).

Cennet kelimesi Kur’an’da 70 yerde “el-cenne” müfret (tekil) formuyla, 8 yerde ‘cennetân’ veya ‘cenneteyn’ tensiye (ikil) formuyla ve 69 yerde ‘cennât’ şeklinde cemi (çoğul) formuyla olmak üzere (Kara, 2002: 66) toplamda Kur’an’da

147 yerde geçmektedir, Bekir Topaloğlu bu kullanımların yirmi beşinde dünyadaki bağ bahçe anlamında, altı yerde Âdem'in Havva ile birlikte ikamet ettiği mekân anlamında, bir yerde Hz. Peygamberin Cebrail'i de gördüğü sidretül-müntehanın yanında bulunan Me'vâ Cenneti geri kalan 116 yerde Ahiret Cenneti anlamlarında kullanıldığını belirtir (Topaloğlu, 1993: VII/376).

Kur'an da geçen cennet kavramının müfret, tesniye ve çoğul formları İslam âlimleri arasında Cennet'in sayılarıyla ilgili tartışmayı ortaya çıkarmıştır. Rağıb'ın, İbn-i Abbas'a dayandırdığı bir rivayette Kehf suresinde, *“İman edip iyi davranışlarda bulunanlara gelince, onlar için makam olarak Firdevs Cennetleri vardır.”* (Kehf: 18/107) ayetinde geçen Firdevs cennetleri tabirindeki 'cennetler' kelimesinin çoğul formda gelmesini, bu cennetlerin yedi tane olmasından kaynaklandığını belirtir. Aynı görüş Beydavî ve Râzî tarafından da ifade edilmiş olup *“cennât”* çoğul ifadesinin elif-lâmsız gelmesinin de içinde birçok cenneti bulundurmasıyla açıklamışlardır (Beydavî, 2011: I/91; Râzî, 1995: II/167). Beydavî ve Rağıp yedi olan bu cennetleri İbn-i Abbas'ın sıralamasını esas alarak şöyle aktarmışlardır; 1- Firdevs Cenneti, 2- Adn Cenneti, 3- Naîm Cenneti 4-Dâr'ul-Huld, 5-Cennetu'l-Me'vâ, 6-Dâru's-Selâm, 7-İlliyyûn (Beydavî, I., 2011: 91; İsfehani, 2010: 243).

1.1.1.Cennetin Dereceleri

Kur'an'da her ne kadar Firdevs, Adn, Me'va, ve Naim adındaki dört çeşit cennetten (Kara, 2009: 142) bahsedilirse de yukarıda Beydavî ve Rağıb'ın İbn-i Abbas'a dayandırdığı bir hadise göre yedi Cennetin olduğu genel kabul görmüştür. Ancak rivayetlerdeki farklılıklardan Kur'an'daki kullanımlara bağlı olarak bu sayının arttığı görülmektedir (Kara, 2009: 140; Topaloğlu, 1993: VII/380-381). Rahman: 55/46 ayetinde geçen *“Rabbinin huzurundan korkan kimse için çifte cennet vardır”* ayetinde iki cennetin adı anılmadan özelliklerinden bahsedilmektedir. Surenin devamında *“Bu iki Cennetten başka iki Cennet daha vardır”* (Rahman, 55/62) denilerek sayının dörde çıkarıldığını görmekteyiz. Bu ikinci gurup iki Cennetin özellikleri ile ilgili olarak surenin ilerleyen kısmında tasvirler yapılmaktadır. Elmalılı ayette geçen iki Cennet'ten kastın, biri cismani diğeri ruhani ya da birinin Adn diğeri de Naim Cennet'i olabileceği gibi biri Dâru'l-İslam diğeri de Daru's-

Selam şeklinde yorumlanabileceğini belirtmiştir. Ayrıca Yazır, Rahman süresi 70. ayette geçen ‘hünne/onlar’ zamiri tensiye yerine çoğul formunda gelmesi iki cennetin içinde de bir çok cennetin olduğu ya da her bir kimseye ikişerden olmak üzere bir çok cennetin bulunduğu işaret ettiğini ifade etmiştir (Yazır, 2007: VII/421-422). Hz. Peygamber’in Buhari’de geçen bir hadisinde bu iki cennet hakkında mealen şöyle buyurmaktadır: *“Gümüştten iki cennet vardır. Kaplar ve içinde bulunan diğer şeyleri gümüştendir. Altından iki cennet vardır. Kapları ve içlerinde bulunan diğer eşyaları da hep altındandır. Adn Cennetinde, cennetliklerle Rab’lerini görmeleri arasında Allah’ın veçhindeki ridau’l-kibriyadan (büyüklük perdesinden) başka bir şey yoktur”* (Buhârî, el-Câmiu’s-Sahîh, 68, Tefsir, er-Rahmân, 355, IV/1846; Muslim, el-Câmiu’s-Sahîh, 1, İmân, 80, h. no: 296, I/163; Tirmizî, 36, Sıfatu’l-Cenne, h. no: 2528, IV/673) buyrulmaktadır.

Cennet sayılarının birden çok olması veya farklı adlarla çeşitlilik arz etmesi bu cennetlerin birbirinden farklı özellikler taşıdığı anlamına gelmektedir. Farklı olan cennetlere girecek insanların da bu duruma uygun olarak birbirinden farklı amellere sahip olacağı mantıki bir zorunluluktur. Kur’an-ı Kerim’de insanların derecelerinin birbirinden ayrı olduğuna ilişkin ayetler mevcuttur;

“... Biz dilediğimiz kimsenin derecelerini yükseltiriz. Şüphesiz ki Rabbin hüküm ve hikmet sahibidir, hakkıyla bilendir” (En’âm: 6/83).

“Sizi yeryüzünün halifeleri kılan, size verdiği şeylerde sizi denemek için kiminizi kiminizden derecelerle üstün kılan O’dur. Şüphesiz rabbinin cezası çok çabuktur; yine O’nun bağışlaması ve rahmeti boldur” (En’âm: 6/165).

“Biz kimi dilersek onu derecelerle yükseltiriz. Zira her ilim sahibinin üstünde daha iyi bilen birisi vardır” (Yûsuf: 12/76).

“Onlar (Allah’ın razı oldukları) Allah katında derece derecedir. Allah onların yaptıklarını görmektedir” (Âl-i İmrân: 3/163).

“İşte onlar gerçek müminlerdir. Onlar için Rableri katında nice dereceler, bağışlanma ve tükenmez bir rızık vardır” (Enfâl: 8/4).

“İman edip hicret eden ve Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihad eden kimselerin mertebeleri, Allah katında daha üstündür. İşte onlar, başarıya erenlerin ta kendileridir” (Tevbe: 9/20).

“Müminlerden -özür sahibi olanlar dışında- oturanlarla malları ve canlarıyla Allah yolunda cihad edenler bir olmaz. Allah, malları ve canları ile cihad edenleri, derece bakımından oturanlardan üstün kıldı. Gerçi Allah hepsine de güzellik (cennet) vadetmiştir; ama mücahidleri, oturanlardan çok büyük bir ecirle üstün kılmıştır..” (Nisâ, 4/95-96).

Verdiğimiz son ayette geçen “Hüsna” kelimesini Zemahşeri Cennet olarak açıklamıştır (ez-Zemahşeri, 2016: II/483).

Konuyla ilgili bir hadiste, Allah yolunda cihad edenler için hazırlanan Cennetin yüz derece olduğu ve her derecenin yerle gök arasındaki mesafe kadar bir alana sahip olduğu belirtilmektedir (elBuhari, esSahih, 56, Cihad, 4, h. no: 8). Kütüb-i Sitte de geçen başka bir hadiste iki derece arasındaki fark şöyle anlatılmaktadır: *“Cennette yüz derece vardır. Bütün âlemler bunlardan birinin içinde toplansalar, hepsini de kuşatır, istiab eder”* Başka bir hadiste ise bu mesafe sama ile arz arası kadar geniş olduğu ifade edilmiştir (Tirmizî, es-Sunen, 36, Ebvâbu Sıfati'l-Cenne, 4, h. no: 2532, IV/676). Bazı alimler nimetleri bakımından birbirinden farklı olan bu derecelerin tıpkı imanının şubeleri gibi yetmiş kusur olacağı ancak bütün hasletleri kendisinde toplayabilenlerin bu derecelerin hepsine sahip olabileceğini söylemişlerdir (Topaloğlu, 1993: VII/379). Bu anlamda Kur'an'da ebedi yurt ya da bu yurdun dereceleri ile ilgili kullanılan birçok isim vardır bunlar; 1- Cennet, 2- Cenneti'l-Firdevs, 3- Cennetü'l Adn, 4- Cennetu'n-Ne'im, 5- Dar'ul-Huld, 6- Cennetu'l-Me'va, 7- Daru's Selâm, 8- el-Hüsna, 9- Dâru'l-Âhire, 10- Dâru'l Mukâme, 11- Makâmun Emin, 12- İlliyyûn Cenneti, 13- el Hayevân, 14- Mak'ad-i Sıdk Cennetin tamamını ifade için kullanıldığı gibi, Cennetin bir bölümünü anlatan sıfat-isim olarak da kullanılmaktadır. Kur'an'da cennet başlığında bu isimler açıklanacağından burada sadece adlarını zikretmekle yetineceğiz.

Cennetin bölümleri veya dereceleri çok geniş ve iç içe geçmiş bir yapıda olması terim olarak Cenneti tanımlamak isteyenlere pek çok şekilde ifade imkânı sağlamaktadır. Çünkü her bir tarif aslında Cennetin bazı özellikleri ön plana alınarak yapılabilmektedir. Aşağıda aktarılan tanımlarda yazarların Cennet hakkında ön plana çıkardıkları hususlar Cennetin anlaşılması açısından önem arz etmektedir.

Cennet: İçinde birtakım cennetleri (bahçeler, ağaçlar) bulunduran, bizim için gayb olan birçok nimeti barındıran sevap yurduna denir (ez-Zemahşeri, 2016: I/186; er-Râzî, 1995: I/140; Beydâvî, 2011: I/90-91).

Cennet: İçine girilmeden görülemeyen gizli çok değerli bağ ve bahçelerin tümünü kapsayan ahiret yurdu ya da sevap evine denir (Yazır, 2007: 1/294).

Cennet: Âhirette nimetler diyarına verilen ad, iyiler ve takva sahipleri için âhirette hazırlanmış olan ferah ve hûzur yerinin ismidir (Şibay, 1997: III/102).

Cennet: iyilerin, şehitlerin, doğru bir hayat yaşayan ve Allaha karşı sorumluluklarını yerine getirenlerin ölümden sonra gideceği yerdir (Aydın, 2005: 141). Cennet: Hadislerde, hiçbir gözün görmediği hiçbir kulağın duymadığı ve hiçbir kalbin hissetmediği sayısız nimetlerin bulunduğu mekânın adıdır (Kara, 2009: 73).

Bu tanımları daha da çoğaltmak mümkündür. Yukarıda belirttiğimiz gibi tanımların çok ve birbirinden farklı olması, Cenneti anlama imkânları açısından zenginlik sağlamaktadır. Bekir Topaloğlu bu anlatım zenginliğini şöyle ifade etmektedir; Bütün dinlerde bulunan cennet cehennem anlayışı, eldeki metinler ve bu metinler etrafında oluşturulan edebiyata bakıldığında hiçbirisinin İslam dini kadar tatminkâr ve zengin bir içerik sunmadığı görülür (Topaloğlu, 1993: VII/380). İnsanın arzu ve isteklerini en iyi bilen Allah, Cennet'i de insanın muhayyilesine göre tasvir etmiştir. Kur'ân-ı Kerîm ve hadisler, birbirlerinden çok farklı kültür düzeylerine sahip insanların anlayacağı, akıllarının kavrayabileceği şekilde örnekler vererek tamamen gayb olan bu âlemi insan algılarının sınırlarına çekmektedir. Cennet nimetleri anlatılırken verilen örnekler muhatapların en çok zevk aldıkları, hoşlandıkları, yemekten içmekten asla bıkmadıkları, severek isteyebilecekleri şeyler ne ise, onlar örnek olarak verilmektedir. Başka türlü de insana bu gayp âlemini anlatmanın imkânı olmadığı ifade edilmiştir (Cilacı, 1995: 50).

1.1.2.Cennetin Özellikleri

Genel olarak Kur'an'ın Cennetle ilgili ayetleri incelendiğinde öncelikle insan davranışları ile cennet arasında bir ilişki kurulduğunu görürüz. Kur'an'ın bütününde hâkim olan temel amaçlar arasında İnsanı önce doğru bilgiye, sonra doğru inanca ve en nihayetinde doğru davranışa taşımaktır. Bu gayeyi gerçekleştirmek için her

defasında farklı bir üslupla muhatabın idrakine seslenilir. Amaç insanın nihai kurtuluşudur. Ancak insanın önüne koyulan reçete çoğu zaman insandaki zaaf lar dolayısıyla tercih edilmez. Maddi hazlara düşkünlük ve insanın aceleci yanı çoğu zaman aklın ve mantığın önündedir. İşte tam bu noktada Ortalama bir insan için Kur'an gayesini gerçekleştirmek amacıyla Cenneti güçlü bir isteklendirme unsuru olarak devreye koymaktadır. Tasvirler o kadar canlı ve etkileyicidir ki en iyi muhayyileler bile ulaşamayacak düzeydedir. En sonunda bize söylediği aslında Cennetin bütün bu söylenenlerden de daha fazla olduğudur (Secde, 32/17).

Kur'an'da tasvir edilen cennet manzaralarına bakıldığında nimetlerin iki yönlü sunulduğu görülür. Birincisi bütün görkemiyle ne yana bakarsan bak, yığınla nimet ve ulu bir saltanatın ihtişamını (İnsan, 76/20) ifade eden, zemininde tertemiz su ırmakları, tadı bozulmayan süt ırmakları, içenlere zevk veren şarap ırmakları ve süzme bal ırmakları ve meyvelerin her çeşidi (Muhammed, 47/15) ile çeşit çeşit yem yeşil (Rahman, 55/48, 64) ve ağaçların uzayan gölgeleriyle muhteşem bir tablo sunulur. Bu tabloda yer verilen her bir unsur cennetin güzelliğini bir yanda oluştururken, tatları ve çeşitlilikleri bakımından da Cennet ehlinin içeceklerini yiyeceklerini istirahat ve dinlenme alanlarını oluşturur. Lüzumsuz, fazla ya da eksik hiçbir şey yoktur. *“Orada yüce bir Cennet, yükseltilmiş tahtlar, konulmuş kadehler, sıra sıra dizilmiş yastıklar, serilmiş halılar vardır”* (Gâşiyeye, 88/10, 13-16). Genişliği gökle yer kadar olan Cennetteki odalar köşkler ve bahçelerin altlarında nehirler akar. Bunların bazısı misk ve anber kokar. Diğer bazısı temizleyici özelliğine sahip bazıları da gıda ve kuvvet vericidir. Başkası da şifa özelliğini taşımaktadır. Çeşit çeşit olan bu nehirler/pınarlar lezzet ve sevinç verici özelliktedir (Cevziyye, 1994: 224-227). Olağanüstü güzellikteki yiyecekler ve içecekler, çeşit çeşit meyveler (Murselât, 77/41-13) ve bunların sunulduğu kaplar ve sunuluş şekli, elbiseler, takılar, mendiller, döşekler, yaygılar, yastıklar kırilet ve minderler ve cennet ehlinin başlarındaki taçlar, çadırlar, divanlar koltuklar, tahtlar, hizmetçi ve uşaklar, kadınlar ve cariyeler, huriler, karşılıklı ziyaretler, neşe ve eğlencesiyle bütünüyle bir saltanat resmi çizilirken, Cennet ehlinin her biri de aslında burayı yöneten birer sultan konumundalar. Sonsuz özgürlük ve istedikleri her şeyi yapan sultanların emirlerine verilmiş sayısı belli olmayacak çoklukta hizmetkârları olan melekler ile bu ihtişamın içinde sonsuz yaşam tasvir edilir. Müslümanlar için sonsuz mutluluğu ifade eden bu

tasvirler, ilk dönem Müslümanları için normal şartlarda tahammül edilemeyecek güçlük ve sıkıntılarda fedakâr bir tutum takınmalarını sağlamıştır. Müslümanların her tür sıkıntı ve daha da ilerisi ölümü göze almaları İlk İslam şehitleri olarak kabul edilen Sümmeyye ve Yasir ailesinde olduğu gibi Cennete duyulan özlem ile daha iyi anlaşılabilir.

Bekir Topaloğlu, Kur'an'ın cennet nimetleri ile ilgili anlatımlarının altı başlıkta toplanabileceğini belirtmiştir; 1. Sarayları, tahtları, tabakları, yiyecek ve içecekleri ile bunların servis şekli, takılar bütünüyle büyük bir ihtişam ve konfor içinde lüks bir hayatın olduğu; 2. Dünyadaki gibi boş iş ve gailerden uzak, sürekli barış ve huzurlu bir hayat; 3. Bütün noksan ve kirlerden arınmış cennet ehlinin ruhi ve bedeni olarak çok güçlü ve yetenekli olmaları; 4. Manevi tatmin olarak ifade edilen, Allahın kullarından hoşnutluğu kulun da Allahın konukluğundan duyacağı büyük memnuniyet; 5. Ruyetullah olarak tabir edilen Yüce Allah'ı görmek ve onunla konuşmak; 6. Bütün bunları saran bir sonsuzluk yani ebedi yaşam (Topaloğlu, 1993: VII/381).

1.1.3. Cennetliklerin Özellikleri

İbn Kayyim el-Cevziyye, cennete girmeye vesile olan amelleri iki başlıkta hulasa eder. Ona göre birinci husus Allah'a kullukta samimiyet diğeri de yaratılanlara karşı şefkat ve merhametle davranmak olduğu ki, bu da nihai noktada Allah ve onun sevdiği bütün hususlarla barışık olmak anlamına geldiğini belirtir (el-Cevziyye, 1994: 549-551).

İnsan dünya hayatında sürekli bir tekâmül içindedir. Buradaki manevi açıdan tekâmül Allah'a iman ve amellerle olacaktır. Berzahtan sonra başlayacak ahiret hayatında dünyada tekâmül süreçlerini sekteye uğratmayanlar son bir müdahaleyle fizyolojik ve psikolojik açıdan arındırma işlemine tabi tutulduktan sonra cennete alınacaklardır (Topaloğlu, 1993: VII/381). Gruplar halinde Cennet'e sevk edilecek müminleri kapıda bekleyen görevli melekler karşılayacak ve onlara, "Selâm size! Hoş geldiniz! Ebedî olarak kalmak üzere buyurun girin Cennet'e" denecektir (Zümer: 39/74). Buhari, Muslim ve Tirmizî den aktarılan hadislere göre müminler ayın ondördü veya parlak yıldızlar gibi ışık saçarak Cennet'e gireceklerdir (Buhârî,

el-Câmiu's-Sahîh, 63, Bed'u'l-Halk, 8, III/1182; Muslim, el-Câmiu's-Sahîh, 51, Kitâbu'l-Cenne, 6, h. no: 2834, IV/2178; Tirmizî, es-Sunen, 36, Ebvâbu Sıfati'l-Cenne, 7, h. no: 2537, IV/678). Kur'an bu durumu mü'min erkeklerle mü'min kadınların nurlarının, önlerinde ve sağlarında koştüğünü göreceğın gün (Hadid: 57/12) şeklinde ifade etmiştir. Cennet'teki müminlerde bıkkınlık ve yorgunluk olmayacağı *“artık orada bize ne bir yorgunluk dokunacak ne de orada bize bir usanç gelecektir”* (Fatır, 35/35) ayetiyle ifade edilmiştir. Buna bağlı olarak uykuya da ihtiyac hissedilmeyecektir. Bir hadiste belirtildiğı üzere Cennet ehline şöyle seslenilecek; *“şüphesiz sizin için sağlıklı olmak, asla hastalanmamak, sonsuza kadar sağ kalmak, hiç ölmek, genç olmak, ebedi ihtiyarlamamak, nimet içinde olmak, ebedi fenalık görmemek vardır”* (Muslim, el-Câmiu's-Sahîh, 51, Kitâbu'l-Cenne, 8, h. no: 2837, IV/2182) Bu konudaki farklı rivayetlerde Cennete girecek erkeklerin Hz. Adem gibi yapılı bir bünyeye sahip olacağı, 60 arşın boyunda (Ebû Nuaym el-İsfehânî, Sıfatu'l-Cenne, II/92) otuz veya otuz üç yaşlarında, kılsız, tüysüz ve sürmeli bir görünümde olacakları (Tirmizî, 36, Ebvâbu Sıfati'l-Cenne, 12, h. no: 2545, IV/682) belirtilmektedir.

Manevi bir arındırmayla Cennet ehlinin kalplerinde kinden ve düşmanlıktan ne varsa hepsinin sökülüp atılacağı (A'râf, 7/43), anlamsız ve günaha sokan bir sözün duyulmadığı, kusursuz bir ahlaki yaşantı içinde resmedilir. Sedirler üzerinde karşılıklı sevgi ve muhabbet duygularıyla dostluk ve kardeşlik içinde bir hayat sürecekleri ifade edilir (Hicr, 15/47; Vâkıa, 56/25). Cennet'e giren müminlerin diledikleri yere yerleşebildiklerini meleklerle aralarında geçen şu konuşmalarından anlıyoruz *“Bize verdiği sözü yerine getiren ve Cennetten bize dilediğimiz yerinde mesken kurabileceğimiz yurt bağışlayan Allah'a hamdolsun!”* (Zümer, 39/74). İnsan süresi 12.ayette; Sabırlarına karşılık olarak kendilerine cennet bahçeleri ve tarifi imkânsız özgür bir hayatın bahşedileceğini (İslamoğlu, 2008: 1203-1204) dolayısıyla Cennet'teki özgürlüğün, sadece 'mesken edinme' ile sınırlı olmadığı İnsanın bu dünyada belki hiç bilemeyeceğı ve idrak de edemediğı mutlak ve mükemmel bir özgürlük içinde olacağı belirtilir. İnsanı sınırlayan harici ve dâhili ne kadar engel varsa hepsinden kurtulması her tür nimetin üstünde, tek başına Cennetin mükemmel bir ifadesidir.

Müminlerin duygu durumlarını ve Cennet yaşantılarının hissettirdiklerini aktaran tasvirlerle baktığımızda; öncelikle huzurlu hoşnut etmiş ve hoşnut olmuş (Fecr, 89/27-28), dolayısıyla hoş bir hayat içinde (Kâria, 101/6-7), gölgeliklerde, pınar başlarında, canlarının istediği meyveler arasında (Murselât, 77/42), sonsuzluk içinde ne isterlerse ve daha da fazlasını buldukları (Kâf, 50/34-35) anlatılır. Yanlarında sadece kendilerini gören eşleri ile tahtlara yaslanmış olarak, hiç tükenmeyecek çeşit çeşit meyveler ile içecekleri isterlerken tasvir edilirler (Sâd, 38, 51-52), sefa içerisinde eşleriyle gölgeliklerde tahtlara kurulmuş halde bütün arzuları yerine getirilir. Her şey onlarıdır ve Rab'lerinden onlara "selam" vardır (Yasin, 36/55-58). Altın bilezikler, inciler ve en güzel elbiseler içinde (Fâtır, 35/33), rızıklarını da sabah akşam hazır bulacakları bu yerde bir tek boş sözcük duymazlar. Sadece mutluluk veren sözler işitirler (Meryem, 19/62); altın ve değerli taşlarla işlenmiş tahtlara karşılıklı yaslanırlar. Ölümsüz gençler ve sedefteki inciler gibi ceylan gözlüler, baş ağrısı ve baş dönmesi vermeyen bir kaynaktan doldurulmuş kâseler, ibrikler, kadehler, seçecekleri meyveler ve arzuladıkları kuş etiyile etraflarında dönerler (Vâkıa, 56, 17-24). Oradaki duaları yüce Allah'ım Sen yücesin ile başlar, âlemlerin Rabbi Allah'a hamd olsun ile biter (Yunus, 10/10). Oradan ayrılmayı hiç istemezler (Kehf, 18-108). Soylarından inançlı olanları ile birlikte saçmalatmayan ve günaha sokmayan içki kadehlerini tokuştururlar. Yanlarında kendilerine hizmet için bulunan, sedefteki inciler gibi gençlerle dolaşır ve ayyette geçtiği gibi mealen onlarla şöyle söyleşirler: "*bundan önce ailemizle bile birlikteyken korku içindeydik. Hâlbuki şimdi Allahın lütfüyle azaptan kurtulduk*" (Tûr, 52/19-28). "*Meyveleri sarkmış yüksek bir bahçede, hoş bir yaşayış içindeler*" (Hâkka, 69/21-23). İyiler şüphesiz, nimet içinde ve tahtlar üzerinde etrafı seyrederek. Cennetlikleri yüzlerindeki nimet parıltısından tanırırsın. Onlar misk kokusu olan, mühürlenmiş saf bir içecekten içerler. Onun karışımı, gözdelerin içtiği yüce kaynaktır (Mutaffifin, 83/22-28); orada onlara rızık olarak kendilerine bir meyve verildiğinde: "*bu daha önce de rızıklandırıldığımızdır*" derler. Çünkü bu rızık onlara dünyadakine benzer olarak sunulmuştur (Bakara, 2/25). Allah onların yüzüne parlaklık ve neşe verir. Sabırlarının karşılığı cennet ve sonsuz özgürlüktür. Yakıcı soğuk ve dondurucu soğuk görmezler. Meyve ağaçlarının gölgeleri üzerlerine sarkmış kolayca koparırlar. Orada selsebil pınarından, zencefil kokteyli bir tasla içirilirler. Yanlarında ölümsüz

gençler dolaştırılır. Onları gördüğünde saçılmış inci sanırsın. Orada nereye bakarsan, nimet ve büyük bir saltanat görürsün. Üzerlerinde ince yeşil ipekli parlak atlastan elbiseler vardır; gümüş bileziklerle süslenmişlerdir. Rableri onlara tertemiz içecekler içirir (İnsân, 76/11-21); iyiler kâfur katılmış bir tastan içerler. Bu ancak Allahın kullarının taşra taşra içebileceği bir pınardır (İnsân, 76/5) Adn cennetlerinde Allah onlardan razı, onlar da Allahtan razıdır (Beyyine, 98/8).

Ebu Hureyre'den gelen bir rivayette Hz Peygamber buyurdular ki: *“Allah Teala hazretleri ferman etti ki: “ben azimu’ş-Şan, Salih kullarım için gözlerin görmediği , kulakların işitmediği ve insanın hayal ve hatırandan hiç geçmeyen nimetler hazırladım”* Ebu Hureyre ilaveten dedi ki; *“Dilerseniz şu ayeti kerimeyi okuyun”,* (Mealen): *“Yaptıklarına karşılık olarak, onlar için ne mutluluklar saklandığını hiç kimse bilemez”* (Secde, 32/17; Buhârî, el-Câmiu’s-Sahîh, 63, Bed’u’l-Halk, 8, III/1185; Muslim, el-Câmiu’s-Sahîh, 51, Kitâbu’l-Cenne, 1, h. no: 2824, IV/2174). İbrahim Canan yukarıda geçen hadis ile ilgili yaptığı açıklamada, İbnu Mesud Rivayetinde *“onu mukarreb (Allah’a yakın) melekler de bilemez, peygamberler de”* kaydı bulunduğunu, ulemanın buna dayanarak, nefyin âmm olmasını esas aldığını belirtir (Canan, 2009: XIV/420). Bu durumda sadece insanın değil meleklerin de cennet nimetlerini tehayyül edemeyecek olmaları nimetlerin yüceliğine işaret olarak anlaşılabilir. Aşağıda cennetin isimleri ile bu eşsiz nimetler mahiyetleriyle olmasa da ismen dünyadaki nimetlerle benzerlikleri açıklanmaya çalışılacaktır.

1.1.4. Kur’an’da Geçen Cennet İsimleri

Kur’an da Cennet’i ifade etmek için farklı isimlerin kullanıldığını görüyoruz. Birbirinden değişik isimler Kur’an’ın üslup güzelliğini artırırken, anlatıma canlılık kazandırarak muhatapları üzerinde adeta yaşıyormuş gibi kalıcı bir etki oluşturmaktadır. Bir kelimenin birden çok şekilde ifade edilmesi her defasında aynı konuyla ilgili farklı bir özelliğin öne çıkarılması anlamına gelir. Bitmez tükenmez, birbirinden farklı özellikteki Cennet nimetlerinin her birinin kendine özgü hususiyetleri, konunun farklı kelimeler üzerinden değişik anlatımlarla aktarımını gerekli kılmaktadır. Kur’an’ın bazen sıfatlandırmak suretiyle bazen de tamamen başka bir isim kullanarak ifade ettiği Cennet’i, örnekleriyle kısaca görelim.

1.1.4.1. دار السلام / Dâru's-selâm

Burada Dâru's-Selâm terkiindeki 'dâr' kelimesi her ne kadar cennet bağlamında kullanılmışsa da Rağıp el-İsfehanî'ye göre son yaratılışta varılacak her iki yeri ifade için kullanılmıştır (el-İsfehanî, 2010; 391). Cenneti ifade eden bir terkip olarak Dâru-Selâm; “ev, yurt, konak, saray, arsa ve binaların olduğu, mahalle, şehir, belde” anlamındaki “dâr” sözcüğü (İbn Manzur, 1990: VI/298-299) ile, zahir ve batın her türden bela ve musibetten uzak olmak (el-İsfehanî, 2010; 509) anlamındaki 'selâm' kelimelerinin oluşturduğu 'esenlik ve güven yurdu' anlamına gelmektedir. Yüce Allah, diğer varlıklarda bulunan hastalık ve afetlerden her türlü eksiklik ve beladan uzak olduğu için bir ismi de 'Selâm'dır (el-İsfehanî, 2010: 509). **Dâru's-Selâm** da Allah'ın yurdu olduğu için her türlü bela ve afetten, hoşa gitmeyen şeylerden selamette olma halini ifade eder. İbn Kayyım el-Cevziyye Cennetin tam da bu ismi yansıttığını ifade etmiştir (el-Cevziyye, 1994: 127).

Tüm olumsuzluklardan uzak olan bir yer anlamındaki *Dâru's-Selâm*, Cenneti ifade eden bir isim olarak Kur'an'da iki yerde geçmektedir.

“Rableri katında selam yurdu (Cennet) onlarıdır. Allah, yapmakta oldukları şeylerden dolayı onların dostudur” (En'am, 6/127).

“Allah esenlik yurduna (Cennet'e) çağırır ve dilediğini doğru yola iletir” (Yunus, 10/25).

Zemahşeri Cennet anlamındaki bu terki Allah'ın kendi zatına izafe etmesini iki sebeple açıklar. Bu ya tazim sebebiyledir veya Allah'ın garantisinde her türlü afet ve olumsuzluktan arınmışlığın, piru pak, mutlu bir yaşamın ifadesidir (Zemahşeri, 2017: III/137). Beydâvî de aynı görüşleri aktardıktan sonra bir üçüncü sebep olarak, buraya, sakinlerine Taraf-ı İlahiden gelecek bir selam olacağı, Allah'ın diyarında Zat-ı İlahinin selamı olacağını gösterir (Beydâvî, 2011: I/767).

Kur'an'da Cennet bağlamında 'selam' sözcüğünün geçtiği yerlere baktığımızda karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır. *Orada 'selam' ile karşılanacaklar* (Zümer, 39/73; Furkan, 25/75), *Melekler de 'Dâru's-Selâm' daki müminlerin yanlarına farklı farklı kapılardan gelerek 'selam' olsun! Dünya hayatından sonra ulaştığımız sonuç ne güzeldir* (Ra'd, 13/24) diyecekler. *Onlar da*

karşılaştıkça birbirlerine esenlik dilekleri 'selam' olacaktır (İbrâhîm, 14/23). Oradakiler boş söz değil yalnızca hoş söz, yani esenlikler ve mutluluklar anlamındaki 'selâm' işitecekler (Meryem, 19/62).

Müminlerin Cennet hayatı güzel ve hoş bir karşılama ile başlayıp, esenlik, güven ve dirlik içinde, Allah yurdunda sonsuza kadar devam edecektir. Selam isminin ahirette Cennet'e ad olması Cennet'e ilişkin güveni perçinlemektedir.

1.1.4.2. جنة الخلد / Cennetu'l-huld

'Huld' kavramı Kur'an'da 87 yerde geçmektedir (Temizkan, 2009: 16). Kelime olarak bir şeyin bozulmaktan kurtulması ve olduğu gibi kalması anlamına gelir (Rağıp, 2010: 353). Kalıcılık ve devamlılık bu kavramın içeriğini oluşturur. Cennetu'l-huld terkibi cennetin ilk hali üzerinden bozulmadan, devam etmesini ifade eder. Bozulmanın ve fesadın etki edemeyeceği 'ebedilik cenneti' şeklindeki kalıp ifade Kur'an da bir yerde geçmektedir.

"De ki: "Bu mu daha hayırlıdır, yoksa Allah'a karşı gelmekten sakınanlara vaat edilen ebedilik cenneti mi?" Orası onlar için bir mükâfat ve varılacak bir yerdir"(Furkân: 25/15).

Cennetin bu adla anılmasını İbn-i Kayyım el-Cevziyye, Sakinlerinin göçüp gitmeyecekleri ve burada ebediyen kalacak olmaları ile açıklamaktadır (el-Cevziyye, 1994: 130). Cevziyye gibi Hz. Peygamber'den günümüze değin bütün İslam âlimleri, Cehm bin Saffan hariç, Cennetin ebediliği konusunda ittifak etmişlerdir (Taftazani, 1982: 254-257; Topaloğlu, 1993: VII/385-386). Farklı ifadelerle Cennet'in ebediliğini vurgulayan ayetlerde; kesintisiz ve ebedî bir lütuf olarak Cennet'in verildiği (Hûd, 11/108), onun bir rızık olduğu ve asla tükenmeyeceğini (Sâd, 38/54), Cennetin özellikleri olan yemişleri ile gölgelerinin daimi oluşu (Ra'd, 13/35), cennetliklerin oradan asla çıkarılmayacaklarını (Hicr, 15/48) ve bu türden Cennet ve nimetlerinin ebedi olduğuyla ilgili kuran da daha pek çok ayette vurgu yapılmaktadır (Bakara, 2/25; Beyyine: 97/8; Mâide: 5/119; Nisa, 4/57,122; Talak, 65/11; Teğâbün, 64/9; Tevbe, 9/22,100).

1.1.4.3. دار المقامة / Dâru'l-mukâme

Cennetin isimlerinden biri olan “Dâre'l-Mukâme”, Kur'an da sadece bir yerde geçmektedir. Dâr kelimesi daha önce açıklandığından sadece “Mukâme” kelimesi üzerinde durulacaktır. Önce terkinin geçtiği ayeti ardından âlimlerin konuyla ilgili görüşlerini aktaralım.

“O Rab ki bizi lütfuyla sonsuza kadar kalınacak yurda (Dâre'l-Mukâme'ye) yerleştirdi. Orada artık biz ne bir yorgunluk duyarız ne de bize bir bıkkınlık gelir” (Fâtır, 35/35).

Mukâme; ‘bir yere yerleşme’ anlamındaki “ekâme” fiilinin ismi meful kalıbının sonuna “ta” eklenmesiyle oluşmuştur. Arap Dili gramerinde “mezid fiillerin ism-i zaman, ism-i mekân ve mimli mastarı ism-i meful kalıbında gelir” kuralından hareketle bu kelime bazen ikamet bazen ikamet edilecek yer, bazen de ikamet suresi anlamında kullanılabilir (el-Fîruz bâdî, 1987; 1487) kelimedeki bu manalardan hangisinin kastedildiği cümledeki kullanımı belirler.

el-Ferrâ ve ez-Zecac “el-mukâme”yi aynı “ikâmet” gibi anlamışlardır. İkamet, mukame ve mukam aynı anlamda olup “oturulacak yer” demişlerdir. el-Cevziyye, mukatile dayandırdığı görüşünde ‘ikamet yurdu’ sakinlerinin hiç ölmeyecekleri, orada ebedi kalarak ayrılmayacaklarını belirtir (el-Cevziyye, 1994: 130). İbn Kesir bu terkinin “Cennetü'l-İkâme” (İbn Kesir, tsz: VI, 536), Elmalılı Dâru'l Mukâme, İkamet Yurdu, ikametgah ikamet vatanı ve kalınacak yurt olarak açıklamıştır (Yazır, VI., 2007: 430) Âlûsi de ebedi kalınacak bir yurt olan Cennet şeklinde yorumlayarak ebedilik vasfını ikamet zaman boyutunu vurgulamıştır (Âlûsi, 2000: XXII/199)

Yapılan yorumlardan, “Dâru'l Mukâme” terkinin mekân açısından Cennet'i ifade eden bir ismi olduğu anlaşılmaktadır. Bu mekânın varlığı sonsuza dek devam eder. İnsanın varoluşunda önüne geçemediği tasa ve kederin burada Allah tarafından bir lütfu ilahi olarak giderildiği, bıkkınlık ve usanç gibi duygu durumlarının hissedilmeyeceği, bunların da Allah'a duyulan hamd ve şükürün karşılığı olduğu anlaşılmaktadır (Fâtır, 35/34-35).

1.1.4.4. مقام آمين / Makâm-ı emin

Cennetin Kur'an da geçen isimlerinden bir diğeri de Makâm-ı Emin'dir. Cenneti ifade eden bu isim Kur'an da sadece bir yerde geçmektedir.

“Muttakiler, emin bir makamdadırlar. Cennetlerde ve su kaynaklarının (pınar) başındadırlar” (Duhan: 44/51-52).

Ayette geçen “makam”, “ikamet yeri” anlamına gelmektedir. “Emin” de her türlü afat, fenalık ve nahoş şeyden uzakta, güvende olana denir (el-Cevziyye, 1994: 134). “Makâm-ı Emin” Eminlik ile ilgili özelliklerin hepsini taşıyan makam anlamına gelir. Burası, yani “Mâkam-ı Emin” gönül huzurunun olduğu, korkunun tamamıyla bertaraf olduğu (el-İsfehanî, 2010: 99), her türlü bela ve musibetten (el-Fîruzâbâdî, 1987: 1518), harap olmaktan, bozulmaktan, sonlanmaktan ve eksiklikten (el-Cevziyye, 1994: 134) çok uzakta emniyette bir yeri ifade eder. İbn-i Kesir ve Sâbunî de “Makâm-ı Emin”i ölüm ve açlık gibi insanı büyük korku ve felaketlerden afet ve sıkıntılardan yorgunluk, hastalık, üzüntü ya da keder gibi insan için hiç de hoş olmayan duygulardan ve diğer bütün bela ve musibetlerden emin olunacak bir yer olarak tarif etmişlerdir (İbn-i Kesir, tsz: VII /246; es-Sâbûnî, 2018: VI/27).

“Orada güven içinde her türlü meyveyi isterler” (Duhân, 44/55).

“Orada ilk ölümden başka bir ölüm tatmazlar. Allah onları cehennem azabından korumuştur” (Duhân, 44/55-56).

Konuyla ilgili gelen ayetlerde Cennet sakinleri ile ilgili olarak başka yerlerdeki insanların yaşadıkları korkulardan hiçbirini yaşamayacakları ifade edilir Kendilerini güvende hissetlikleri, korkular hakkında bize şu bilgiler verilmektedir: Cehennem ateşinden korundukları için cennetten çıkarılma korkusunu yaşamazlar Bir daha ölmeyecekleri için kendi varlıklarıyla ilgili korkuyu taşımazlar. İstedikleri her türlü meyveye güven içinde ulaşırlar, nimetlerin bitmesi ya da azalması gibi korkuları yoktur. Cennetlikler güzel elbiseler içinde karşılıklı oturarak, her açıdan emniyet içinde oldukları bir hayat olduğu ifade edilmektedir. Onların bu durumu rablerinden bir lütuf ve gerçek kurtuluş olarak ifade edilmiştir (Duhân, 44/51-57).

1.1.4.5. *جنة عدن* / Cennetu'l-adn

Adn Cenneti, Kur'an-ı Kerim'de on bir yerde ve hepsinde de cennat kelimesi ile birlikte 'cennâtü adn' şeklinde bir terkiib ile gelir (Abdulgaki, 1988: 570). Rağıp, bu terkiibi istikrar ve sebat cennetleri (Rağıp, 2010: 682) olarak çevirirken, İbn Kayyim kelimeyi ikamet ve devam anlamında almıştır. Ona göre Arapçada bir yerde 'adn etti' demek o yerde ikamet etti, 'bir yeri adn etti' demek de orayı 'vatan edindi' anlamında olduğu görüşünü el-Cevheriye dayandırmaktadır. Dolayısıyla Adn cennetlerinin de aynı kökten olduğu ve "ikamet cennetleri" anlamına geldiğini belirtmiştir (el-Cevziyye, 1994: 131). Bekir Topaloğlu da benzer şekilde 'adn' kelimesinin 'ikamet etme' ve 'ikamet edilen yer' anlamlarından hareketle 'ikamet edilecek cennetler' (Topaloğlu, 1993: VII/376) olarak yorumlamıştır.

Adn kelimesi Cennetlerden birinin ya da bir bölümünün adı olduğu söylene de cennat şeklindeki çoğul formuyla birlikte kullanılması, cennetlerin tümünü ifade eden bir isim olduğu belirtilmiştir (el-Cevziyye, 1994: 131; Topaloğlu, 1993: VII/376-377).

Adn Cenneti, mukarrebûn denilen peygamberler, şehidler, siddîklar ve âlimlerden oluşan Allah'ın en seçkin kullarına tahsis edildiği, müminler orada korku ve endişeye kapılacak bir söz işitmeyecekleri, sürekli mutluluk ve esenlik içinde olacak ve her an yeni mutlulukların müjdesi anlamında "selâm" sözü işitecekleri bildirilmektedir (Karaman, Çağrııcı, Dönmez, Gümüş, 2007: III/609)

Adn Cennetlerinin Kur'ân'da anlatılan başkaca özellikleri şöyle tasvir edilmiştir; içlerinde çok güzel köşkler vardır (Tevbe, 9/72);(Saff, 61/12), nehirler akmaktadır (Beyyine, 98/8; Kehf, 18/31; Nahl, 16/31; Taha, 20/76). Oradakilerin her istedikleri yerine getirilir (Nahl: 16/31). Takıları inci ve altından, giysileri değerli ince ipekten olup göze hoş gelen yeşil renktedir. Burada ne gam ne de tasa vardır (Fâtır, 35/33-34). Koltuklarına kurulmuş (Kehf, 18/319), birçok meyve ve içecek isterlerken, yanlarında da bakışlarını sadece kendilerine diken yaşıtlar bulunmaktadır. Bütün bu nimetlerin hepsi de ebedi oldukları anlatılır (Sad, 38/50-54).

Taberani'nin yaptığı bir nakilde, "İbn Abbas (r.a) Rasulullah (sav) şöyle buyurdu demiştir: "Allah Adn Cennetini yarattığı zaman, orada hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği, hiçbir beşerin aklına gelmedik şeyler yarattı ve o şöyle buyurdu. Adn Cennet'i, "müminler felah bulmuştur" dedi" (Taberânî, 1994: XI/184).

1.1.4.6. *جنة الماوي* / Cennetu'l-me'va

Me'va kelimesi, Kur'an'da hem Cennet, hem de Cehennemi ifade için kullanılır. Ancak âhirette mutluluk yurduna isim olarak iki yerde geçmektedir.

"Me'va cenneti onun (Sidre'nin) yanındadır" (Necm, 55/13) ve "İman edip salih amel işleyenlere gelince, onlar için, yapmakta olduklarına karşılık bir mükâfat olarak Me'vâ cennetleri vardır" (Secde, 32/19).

Kur'an'da bu iki yerde geçen 'me'va' kelimesi; dönüp dolaşılıp en sonunda gelinen, durulan yer demektir. Tıpkı dünyadaki ev gibi, (el-Cevziyye, 1994: 130) ancak dünya gelinip kalınan bir süre sonra terk edilen bir menzil iken cennet hakiki yerleşim yeridir (Beydâvî, 2011: III/541).

Me'va Cenneti sakinleriyle ilgili olarak âlimler çeşitli görüşler ileri sürmüşlerdir. Kimileri oranın, mü'min olan herkesin, bazıları da melekler ve Cebrail'in barınağı olduğu görüşündedirler. Kimileri de muttakiler ve şehitlerin ruhlarının barındığı, aynı zaman da içinde yeşil kuşların yaşadığı Cennet demişlerdir (Kurtubî, 2002: XVI/552-553; Beydâvî, 2011: IV/288; İbn Kayyim, 1994: 130-13)

Rabbinin huzurunda (hesap vermekten) korkan ve nefesine kötü arzuları yasaklayana gelince, Cennet onun barınağı (Mevası) dır (Naziât, 79/40-41). Cehennem ile ilgili olarak da Kim azgınlık eder ve dünya hayatını tercih ederse, şüphesiz, cehennem onun me'va'sı (sığınağı)dır. Barınağınız (me'va'nız) Cehennem olacaktır (Ankebût, 29/25).

"Me'vâ Cenneti'ne girecekleri kibirlenmeden böbürlenmeden Allah'a hamd ile tesbih te bulunup secdeye kapananlardır. Bunlar Allaha ibadetin yanında rızık olarak kendilerine verilen nimetleri de Allah yolunda harcarlar. Bu yapmakta

olduklarına karşılık kendileri için saklı olan göz aydınlığı nimetlerin olduğu barınaklar vardır (Secde, 53/15,16,19) denilmiştir.

1.1.4.7. *جنة النعيم* / Cennetu'l-naîm

Naîm kelimesi Arapçada “refah, huzur, mutlu hayat” anlamına gelen ni’met kelimesinden daha kapsamlıdır. (el-Fîruzabâdî, 1987, 1500-1501; Topaloğlu, 1993: VII/376) Rağıp *naim*’i , bol miktardaki nimet anlamında alır. Terkib olarak *Cennetu Naim* de nimetlerin bol olduğu Cennet olduğunu belirtir (el-İsfehanî, 2010: 1072). Bekir Topaloğlu *naim*’i insana mutluluk veren maddi ve manevi bütün güzellikleri kapsadığını ifade etmektedir, çoğul formundaki *Cennatu Naim* terkiibini de mutluluklarla dolu cennetler manasında kullanıldığını ifade etmiştir (Topaloğlu,, 1993: VII/376).

İbn Kayyim, “*Şüphesiz, iman edip salih amel işleyenler için içlerinde ebedi kalacakları Naîm (nimetler) cennetleri vardır*” (Lokman, 31/8) ayetini yorumlarken *naimi* bütün cennetlere verilen bir isim olarak yorumlar. Ayrıca bunun içine yiyecek ve içecek gibi nimetlerden tutun da giyilen elbiselere kadar, güzel kokular, geniş meskenler, göz alıcı manzaralar, suretler vesair açık kapalı nimetlerin hepsinin girdiğini ifade etmiştir (el-Cevziyye, 1994: 133).

“*Şüphesiz, iyiler Naîm’dedirler, günahkârlar da Cehennemdedirler*” (İnfitâr, 82/8-9) ve Lokman süresindeki *Naîm* kelimesi (Lokman, 31/8) birebir *Cehim*’in karşılığında kullanılması ibn Kayyim el-Cevziye’nin görüşünü desteklemektedir. Bekir Topaloğlu da İnfitâr süresinde geçen “*İyiler muhakkak Cennette, kötüler de Cehennemdedirler*” (İnfitâr, 82/13-14) ayetinde geçen *Naim* kelimesinin Cehennem’in isimlerinden olan *Cahîm*’in karşılığında kullanılmış olmasını ve Mutaffifin süresinde geçen “*İyiler kesinkes Cennettedir*” (Mutaffifin, 83/22). Ayetinde *Naîm* kelimesinin tek başına Cennet yerine kullanılmış olmasını Cennetin bütünüünü ifade anlamına geldiğini belirtmiştir (Topaloğlu, 1993: VII/376).

1.1.4.8. *جنات الفردوس* / Cennetu'l-firdevs

Firdevs, Cennetin tamamını ifade için kullanıldığı gibi Cennetin en üst derecesi için de kullanılmıştır (Beydâvî, 2011: II/739; el-Cevziyye, 2004: 130-133).

Kelimenin aslı ve Arapçaya hangi dilden geçtiği konusunda bir kesinlik yoktur. el-Cevziyye, Mücahid ve ez-Zeccac'dan yaptığı nakilde Firdevs kelimesinin Arapça'ya Rumca'dan geçtiğini aktarır. Kendi görüşünde ise Firdevs kelimesinin aslen Farsça olup, Arapçalaşmış bir sözcük olduğunu belirtir (el-Cevziyye, 1994: 133). Kelimenin aslının Süryanice, Yunanca, Rumca Habeşçe ya da Babilce olduğu görüşünü ileri sürenler de vardır (Salih, 1998: 37).

Farsçada Firdevs bahçe anlamına gelir çoğulu Feradis'tir. Âlimler bu bahçenin özellikleriyle ilgili olarak sık bir şekilde birbirinin içine geçmiş, üzümü, bağı, asması olan, bazılarına göre de bahçelerde bulunabilecek her şeyi içine alan bir bahçe olduğu söylenmiştir (el-Cevziyye, 1994: 133).

Firdevs kelimesi Kur'an'ı Kerimde iki ayette geçmektedir: “*Onlar Firdevs cennetlerine varis olurlar. Onlar orada ebedî kalacaklardır*”(Mü'minûn 23/11). “*İman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanlara gelince, onlar için de konak olarak firdevs cennetleri vardır*” (Kehf, 18/107-108).

1.1.4.9. الحسنى / el-Hüsnâ

Husn kelimesi Arapçada hoşça giden ve arzu edilen şeyler için kullanılır ki Rağib el-İsfahanî aklın, duygunun ve arzunun güzel görüp hoşlandığı şeyleri kapsadığını ifade etmiştir (el-İsfahanî, 2010: 284). Yüce Allah Cenneti ifade için Kur'an-ı Kerim'de “*Güzel davrananlara daha güzel karşılık, bir de fazlası vardır*” (Yunus, 10/26) buyurmaktadır. İyilik yapanlara karşılık olarak, Allah tarafından daha güzel bir iyilikle karşılık verileceği belirtilen bu ayette daha güzeli ile ifade edilen Hüsnâ'dan maksadın, daha iyi, en güzeli ve en iyisi olduğu bununda Cennet anlamına geldiği müfessirlerin kahir ekseriyeti kabul etmiştir (Mukâtil, 2006: II/204; Taberî, 1995: II/871;; ez-Zemahşeri, 2016: II/483; Beydavî, 2011: II/284; Yazır,, 2007: IV/518). Rağip da Nahl Suresi 90. ayetinde geçen “*Allah size iyiliği adaleti emreder*” ifadesinde ihsan ile adalet arasında bir mukayese yaparak ihsanın vermesi gerekenden fazlasını vermesi, alması gerekenden de daha azını almasını ifade ettiğini bu yönüyle adaletin üstünde olduğunu belirtmiştir (el-İsfahanî, 2010: 285) en güzeli, en iyisi olarak ifade edilen Hüsnâ'nın cennet olduğu kabul edildiğinde ayette belirtilen *bir de fazlası/ ziyade* yapılacağını ifade etmektedir ki alimlerin çoğuna göre

Allah'ın Cennet'te vech-i kerimine bakmak şeklinde anlaşılmıştır (el-Cevziyyi, 1994: 347; Topaloğlu, 1993: VII/377).

1.1.4.10. مقعد صدق / Mak'ad-i sıdk

Oturulacak yer anlamındaki (el-Fîruzâbâdî, 1987: 398) *mak'ad* kelimesiyle doğru söz ve fiil anlamına (el-Fîruzâbâdî, 1987: 1162) gelen *sıdk* kelimelerinden oluşan bu terkiibe Elmalılı, sıdk meclisi, doğruluk sandalyesi ya da doğru kimselere mahsus makam manalarını vermiştir (Yazır, 2007: VII/392).

Bu terkip Kur'ân-ı Kerim'de bir yerde geçmektedir. “*Muttakîler, Cennetlerde ve ırmak başlarındadırlar. Onlar güçlü bir Pâdişâhın huzurunda doğruluk meclisindedirler (mak'ad-i sıdktadırlar)*” (Kamer, 54/54 -55).

“Mak'ad-i sıdk” terkiğini İbn Kayyım Cennetin isimlerinden biri olarak kabul etmektedir. Allah, Cennetine, güzel bir oturma yerinde istenebilecek her şey olduğu için bu adı vermiştir der (İbn Kayyım, 2004: 134). Topaloğlu ise bir önceki âyette “Şüphesiz Allah'a karşı gelmekten sakınanlar Cennetlerde, ırmak başlarındadırlar” (Kamer, 54/54). Ayetinde geçen muttakilerin Cennetlerde olacağı ifadesi Mak'ad-i Sıdk yani *hak meclisi* veya *yüksek makam* terkiibi, cenneti niteleyen bir tabir olabileceğini belirtmektedir (Topaloğlu, 1993: VII/377).

“Oturmak” anlamına gelen fiilden türemiş olan *mak'ad-i* kelimesi, Oturmak, oturulacak yer anlamlarına gelir. *Sıdk* ise yalanın zıttı olan *doğruluk* anlamına gelir. *Mak'ad-i sıdk* bu bağlamda Doğruluk Meclisi, doğru olanlara has yüksek makam şeklinde tercüme edilebilir. Bu terkip, Kur'ân'da sadece bir âyette geçmektedir: “*Takvâ sahipleri cennetlerde ve ırmakların kenarlarında, güçlü ve Yüce Allah'ın huzurunda hak meclisindedirler*” (Kamer, 54/54-55).

Mak'ad-i sıdk ifadesinin cennet'in isimlerinden biri olup olmadığı tartışılan bir konudur. İbn-i Kayyım bunun cennetin isimlerinden biri olduğunu söylese de bu fikri reddederek ifadeyi sadece cenneti niteleyen bir tabir olarak kabul edenler de mevcuttur. Buna yakın bir başka terkip de yine tek âyette geçen ‘Kadem-i sıdk’ ifadesidir: “Müminlere de kendileri için Rableri katında ‘Kadem-i Sıdk’ olduğunu müjdele!” Kadem ayak anlamına geldiği gibi ilerlemek, bir şeyde öne geçmek

anlamlarına da gelir. *Kadem-i sıdk* terkihi ise *kadem* kelimesiyle *sıdk* kelimesinin birleşiminden oluşan bir terkiptir. Bu terkihi Râgıp el-İsfahanî, “Fazilette, erdemlilikte öne geçmek” şeklinde yorumlamıştır. İbn-i Kayyim, terkihi Cennet ile Cennete ulaştıran ameller olmak üzere farklı şekillerde tefsir etmiştir (el-Cevziyye, 1994: 135).

Cennet, ele aldığımız bu isimlerin dışında, Dâru'l-Muttekin (Nahl/30.), Âkibetü'd-Dâr (En'am, 6/135; Kasas, 28/37) Ukbetü'd-Dâr (Ra'd, 13/22, 24, 42) terkipleri ile Gurfe (Furkân, 25/75; Ankebût, 29/58; Sebe, 34/27; Zümer, 39/20), Fevz (Nebe, 78/31), Rahmet (Enbiyâ, 21/75,86; Neml, 27/19; Feth, 48/25; İnsân, 76/31.), Rızık (Enfâl, 8/4,74; Hacc, 22/50; Sebe, 34/4), Ecr (Âl-i İmrân 3/172,179; Mâide, 5/9; Hûd, 11/11; Fâtır, 35/7) kelimeleriyle de nitelendirilmiştir.

Bunlardan başka ecr, rahmet, rahmetullah, rızkun kerim (değerli nimet) kelime ve terkipleri buldukları ayetin ifade özelliğine göre cennet yerine kullanılmaktadır (Topaloğlu, 1993: VII/377).

1.2. Cehennem

Tezin bu bölümünde kişinin dünya hayatındayken yaşayış şekline bağlı olarak hayatını mutsuzluk içinde sürdüreceği âhiret hayatındaki iki nihai karargâhtan Kur'an Terminolojisi bağlamında hüsrân ile ifade edilen elem ve mahrumiyet yurdu Cehennem'in neyi ifade ettiği ayetlerdeki bilgiler ışığında anlamaya çalışacağız

Cehennem kelimesinin Arapça bir kelime olduğu söylenmişse de menşei ile ilgili olarak âlimler arasında bir ittifak sağlanmamıştır. İbn Manzur ve Mütercim Âsım Efendiye göre Cehennem derin kuyu anlamına gelmektedir (İbn Manzur, 1990: VII/112; Mutercim Âsım Efendi, 2013: V/4909) Rağıp el-İsfahanî ise kelimenin Allah'ın kızartılmış ateşi anlamına geldiğini ve Farsçadaki cihnam kelimesinden Arapçaya geçtiğini ifade etmektedir (el-İsfahanî, 2010: 250). Bir diğer görüşe göre Cehennem veya Gehinnom kelimesinin kökü bugünkü Kudüs civarında bulunan 'Hinnomoğulları vadisi' anlamına gelen 'Ge-bney-Hinnom'dan gelmektedir. Tarihte çocukların Molok adına diri diri yakılarak kurban edildikleri bir yer olarak

geçmektedir. M.Ö. 1-2.yy. dolaylarında kötülerin öldükten sonra gidecekleri yer olarak Yahudi kaynaklarında kullanılmaya başlanmıştır (Taşpınar, 2015: 333-334)

Kelimenin aslı nereden gelirse gelsin yapılan araştırmalarda bütün dinlerde var olan inanca göre dünya hayatındayken zulüm ve kötülük işleyenlerin öldükten sonra mutlaka hesaba çekilerek azaba çarptırılacağı kabul edilmektedir. İşte çarptırılacakları azap genel anlamda Cehennem ile ifade edilmiştir (Öztürk, 2011: 155). İslam dininde Cehennem, Hz. Âdemle başlayan ve kıyamete kadar sürecek olan insanlık tarihinde iyi ile kötü arasında tercihlerini kötüden yana kullanan kulların âhirette cezalandırılacakları mekânın Kur'an daki ifadesi olmuştur.

Kur'an da yetmiş yedi yerde geçen bu kelimenin elli biri Mekkî; yirmi altısı Medenî ayetler içinde yer alır. Cehennem; kâfirlerin, münafıkların ve hakikate sırt çevirip kötülük işleyen zalim insanların azap göreceği mekân olarak tanımlandığı gibi (Topaloğlu, 1993: VII/227), ahirette kâfir ve mücrimlerin cezalandırılacağı ateşin adı olarak da ifade edilmiştir (İbn Manzur, 1990: XII/112; ez-Zebîdî, 1994: XVI/123; el-İsfahanî, 2010: 250)

1.2.1. Cehennemin Tabakaları

Cehennemin yedi kapısı vardır. Onlardan her kapı için birer gurup ayrılmıştır” (Hicr, 15/44). Cehennemi azap görülecek bir yer olarak telaki edenler ayette geçen yedi kapı ve yedi gurup ifadesinden hareketle Cehennem'in bazı bölümleri veya tabakaları olacağını ifade etmişlerdir (Topaloğlu, 1993: VII/227). Cehenneme ait yedili tasnif ya da sınıflandırma suçluların işledikleri günahlara göre uğrayacakları azabı ya da Cehennem'in bölümlerini ortaya koyduğu düşündürmektedir.

Kur'an'ın birçok ayetinde Cehennem çeşitli biçimlerde tanımlandığı ve tasvir edildiği görülmektedir. Bu tanımlara/tasvirilere bakıldığında: Nisa suresinde “*Şüphesiz ki münafıklar cehennemin en alt katındadırlar. Artık onlara asla bir yardımcı bulamazsın*” (Nisa, 4/145). Furkân Suresinde “*Elleri boyunlarına bağlı olarak onun (cehennemin) dar bir yerine atıldıkları zaman, oracıkta yok oluvermeyi isterler*” (Furkân, 25/13). Bu ayetler üzerinde düşünüldüğünde, Cehennem'in birbirinden farklı bölümlerinin olacağı anlaşılmaktadır. Tevbe suresinde geçen “... *Altın ve*

gümüüüü yığıp da onları Allah yolunda harcamayanlar yok mu, işte onlara elem verici bir azabı müjdele! (Bu paralar) *Cehennem ateşinde kızdırılıp bunlarla onların alınları, yanları ve sırtları dağlanacağı gün* (onlara denilir ki): *İşte bu kendiniz için biriktirdiğiniz servettir. Artık yığımakta olduğunuz şeylerin (azabını) tadın!*” (Tevbe, 9/34-35). Zemahşeri bu ayetin yorumunda zenginlerin mal biriktirip sadece kendilerinin yararlanmaları, fakir ve yoksullara karşı sırt çevirip onları tanımazdan gelerek, yanlarını ve koltuklarını şişirerek giydikleri yumuşak ve değerli elbiseleri sırtlarına ve omuzlarına atarlarken ki davranışlarına karşılık bir ceza olarak onların vücutlarının değişik kısımlarının dağlanacağını ifade etmektedir (ez-Zemahşeri, 2017: III/554).

Cehennemi ifade eden kelimelere bakıldığında çok sayıda farklı kelime ve terkiplerle karşılaşılır. Kur’an’da yaklaşık 250 yerde bu kelime ve terkiplerin kullanıldığı belirtilmektedir (Öztürk, 2011: 155). Cehennemi farklı açılardan ve farklı tabaka veya özellikleriyle tanıtan bu kelimeler; Nar, Cahim, Sair, Sakar, Hutame, Lezâ, Haviye, Semûm, Siccîn, Dâru’l-Bevâr, Sûu’d-Dâr şeklinde ifade edilmektedir. Bunlar aynı zamanda Cehennem’in isimleri ya da sıfatları olarak kabul edilir. Bunların dışında Azâbü’l-Harik (Burûc, 85/10), Hamîm (20 yerde geçmektedir), Yahmûm (Vakıa, 56/43-44) tabirleri de genel olarak Cehennemi ifade ettiği kabul edilmektedir. Cehennem’in mahiyetini belirtmek için; Masîr, Me’va, Mesvâ, Mihâd kelimeleri de kullanılmıştır (Öztürk, 2011: 155-156).

1.2.2. Cehennem’in Özellikleri

“Sonra her milletten, Rahmân olan Allah’a en çok âsi olanlar hangileri ise çekip ayıracağız. Sonra, orayı boylamaya daha çok müstahak olanları elbette biz daha iyi biliriz” (Meryem, 19/69-70).

Söz konusu ayete bakıldığında, Allah’a isyanda ileri giderek etkileri kendileri ile sınırlı kalmayan firavun gibi liderlere yönelik azabın daha da ağır olacağı ifade edilmiştir. (Karaman vd. 2007: III/612-613). Başka bir ayette:

“İçinizden, oraya uğramayacak hiçbir kimse yoktur. Bu, Rabbin için kesinleşmiş bir hükümdür. Sonra Allah’a karşı gelmekten sakınanları kurtarız da zalimleri orada diz üstü çökmüş halde bırakırız” (Meryem, 19/71-72). *“İçinizden, oraya (cehenneme) uğramayacak hiçbir kimse yoktur”* ayetiyle ilgili çeşitli yorumlar

yapılmıştır. Bir yoruma göre bunlardan maksat sırttan geçenlerdir. Mümin olsun kâfir olsun bütün insanlar aynı zamanda cehennemde üstünde kurulmuş olan sırttan geçmek zorunda oldukları için, oraya uğramış olacaktırlar. Burada “kötülükten sakınanlar” Cehennemden korunacakları ancak zulme bulaşmış kimselerin orada diz üstü çökmüş olarak bırakılacağı ifade edilmiştir. İkinci görüşe göre Cehenneme uğrayacaklardan maksat kâfirlerdir ve bunlar Cehenneme gireceklerdir. Diğer son yoruma göre de potansiyel olarak her insan ameline göre Cennete olduğu kadar Cehenneme de girebilecek durumdadır (Karaman vd. 2007: III/613).

“Onu yakalayın da, (ellerini boynuna) bağlayın; Sonra alevli ateşe atın onu! Sonra da onu yetmiş arşın uzunluğunda bir zincir içinde oraya sokun! Çünkü o, ulu Allah'a iman etmezdi. Yoksulu doyurmaya teşvik etmezdi. Bu sebeple, bugün burada onun candan bir dostu yoktur. Ancak günahkârların yediği kanlı irinden başka yiyeceği de yoktur” (Hâkka, 69/30-37). Kurtubi ayetin tefsirinde onu yakalayın da ellerini boynuna bağlayın ifadesini açıklarken; denildiğine göre onu yüz bin melek alır ve ellerini boynuna bağlar demektedir. Ka’b’in rivayetine göre Yetmiş arşın uzunluğundaki zincirin bir halkasının dünyada bulunan bütün demirler kadar olduğunu aktarır. Yetmiş arşını ibn Abbas burada meleğin arşının murad olduğunu belirtir. Nevf’in de her bir arşın yetmiş kulaç, her bir kulaç ise Mekke ile Kûfe arası bir mesafe kadar olduğu rivayetini aktarır (Kurtubi, 2003: XVII/605) Mukâtil tefsirinde ayette geçen zincirin tek bir halkasının dahi bir dağın tepesine konulması halinde o dağın, kurşunun eridiği gibi eriyeceğini belirtir (Mukâtil, 2006: IV/269). Elmalılı Hz. Peygamberin: *“Ümmetimin çoğunun ömürleri altmış ile yetmiş yaş arasındır”* dediğini aktararak ayette geçen yetmiş arşın ile murâd olunanın insanın bu dünyadaki ömrü olduğunu ifade eder. Burada günler ve aylar ile zincirin birer halkası, her senesi de ömrün bir birimi olması hasebiyle bu zincirin uzunluk ölçüsü olan arşın ile ifade edildiğini belirtir (Yazır, 2007: VIII/354). Yukarıda geçen ayetlere bakıldığında Allah’a iman etmemek ile yoksulları doyurmama ya da buna teşvik etmeme davranışı birlikte zikredilmesi Allah’ın kulu üzerindeki hakkı ile yardıma muhtaç kimselerin kişi üzerinde ki hakkının önemi vurgulanmıştır. Zincir tutsak olan insanın özgürlüğünü kısıtlayan bir araçtır. Günümüzde Allah’a iman etmekle oluşan sorumlulukların kendileri için özgürlüklerine kısıtlama getireceğini düşündüklerinden inkâr yolunu seçenlerin çok daha ağır bir duruma düşmeleri

temsili olarak ifade edilmiş olabileceğini akla getirmektedir. Cehenneme girmeye neden bir davranış biçiminin de insanın yine bir hak ihlali ve bu ihlalden dönmeme şeklinde olduğunu başka bir ayet-i kerimede şöyle haber verilmektedir.

“*Şüphesiz inanmış erkeklerle inanmış kadınlara işkence edip sonra tevbe de etmeyenlere cehennem azabı ve (orada) yanma cezası vardır*” (Burûc, 85/10) bu ayette geçen Cehennem azabı ve yanma cezasının ard arda gelmesi farklı yorumlar yapılmasına sebebiyet vermiştir. Kurtubi, konuyla ilgili yorumların birinde mü’minleri sırf Allah’a inandıkları için diri diri yakan hendek sahiplerinin, İbn Abbas’tan gelen bir rivayette ateşin alevlenerek aniden kenarda izledikleri esnada kendilerini de sardığını dolayısıyla hem bu dünyada hem de âhirette karşılaşacakları azabı ifade ettiğini belirtmiştir. Başka bir yorumda ise onlar için küfürlerinden ayrı olarak bir de mü’minleri yakmış olmaları nedeniyle ayrıca bir yanma azabı olacağını belirtilir. Bir başka açıklamada adını zikretmeden onlar için bir azab olduğunu bir de buna ilaveten yanma azabı olacağını aktarılır. Kurtubi söz konusu ayetin bir diğer açıklamasında, Cehennem ateşinin birden çok ismi, türü ve derecesi bulunduğunu sanki onlar cehennemde zemherir ile azab edilecekler, sonra da yanma azabıyla azab edilecekleri belirtir (Kurtubi, 2003: XVIII/540). “*İşte azap böyledir. Ahiret azabı ise elbette daha büyüktür. Keşke bilselerdi!*” (Kalem, 68/33). Bu son ayete bakıldığında iman etmiş Müslümanlara işkence yapmanın cezasının Cehennem olduğu görülmektedir.

“*İçlerine işleyen bir ateş ve kaynar su içinde, Serin ve hoş olmayan kapkara dumandan bir gölge altındadırlar; Çünkü onlar bundan önce varlık içinde sefahete dalmışlardı. Büyük günahı işlemekte direnir dururlardı. Ve diyorlardı ki: Biz öldükten, toprak ve kemik yığını haline geldikten sonra, biz mi bir daha diriltileceğiz? Önceki atalarımız da mı?*” (Vakiâ, 56/42-48). Cehennem’de günahkârların uğrayacağı azap türlerinden birinin de simsiyah bir duman altında kalmaları olacaktır. Cehennem’in yakıcı sıcağı, anlaşılan onları bir gölge aramaya sevk edecektir ancak orada bulacakları sadece Cehennem’in kara dumanları olacağı haber verilmektedir. Cehennemlikler için başka bir yerde “*Üç kola ayrılmış, (ama) ne gölgelendiren ne de alevden koruyan bir gölgeye gidin*” (Murselât, 77/30-31) ayetini Taberî, Cehennem dumanından oluşan üç kollu gölgeyle izah etmesi (Taberî,

1995: VI/2700) ahireti inkâr edip, varlık içinde günaha batmış kimselerin Cehennem’de yaygın olarak karşılaşılabilecekleri bir azap çeşidi olarak duman ile kuşatılmak olacağı anlamına gelmektedir. Bir başka azap şekli, Hac suresinde geçen Cehennem ile ilgili ayetlerde belirtilmektedir.

“Şu iki gurup, Rableri hakkında çekişen iki hasımdır: İmdi, inkâr edenler için ateşten bir elbise biçilmiştir. Onların başlarının üstünden kaynar su dökülecektir!. Bununla, karınlarının içindeki (organlar) ve derileri eritilecektir! Bir de onlar için demir kamçılar vardır! Izdıraptan dolayı oradan her çıkmak istediklerinde, oraya geri döndürülürler ve tadın bu yakıcı azabı! (denilir)” (Hac, 22/19-22). Beydâvî, elbisenin bedeni kuşatması gibi Cehennem ateşinin de bu kişileri saracağını belirtir (Beydâvî, 2011: III/123). Taberî de ateşten ve bakırdan gömleklerin inkârcılar için biçildiğini belirtir (Taberî, 1995: II/1428). Bu ayetlerde azabın kişiyi sarıp kuşatması, elbise, döşek ve örtü üzerinden anlatılmaktadır. Döşek ve örtünün üzerinde istirahat edilir oysa cehennemlikler için istirahat nesnelere azabın en şiddetli bir şekline dönüştüğü ve burada istirahat edecek bir şeylerin olmayacağı anlaşılıyor. Üzerlerine dökülmek suretiyle kaynar su ile azap, içten dışa erime ve kaçışı imkânsız kılan demir kamçılarla her kaçışa yeltendiklerinde, Taberî meleklerin onların başlarına demir kamçı ve tokmaklarla vurarak tekrar onları geri çevireceklerini belirtir (Taberî, 1995: II/1429). Ölümü aratacak acılar bunlar. Ancak ölememenin de azaba dönüştüğünü başka ayetler bizlere bildirmektedir. Azabın ateşten döşek ve örtü ile anlatıldığı başka bir ayete de A’râf suresinde geçmektedir: *“Onlar için cehennem ateşinden döşekler, üstlerine de örtüler vardır. İşte zalimleri böyle cezalandırırız!”* (A’râf, 7/41).

Zevk unsuru olarak Cennetteki her tür yiyecek ve içecek Cehennem’de bu defa azap unsuruna dönüşmektedir. Cennet’in tasvirlerindeki en önemli öğe su ve onunla birlikte ayrılmaz yeşil ve temiz çevre olduğu söylenebilir. Aynı husus Cehennem’de bu defa susuzluk ve kirlilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Cehennem’in Kur’ân’daki tasvirleri o kadar ağır bir manzara sunar ki âdetâ nükleer bir facia sonunda ortaya çıkan tahribat ve onun sonucu oluşan kirlenmiş çevreyi andırmaktadır. Kur’ân’daki Cehennem anlatımları; genellikle pislik içinde, zehirli, kötü kokulu sıvılar, zakkûm ve darî’ gibi bitkilerden oluşan acı yiyecekler ile hamim

denilen insanın etini lime lime eden asit yağmurları gibi bir su ile yıkanan insan vücutları ve bu vücutlarda oluşan yaralardan akan pis sıvıların her yeri kaplaması, bu sıvıların göller havuzlar ve hatta denizler oluşturması sonra bunlara daldırılan insanlarla kendini tekrar tekrar üreten gıslin, sadid gibi vücut sıvıları sonra bu pisliklerin açlığı ve susuzluğu gidermek için yutulması fakat daha da beter bir işkenceye dönüşmesi şeklindedir.

Cehennem ile ilgili şu gelecek ayetlere bakıldığında cehennemin ne denli büyük bir azap yeri olduğu daha da iyi anlaşılabilir.

“Ardından da (o inatçı zorbaya) cehennem vardır; kendisine irinli su içirilecektir!. Onu yudumlamaya çalışacak, fakat boğazından geçiremeyecek ve ona her yandan ölüm gelecek, oysa o ölecek değildir (ki azaptan kurtulsun). Bundan öte de şiddetli bir azap da vardır” (İbrahim, 14/16-17). Zaman zaman en sevilen yiyecekleri alırken nefes borusuna kaçan küçük bir kırıntının yaşattıkları düşünülürse, en berbat ve iğrenç koku ve tatlardaki Cehennem yiyecek ve içeceklerinin insanın boğazına durması ve onu ne yutabildiği ne de dışarı çıkarabildiği durumlarda ölümün nasıl bir kurtuluşa dönüştüğü daha iyi anlaşılabilir. Ayetin sonunda, bundan öte bir azap da vardır denilerek bu azabın açıklanmaması acaba daha ne olabilir sorusunu zihinlere getirmektedir. Bu soruya verilecek bir cevabın olmaması, çekilecek acının insan idrakinin sınırlarını aşacağı göstermektedir.

Cehennem bazen canlı bir varlık, insan da bu canlının elinde bir oyuncak konumuna düşmüş gibi anlatılır. Bu da insana bu dünyadaki güdülerine esir oluşun ve onlar tarafından oyuncak haline getirilişin ahretteki karşılığı olsa gerektir. Bu durum çekilen azabı kat kat artıracığı anlamına gelebilir. Esasen Cehennem azabının da tıpkı cennet nimetleri gibi çok boyutlu özellikleri olduğu anlaşılabilir. Mutlulukta nasıl ki sınır yok ise acı ve azapta da bir sınır görülmemektedir. Bu hususta Furkan ve Mülk suresinde geçen şu ayetler zikredilebilir:

“Cehennem ateşi uzak bir mesafeden kendilerini görünce, onun öfkelenişini (müthiş kaynamasını) ve uğultusunu işitirler. Elleri boyunlarına bağlı olarak onun (cehennemin) dar bir yerine atıldıkları zaman, oracıkta yok oluvmeyi isterler” (Furkân, 25/12-13).

Buna ilaveten Mülk suresinde geçen “*oraya atıldıklarında, onun kaynarken çıkardığı uğultuyu işitirler. Neredeyse cehennem öfkesinden çatlayacak! ...*” (Mülk, 67/7-8).

Cehennem tasvirleri bazen duygu durumları üzerinden yapıldığını görüyoruz. Çekilecek acının boyutunu göstermesi açısından insanın varoluşuna yönelik önemli bir duygulanım biçimi de değerlilik hissidir. Bunun tersi olan terk edilmişlik duygusu varlık ve konfor içinde bile insana katlanılmaz derecelerde ağır gelirken azap içinde bu duygu ile baş başa kalmak helak oluşun ulaştığı boyutları göstermektedir. Bu bağlamda konu ile ilgili olarak şu ayetler verilebilir:

“Yaptıklarının kötülükleri onlara görünmüş, alay edip durdukları şey onları kuşatmıştır. Denilir ki: Bu güne kavuşacağınızı unuttuğunuz gibi biz de bugün sizi unutturuz. Yeriniz ateştir, yardımcılarınız da yoktur! Bunun böyle olmasının sebebi şudur: Siz Allah'ın âyetlerini alaya aldınız, dünya hayatı sizi aldattı. Artık bugün ateşten çıkarılmayacaklardır ve onların (Allah'ı) hoşnut etmeleri de istenmeyecektir” (Casiye, 45/33-35).

Aynı şekilde Tâhâ suresinde geçen ayete bakıldığında; “*(Allah) buyurur ki: İşte böyle. Çünkü sana âyetlerimiz geldi; ama sen onları unuttun. Bugün de aynı şekilde sen unutuluyorsun!*” (Tâhâ, 20/126).

Araf suresinde “*Cehennem ehli, cennet ehline: Suyunuzdan veya Allah'ın size verdiği rızıktan biraz da bize verin! diye seslenirler. Onlar da: Allah bunları kâfirlere haram kılmıştır, derler*” (Araf, 7/50).

Hakikate sırt çevirenlerin içine düştüğü acıklı yoksunluk hali tasvir edilmektedir. Dünya hayatına kapılıp eğlenceyi ve geçici zevkleri dinleri haline getirenlerin nasıl göz ardı edilip unutulduğu gözler önüne serilmektedir.

1.2.3. Cehennemliklerin Özellikleri

Cehennem azabına kimler gireceği konusuna bakıldığında, Hukukullah olarak tarif edilen Allah'ın kulun üzerindeki haklarının yerine getirilmemesi ki bunlar; birincisi çeşitli ayetlerde imanı terk edip inkâra sapmak, küfür, şirk, nifak, Allah'ın ayetlerini tekzip ve peygamberleri ret olarak ifade edilmektedir. Allah'ın düşmanları tabiri bu davranış sahipleri için kullanılmaktadır. İkincisi kulların hakkına tecavüz ve tövbe etmeyenler şeklinde sıralanabilir.

Bakara suresinde “Hayır! Kim bir kötülük eder de kötülüğü kendisini çepeçevre kuşatırsa işte o kimseler cehennemliklerdir. Onlar orada devamlı kalırlar” (Bakara, 2/81) şeklinde bir tanımlama yapılır. Kâf suresinde “Haydi ikiniz her inatçı kâfiri, hayra bütün gücüyle engel olanı, azgın şüpheciyi cehennem’e atın; Allah ile beraber başka ilâh edineni, şiddetli azaba birlikte atın!” (Kâf, 50/24-26) şeklinde bir tasvir vardır. Kalem suresine bakıldığında Cehennem ehline karşı Hz. Peygamber şöyle uyarılmaktadır; “(Resûlüm!) Alabildiğine yemin eden, aşağılık, daima kusur arayıp kınayan, durmadan lâf götürüp getiren, iyiliği hep engelleyen, mütecâviz, günaha dadanmış, kaba ve haşin, bütün bunlardan sonra bir de soysuzlukla damgalanmış kimselerden hiçbirine, mal ve oğulları vardır diye, sakın boyun eğme” (Kalem, 68/10-13).

Cehenneme giriş nedenlerinden birinin de toplumsal sorumlulukların yerine getirilmemesinden kaynaklandığı söylenebilir. Bu bağlamda konu ile ilgili olarak şu ayetler zikredilebilir.

“Hayır! Doğrusu siz yetime ikram etmiyorsunuz, yoksulu yedirmeye birbirinizi teşvik etmiyorsunuz. Haram helâl demeden mirası yiyorsunuz. Malı aşırı biçimde seviyorsunuz. Ama yeryüzü parça parça döküldüğü, Rabbin(in emri) geldiği ve melekler saf saf dizildiği zaman (her şey ortaya çıkacaktır). O gün Cehennem getirilir, insan yaptıklarını birer birer hatırlar. Fakat bu hatırlamanın ne faydası var! (İşte o zaman insan:) Keşke bu hayatım için bir şeyler yapıp gönderseydim! der. Artık o gün, Allah'ın edeceği azabı kimse edemez. O'nun vuracağı bağı kimse vuramaz” (Fecr, 89/17-26). Fecr suresinde geçen bu ayetler insanın toplumsal sorumluluktan kaçınamayacağını ve kaçınması durumunda bedelinin çok ağır olabileceğini göstermektedir.

Ayetlerde ahireti ve yeniden dirilmeyi inkâr edip sefahat içerisinde bir hayat süren insanların işledikleri büyük günahlar nedeniyle (Vâkıa, 56/45-47) Azgınlaştıkları görülür. Dünya hayatını âhirete tercih eden (Nâziât, 37-39) bu insanlar Yüce Allah'ı İnkâr ve âyetleri yalanlama (Mâide, 5/10, 86; Hadîd, 57/19; Vâkıa, 56/92-94) veya ayetleri tesirsiz kılmak için birbirlerini geri bırakmasına yarışma (Hac, 22/51) halinde buldukları Kur'an-ı Kerim'de belirtilmektedir. Kur'an-ı Kerim'de bu insan tipinin davranış özellikleri şöyle sıralanmaktadır:

Yoksulu doyurmaya teşvik etmez (Hâkka, 69/31, 33-34). Yetime ikram etmez, aksine itip kakar, insanlara en ufak bir yardımını bile reddeder. niyeti sadece görünür olmak ve takdir edilmek olan bu insanların ibadetlerinde samimi olmadıkları gibi hiçbir ahlaki değer sistemleri de yoktur (Mâ`ûn, 107/1-7), Haram helâl demeden mirası yemek, servet hırsı ile mala aşırı biçimde düşkünlük (Fecr, 89/17-26; Âdiyat, 100/8), aç gözlülük mal/servet biriktirmek (Tekâsür, 102/1; Humeze, 104/2), ölçü ve tartıda hile yapıp insanlara haklarını tam teslim etmemek (Mutaffifîn, 83/1-6), cehenneme girmeye neden olan davranış özellikleridir. Söz konusu ayetler insanın toplumsal sorumluluktan kaçınmayacağını ve kaçınması durumunda bedelinin çok ağır olabileceğini göstermektedir. Toplumsal görev sorumluluğu başka bir açıdan ele alan ayetlerden öğreniyoruz ki, o da küfürleri sadece kendileriyle sınırlı kalmayıp başkalarını da peşinden sürükleyenlerin hem bu dünyada hem de âhiretteki akıbetlerinin çok kötü ve cezalarının da ağır olacağıdır. Bu bağlamda konu ile ilgili olarak şu ayetler zikredilebilir:

“Firavun, kıyamet gününde kavminin önüne düşecek ve onları (çekip) ateşe götürecektir. Varacakları yer ne kötü yerdir! Onlar burada da, kıyamet gününde de lânete uğratıldılar. (Onlara) verilen bu armağan ne kötü armağandır!” (Hûd, 11/98-99).

“Şüphesiz inanmış erkeklerle inanmış kadınlara işkence edip sonra tevbe de etmeyenlere cehennem azabı ve (orada) yanma cezası vardır” (Burûc, 85/10).

Yukarıda geçen ayette henüz dünyadaiken işlediği kötülüklerden tövbe etmemenin cehenneme girme sebebi olduğu anlaşılabilir.

1.2.4. Kur’an’da Geçen Cehennem Adları

“Cehennemin yedi kapısı vardır. Onlardan her kapı için birer gurup ayrılmıştır” (Hicr, 15/44). İslam âlimleri Cehennemin yedi kapısı olduğunu bildiren bu ayeti kerimeden hareketle Cehennemi yedi tabaka ya da yedi bölüm/dereke olarak düşünmüşlerdir. En hafifinden en şiddetlisine doğru yapılan sıralamaların birinde, Cehennem, Lezâ, Hutama, Sakar, Sa’îr, Cahîm, Hâviye şeklinde sıralanmıştır (ez-Zemahşeri, 2017: IV/557). Biz bu çalışmamızda söz konusu sıralamayı takip ederek, Cehennem ile ilgili bu ifadelerin/adların ne anlama geldikleri, geçtikleri ayetlerden hareketle açıklamaya çalışacağız.

1.2.4.1. نار / Nâr

Arapça bir kelime olan Nâr; duyularla algılanan alev, Cehennem ateşi, sıcaklık, ateş gibi anlamlara gelir. Rağıp, nâr ve nur'un, aynı asıldan olmak üzere çoğunlukla bir arada beraber bulunan iki şey olduklarını ifade eder (el-İsfehanî, 2010: 1092-1093). Zemahşeri ye göre ise nâr/ateş; parlamak manasındaki “نار /nâra ينور/yenûru” kökünden olup; ısı ve ışık veren, aydınlatıcı ve yakıcı özelliği olan hoş bir cevher olarak tanımlar. Nûr'u da o ateşten oluşan aydınlık ve ışık olarak izah eder ki, ona göre her aydınlığın kaynağı ışık'tır. Bu anlamda nûr karanlık ya da zulmetin zıt anlamlısıdır (Zemahşeri, 2016: I/130). el-Cevziyye de ateşte aydınlık ve yakıcılık özellikleri birlikte bulunduğunu, cehennemlikler için aydınlık giderilmiş olup yakıcılık özelliğinin bırakıldığını ifade etmiştir (el-Cevziyye, 2011: I/164). Ayrıca Zemahşeri İbn Abbâs'tan gelen bir rivayette Rab'lük iddiasında bulunanların gidecekleri yerin Cehennem olarak adlandırılan tabaka olduğunu söyler (ez-Zemahşeri, 2017: IV/557)

Ahirette Cehennem azabının neredeyse tamamı ateş ve etkileriyle ifade edilmiştir. Bu bağlamda Kur'an'da 126 yerde geçen “nâr” kelimesi bu kullanımların 121'inde doğrudan “Cehennem ateşi” anlamındadır (Topaloğlu, 1993: VII/228). Nâr kelimesi geçtiği ayetlerde bazen nekre bazen marife bazen de terkip şeklinde bulunmaktadır. Bu bağlamda konu ile ilgili olarak şu ayetler verilebilir:

“... yakıtı, insan ve taş olan cehennem ateşinden (en-nâr) sakının. Çünkü o ateş kâfirler için hazırlanmıştır” (Bakara, 2/24).

“(en-nâr) Cehennem! Allah, onu kâfirlere (ceza olarak) bildirdi. O, ne kötü sondur!” (Hac 22/72).

“O, Allah'ın, yüreklere işleyen tutuşturulmuş ateşidir” (Hümeze, 104/6-7).

“Ey inananlar! Kendinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun. Onun başında,” acımasız, güçlü, Allah'ın kendilerine buyurduğuna karşı gelmeyen ve emredildiklerini yapan melekler vardır” (Tahrim, 66/6).

“(Ey insanlar!) Alev alev yanan bir ateşle sizi uyardım” (Leyl, 92/14).

“Kim inkâr ederse onu az bir süre faydalandırır, sonra onu cehennem azabına sürüklerim. Ne kötü varılacak yerdir orası!” (Bakara, 2/126).

“İnkâr edip âyetlerimizi yalanlayanlara gelince, onlar Cehennemliktir, onlar orada ebedî kalırlar” (Bakara, 2/39).

“(Allah'tan) korkan öğütten yararlanacak. En büyük ateşe girecek olan kötü kimse ise öğütten kaçınır. Sonra o, ateşte ne ölür ne de yaşar” (A'lâ, 87/12).

“O gün bir takım yüzler zelildir, durmadan çalışır, (fakat boşuna) yorulur, kızgın ateşe girer” (Gâşiye, 88/2-4).

“(Hâla) bilmediler mi ki, kim Allah ve Resulüne karşı koyarsa elbette onun için, içinde ebedî kalacağı cehennem ateşi vardır. İşte bu büyük rüsvâlıktır” (Tevbe, 9/63).

1.2.4.2. نظى / Lezâ

Lezâ, “şiddetli ateş” (İbn Manzur, 1990: XV/248) , “yalın alev” (el-İsfehanî, 2010: 960) demektir. Kurtubi ise alevli ateş anlamına geldiğini belirtir (Kurtubi, 2003: XVIII/20). Taberi de halis alev olduğunu ifade etmiştir (Taberi, 1995: VI/2618). Mukâtil (2006: IV/274) cehennem ateşi demiştir. Suyuti (2013: 29) de Lezâ'nın kâfirler üzerine parlayan ve alevlenen bir ateş olduğunu ifade etmiştir. Kur'an'da bir kez geçen Lezâ ile ilgili olarak şu ayet zikredilebilir:

“Fakat ne mümkün! Bilinmeli ki, o (cehennem/Lazâ) alevlenen bir ateştir. Derileri kavurup soyar. Yüz çevirip geri dönen, (servet) toplayıp yığan kimseyi (kendine) çağırır! ” (Mearic, 70/15-18). Mukâtil b. Süleyman, imandan yüz çevirerek arkasını dönen kimseyi, kıyamet günü Lezâ / Cehennem ateşi: “benim ehlim olan cehennemlikler bana doğru gelsin” diyecektir. Ayet metninde geçen yüz çevirip geri dönen kimseyi çağırması böyle olacaktır (Mukâtil, 2006: IV/274-275).

“Gerçekten insan, pek hırslı (ve sabırsız) yaratılmıştır. Kendisine fenalık dokunduğunda sızlanır, feryat eder. Ona imkân verildiğinde ise pinti kesilir. Ancak şunlar öyle değildir: Namaz kılanlar, ki onlar namazlarında devamlıdırlar (ihmal göstermezler); mallarında, isteyene ve (isteyemediği için) mahrum kalmışa belli bir hak tanıyanlar; ceza (ve hesap) gününün doğruluğuna inananlar; Rablerinin azabından korkanlar, ki Rablerinin azabı(na karşı) emin olunamaz; ırzlarını koruyanlar -ancak eşlerine ve cariyelerine karşı müstesna; çünkü onlar kınanmaz; bundan öteye (geçmek) isteyenler ise, onlar taşkınlığın ta kendileridir; emanetlerine ve ahitlerine riayet edenler; şahitliklerini (dosdoğru) yapanlar; namazlarını koruyanlar; işte bunlar, Cennetlerde ağırlanırlar” (Meâric, 70/19-35).

Bu yalın alev hakikate sırt dönenleri kendisine çağırıldığı gibi, servet toplayıp yığan ve zekatını vermeyen kimseyi de kendine çağırır! Hırslı ve sabırsız davranan kimseler ki kendilerine fenalık dokunduğunda sızlanıp, feryat figan ortalığı velveleye veren, imkân verildiğinde ise pinti kesilen kimselerin ceza yeri olacağı anlaşılıyor. Ayetin bağlamından kişiyi Lazâ'dan koruyacak davranışlar sıralanmaktadır. Bunlar; Namazlarında özenli davranan ve mallarından isteyenler ile isteyemeyip fakat muhtaç olanlar için belli bir hak ayıran kimselerdir. Ahiret gününün doğruluğuna inananlar Rablerinin azabına karşı emin olamadıkları için korku duyanlar, ırzlarını koruyanlar, Emanetlerine ve ahitlerine riayet edenler; Şahitliklerini (dosdoğru) yapanlar; İşte bunlar, Lezâ'dan korunup Cennetlerde ağırlanacak kimselerdir.

1.2.4.3. حطم / Hutame

Hatm, “kırmak ve un ufak etmek” anlamında olup, belli bir sınıra kadar olan kırmaları ifade etmektedir. Aşırı hızlı sürme nedeniyle develeri kıran için kullanıldığı gibi, aşırı çok yiyen oburun karnı içinde cehennem benzetilmek üzere hutame kullanılır. Cehennem hem bu çok yiyen hem de kırıp geçen anlamını birlikte ifade için “hutame” ile adlandırılmıştır (Rağıp, 2010: 292). Topaloğlu da Rağıp el-İsfehani'ye benzer şekilde *hutame*'yi zikredilen kökten bir sıfat olduğunu, Kur'ân'da geçtiği tek sure olan Humeze, 104/4-7 ayetlerinde “Allah'ın yüreklere kadar tırmanan tutuşturulmuş ateşini” ifade ettiğini belirtmiştir (Topaloğlu, 1993: VII/227). Kurtubi, “hutame” için Allah'ın ateşi denmesini, içine atılan ne varsa, her şeyi kırıp dökerek parçalaması ile açıklar. Asi kullar için, daha önce de geçtiği gibi bin yıl, bin yıl ve bin yıl boyunca tutuşturulmuş olan bu ateş asla dinmeyecektir.

“Arkadan çekiştirmeyi, yüze karşı eğlenmeyi âdet edinen herkesin vay haline! O ki, mal toplamış ve onu sayıp durmuştur. (O), malının kendisini ebedî kılacağını zanneder. Hayır! Andolsun ki o, Hutame'ye atılacaktır. Hutame'nin ne olduğunu bilir misin? Allah'ın, tutuşturulmuş, (yandıkça) tırmanıp kalplerin ta üstüne çıkan ateşidir” (Hümeze 104/1-7).

Topaloğlu Cehennem ateşini maddi değil de manevi olarak görenlerin Hutame'nin ayetteki izahını “ kalpleri saran ateşli kaygı” şeklinde yorumladıklarını, ancak azab ayetlerinin bütünü değerlendirildiğinde bunun çok mümkün görünmediğini belirtir (Topaloğlu, 1993: VII/227).

Cehennem'in bu bölümü veya kalplere kadar işleyen ateş ya da kaygının arkadan ve önden çekiştirip alay eden, Mekke'nin önde gelen müşriklerinden Umeyye bin Halef, Velid bin Muğire vb. kişilerin (Suyuti, 2013: II/601) şahsı üzerinden bu tarz davranışlarda bulunan herkesin karşı karşıya kaldığı bir ceza olacağı anlaşılmaktadır. Bu ifadeler de tıpkı daha önce geçen Cehennem ile ilgili kavramlarda ifade edildiği gibi birer uyarı ve ikaz olarak değerlendirilebilir.

1.2.4.4. سقر / Sekar

Sekar, Güneş onu kavurdu, eritti, yüzünün derisini yaktı anlamındaki “Sakarethu’ş-Şems” terkiibinden alınmıştır (el-İsfehanî, 2010: 501; Kurtubi, 2003: XVIII/185). Kök itibariyle sakar’ın yakma anlamında olduğunu belirten Rağıp el-İsfehanî bazı özellikleri bakımından bildiğimiz dünya ateşinden farklı olduğunu ifade eder (el-İsfehanî, 2010: 501). Sekar kelimesi Cehennem’in genel bir adı olduğu söylendiği gibi bir bölüm ya da tabakası olduğu da söylenmiş ancak ittifak edilememiştir (Kurtubi, 2003: XIX/341). Zuhaylî Sekar’ı kuyu gibi derinliği çok büyük olan bir çukur olduğunu ifade eder. Topaloğlu, kelimenin سقر /sekr kökünden olup, “şiddetli bir ısı ile yakıp kavurmak” anlamına geldiğini belirtir (Topaloğlu, 2003: VII/227). Mukâtil sekar kelimesinin Cehennem’in yedi kapısından beşincisinin ismi olduğunu belirtmiştir (Mukâtil, 2006: IV/305,308). Kurtubi, tefsirinde İbn Abbas’ın; Sekar kelimesinin Cehennem’in altıncı katına verilen bir isim olduğunu, dediğini aktarır. Kurtubi’nin Hz. Peygamberin bir hadiste; “Musa Rabbine sordu. Ey Rabbim dedi. En fakir kulun hangisidir?” O: Sekar’a giren kimsedir, diye buyurdu” dediğini aktarır (Kurtubi, 2003: XVIII/185). Müffesirler bu ayette Velid bin Muğire’ye bir nazire yapıldığını ifade etmişlerdir. Mekke’nin malca en zengini olan bu kişinin aslında en fakir olarak anılması söz konusudur. Kur’an’da Sekar’ın geçtiği dört ayetin tamamında Cehennem yerine kullanılmıştır (Müddesir: 74/26,27,42); (Kamer, 54/48). Bu bağlamda Sekar ile ilgili olarak şu ayet zikredilebilir:

“Zira o, düşündü taşındı, ölçtü biçti. Canı çıkasınca, ne biçim ölçtü biçti!, Sonra, canı çıkasınca tekrar (ölçtü biçti;) nasıl ölçtü biçtiyse!, Sonra baktı. Sonra kaşlarını çattı, suratını astı. En sonunda, kibrini yenemeyip sırt çevirdi de: Bu (Kur’an) dedi, olsa olsa (sihirbazlardan öğrenilip) nakledilen bir sihirdir. Bu, insan sözünden başka bir şey değil. Ben onu sekara (cehenneme) sokacağım. Sen biliyor

musun sekar nedir? Hem (bütün bedeni helâk eder, hiçbir şey) bırakmaz, hem (eski hale getirip tekrar azap etmekten) vazgeçmez o. İnsanın derisini kavurur” (Müddesir, 74/18-29).

Ayette geçen Sakar ateş yerine kullanılmıştır ve kavuran bir ateş olduğu belirtilmiştir. Rivayetlere göre Velid bin Muğire Kur’ân’ın sihirli bir beşer sözü olduğunu insanlar arasında yaymak suretiyle ilahi hitab ile muhataplarının arasına bir set kurulması yönünde ki tavrına bir cevap olarak nazil olmuştur (Karaman ve diğ. 2007: V/496). Kur’an’ın inen ilk 10 küsur suresinde Cehennem’in özellikleri ve Cehennem’e gireceklerin birlikte tanıtıldığı, burada da Velid bin Muğire özelinde Mekke kodamanlarının her şeyi çıkar ve yarardan ibaret gören anlayışları açık bir şekilde tahkir ve tehdit edildiği belirtilir. Muğire’ye Mekke’nin en zengini anlamında Vahid lakabı verilmiştir. Sahip olduğu mal, servet ve onu biriktirip yığma konusundaki her şeyi tartan ve ölçen ticari anlayışının, vahy karşısındaki olumsuz tutumunu da belirlediği ifade edilmektedir. Tekrar tekrar ölçtü biçti denmesi onun ve benzerlerinin her şeyi kar-zarar ekseninden ibaret sayan hesapçı zihniyetinin teşhididir. (Öztürk 2011: 157-158). Bu zihniyetin gideceği yer hem bütün bedeni helâk eden, geriye hiçbir şey bırakmayan, hem eski hale getirip tekrar azap etmekten de vazgeçmeyen ve insanın derisini kavuran s-Sekar’dır (Müddesir, 74/28-29).

Zuhayli, Sakar’ın et, kemik, kan gibi insandan geriye bir şey bırakmayacağını, yeniden yaratıldıkça geriye bir şey bırakmaksızın öncekinden daha ağır bir şekilde tekrar yakacağını ve bunun ebediyen böyle sürüp gideceğini belirtir (Zuhaylî, 2007: XV/218). Mevdudi de herhangi biri Sakar’a girdiğinde kül olacağını, ancak bununla kurtulamayıp tekrar diriltilip yeniden yakılacağını ifade etmiştir. Bu durumu “o, ateşte ne ölür ne de yaşar.” (A’lâ 87/13) ayeti ile tefsir etmektedir (Mevdudi, trsz: VI/517).

Bütün Cehennem ayetleri bir ikaz ve hatırlatma olduğu gibi, Mukâtil b.’ Süleyman’ın da ifade ettiği üzere Sekar da beşer için bir nezir yani öğüt ve hatırlatmadır (Mukâtil, 2006: IV/305,308). Cennettekiler uzaktan uzağa “*Günahkârlara: Sizi şu yakıcı ateşe (sekar’a) sokan nedir?*” (Müddesir, 74/42) diye sorduklarında Onların da orada bulunma nedenleri olarak: Biz namaz kılanlardan değildik, yoksulu dourmuyorduk, (bâtıla) dalanlarla birlikte dalıyorduk ve ceza

gününü de yalan sayıyorduk, demeleri (Müddessir, 74/43-46), sekar'a girmek için hangi davranışlardan korunmak gerektiğine ilişkin de bir uyarı anlamını taşımaktadır.

1.2.4.5. سعير / Sa'îr

Sa'îr, سعير /*sa'r* kökünden, tutuşturmak, karıştırarak alevlendirmek anlamlarına gelen sıfat isimdir (ez-Zebîdî, 1994: VI/522; ibn Manzur, 1990: IV/464) Kur'an da on yedi yerde geçmektedir. Çoğunlukla Cehennem yerine bazen de "tutuşturulmuş alevli ateş" anlamında kullanılmıştır (Topaloğlu, 1993: VII/227).

Rağıp el-İsfehanî'ye göre *Sa'îr* ateşin alevlenmesidir. Bunun dışında kızıştırmak, tutuşturmak gibi anlamlara da geldiğini belirtir (el-İsfehanî, 2010: 497). Kuran'da sadece bir yerde (Tekvîr, 81/12) fiil olarak "kızıştırıldığında" (el-İsfehanî, 2010: 497) anlamında kullanılmıştır. Kurtubi, Katade'nin "Sa'îr"i Allah'ın gazabı ile âdemoğullarının günahları ardı arkasına alabildiğine kızıştıracağı dediğini aktarır (Kurtubî, 2003: XVIII/437).

İbn Mâce'nin Ebu Hureyre'den naklettiği bir hadiste Hz. Peygamber(sav) mealen şöyle buyurmuştur: "*Cehennem ateşi bin yıl yakılarak beyazlaştı. Sonra bin yıl daha yakılarak kıpkırmızılaştı. Daha sonra bin yıl yakılmak suretiyle nihayet simsiyah hâle geldi. Artık karanlık gece gibi kapkaradır*" (İbn Mâce, 37, Zühd, 38, h. no: 4320).

Kelimenin geçtiği ayetlerde ifade edilen suçların ağırlığından, azabın da aynı doğrultuda ağır olacağı sonucu çıkarılabilir. Ahzap Suresinin 64. Ayet-i kerîmesinde Yüce Allah'ın kâfirlere lanet ettiği ve onlar için Sa'îr'i hazırladığı ifade ediliyor. Yüce Allah'ın lanetine uğramak rahmetinden kovulmuş olmak anlamına gelir. Bunun ile beraber *Sa'îr*'e girmek, ağır bir azaba çarptırılmış olmak demek oluyor. *Sa'îr* ile ilgili ve buraya girmeye neden olarak gösterilen suç ve suçluları tasvir konusunda şu ayetler verilebilir:

"*Haksızlıkla yetimlerin mallarını yiyenler şüphesiz karınlarına ancak ateş tıkmış olurlar; zaten onlar alevlenmiş ateşe gireceklerdir*" (Nisâ, 4/10). Zemahşeri bu ayet metninde geçen "Sa'îr" kelimesi için niteliği bizce bilinmeyen bir ateş olduğunu ifade etmektedir (ez-Zemahşeri, 2016: II/319).

“Onun (şeytan) hakkında şöyle yazılmıştır: Kim onu yoldaş edinirse bilsin ki (şeytan) kendisini saptıracak ve alevli ateşin azabına sürükleyecektir” (Hac, 22/4).

“Onlara Allah'ın indirdiğine uyun dendiğinde: Hayır, biz babalarımızı üzerinde bulduğumuz yola uyarız, derler. Ya şeytan, onları alevli ateşin azabına çağırıyor idiye!” (Lokman, 31/21).

“Şu muhakkak ki, Allah kâfirleri rahmetinden kovmuş ve onlara çılgın bir ateş hazırlamıştır” (Ahzâp, 33/64).

“Şüphesiz suçlular sapıklık ve çılgınlık içindedirler” (Kamer, 54/47).

“Andolsun ki biz, (dünyaya) en yakın olan göğü kandillerle donattık. Bunları şeytanlara atış taneleri yaptık ve onlara alevli ateş azabını hazırladık” (Mülk, 67/5).

“Cehennem tutuşturulduğunda ve Cennet yaklaştırıldığında” (Tekvîr, 81/12).

1.2.4.6. جحيم / Cahîm

Cahîm, sözlükte kor halindeki çok ve şiddetli kızışmış ateş ve aşırı sıcak yer, çukurda yanan büyük steş anlamlarına gelir (ez-Zebîdî, 1994: XVI/94; ibn Manzur, 1990: XII/84; el-İsfehanî, 2010: 224). Kur'an-ı Kerim'de yirmi altı yerde geçen bu kelime, Cehennemden sonra en çok tekrar edilen ikinci kelimedir (Klavuz, 1993: VII/20). Kur'an'da geçtiği ayetlere bakıldığında Hz. İbrahim'in içine atıldığı ateşi ifade eden Sâffât, 37/97. ayetinin dışındaki kullanımların hepsinde Cehennem veya Cehennemdeki şiddetli ateş kast edilmiştir (Klavuz, 1993: VII/20). Bekir Topaloğlu ise Cahîm'i, kat kat yanan, alevi ve ısı derecesi yüksek ateş anlamına geldiğini, Kur'an'da bu anlamın dışında birkaç yerde de tutuşturulan, yakıcı ateş anlamında kullanıldığını belirtmektedir (Topaloğlu, 1993: VII/227). Cahîm hakkında zihnimizde bir resim oluşturacak şu ayetler zikredilebilir:

Cehennemliklerin yiyeceği olduğu ifade edilen, tomurcukları sanki şeytanların başları gibi olan zakkum ağacının yetiştiği yer burasıdır (Sâffât, 37/64-66). Âhirette mümin, kafir bütün herkesin Cahîm'i görmek için gideceği ve onu çıplak gözle ayan beyan göreceği bildirilmiştir:

“Gerçek öyle değil! Kesin bilgi ile bilmiş olsaydınız, (orada) mutlaka cehennem ateşini görürdünüz. Sonra ahirette onu çıplak

gözle göreceksiniz. Nihayet o gün (dünyada yararlandığınız) nimetlerden elbette ve elbette hesaba çekileceksiniz” (Tekâsür, 102/5-6).

Cahîm’in ayan beyan açık bir şekilde görülecek olmasının sebebi ise başka ayetlerde şu şekilde bildirilmektedir:

“Çünkü o, ulu Allah'a iman etmezdi, Yoksulu doyurmaya teşvik etmezdi. Sonra alevli ateşe atın onu!” (Hâkka, 69/31, 33-34).

“Azan kişiye ve dünya hayatını âhirete tercih edene, şüphesiz (cehennem) cahîm tek barınaktır” (Nâziât 37-39).

“İnkâr eden ve âyetlerimizi yalanlayanlara gelince işte onlar cahîm halkı (cehennemlikler)dır” (Mâide, 5/10, 86; Hadîd, 57/19).

“Ama yalanlayıcı sapıklardan ise, İşte ona da kaynar sudan bir ziyafet vardır! Ve (onun sonu) cahim (cehennem)e atılmaktır” (Vâkıa, 56/92-94).

“Âyetlerimiz hakkında (onları tesirsiz kılmak için) birbirlerini geri bırakırcasına yarışanlara gelince, işte bunlar, cehennemliklerdir” (Hac, 22/51).

Görüldüğü gibi ayetlerin içerikleri neredeyse birbirinin tekrarı durumundadır. Verilen örneklerin ortak özelliği Allah’ı ve ayetleri inkâr ile birlikte hakikate karşı kendilerini kapatmalarıdır. Bu da yetmiyormuş gibi zulme bulaşmaları ve paylaşmayan yapılarıyla öne çıkıyor olmalarıdır. Adeta birebiriyle yarışıyormuşçasına ayetlerin etki gücünü zayıflatmada verdikleri mücadele onları Cahîm’e sürükleyen nedenler arasında zikredilmiştir. Suç-ceza dengesi açısından bakıldığında bu kadar ağır cürümün karşılığı olarak Cahîm’in nasıl bir yer olabileceğine dair bir fikir vermektedir.

1.2.4.7. الهوي / Haviye

Haviye, sözlükte yüksek bir yerden derin bir çukura doğru düşmek anlamındaki “hüviy” kelimesinden türetilmiştir (İbn Manzur, 1990: XV/373). Rağıp el-İsfehanî, insanın şehveti şiddetle arzulaması ya da gönülden şehveti arzulaması olan *heva*’yı kelimenin kök anlam alanı içinde değerlendirir. Bu duygu insanı dünyada rezil edip her tür kötülüğü peşinden getirdiği gibi âhirette de sahibini Hâviye’ye sürüklediğini belirtir. Aşağıya yuvarlanmayı ve üstten alta düşüşü de

“hüviy” kelimesinin kök anlamı içinde değerlendiren Rağıp el-İsfehanî, bu düşüşün gerçekleştiği mekân anlamında Hâviye’ye ateş anlamının verildiğini ifade eder (el-İsfehanî, 2010: 1126). Topaloğlu’da ‘Hâviye’ kelimesini Rağıp el-İsfehanî’ye yakın bir yorumla “uçurum, derin çukur” şeklinde açıkladıktan sonra, Kelimenin kökünün “yukarıdan aşağıya düşmek” anlamındaki *hüviy* olduğunu, Kur’an’da da Kâria, 101/9-11’de de “harareti yüksek ateş” diye açıklandığını belirtmiştir. (Topaloğlu, 1993: VII/227)

Haviye, Kur’an da sadece bir yerde geçmektedir “*Amelleri hafif olana gelince, işte onun anası (yeri, yurdu) Hâviye’ dir*” (Kâria, 101/8-9). Beydavî (2011: IV/744), ayette geçen Hâviye kelimesinin yakıcı ateş anlamına geldiğini belirtir. Zuhaylî’ye göre Hâviye uçurum demektir. Cehennem’in bu adla anılması derinliğinin sonsuz oluşu ve ona gireceklerin aşağıya yuvarlanmalarıyla ilgilidir (Zuhaylî, 2007: XV/610), Suyuti sonraki ayette geldiği üzere onun “harareti şidetli kızgın ateş” olduğunu belirtir (Suyuti, 2013: II/600). Râzî, Haviye’ye düşen insanlar, çok yüksekten düşeceklerini, çukur olarak anlaşılmasının da bundan kaynaklandığını belirtir. Bu düşüşü de Kelbi, Ahfeş ve Katade’nin tepe üstü bir düşüş olarak ifade ettiklerini belirtir (er-Râzî, 1995: XXIII/365). Kurtubî, Hâviye’nin Cehennem’in en alt kapısı olduğunu belirttikten sonra sıcaklığının çok ileri derecelerde olduğunu Hz. Peygamberin şu hadisini naklederek ifade eder. “*insanların yakmış olduğu ateş, cehennem ateşinin yetmiş parçasından bir parçadır.*” (Mâlik, 1994: IV/403). Mukâtil b. Süleyman da “Harareti son dereceye ulaşmış ateş” olduğunu ifade etmiştir. “*İşte onun anası (yeri, yurdu) Hâviye’ dir*” ayetini de yer gök artık hiçbir yer kalmamıştır onu barındırmaya, geriye anne kucağı olarak ateş kalmıştır şeklinde belirtir (Mukatil, 2006: IV/446). Yukarıda zikrettiğimiz kaynakların hepsi ittifakla Hâviye kelimesinin cehennem anlamına geldiğini belirtmişlerdir.

1.2.4.8. سجن / Siccîn

Rağıp el-İsfehanî’ye göre Siccîn, hapis yatmak anlamına gelip Cennet’in ismi anlamındaki İlliyyûn kelimesinin karşıtı anlamında Cehennem’in bir adıdır. Yerin en altındaki yedinci tabakanın ismi olduğu yönünde rivayetler olduğunu belirtmektedir (el-İsfehanî, 2010: 483). Kur’an’da iki yerde geçmektedir. “*Doğrusu günahkârların*

yazısı, muhakkak Siccîn'dedir. Siccîn nedir, bilir misin? (O günahkârların yazısı) Amellerin sayılıp yazıldığı bir kitaptır” (Mutaffifîn, 83/ 7-9).

Elmalılı Siccîn'in Âsım Efendi'de geçen; hapis, daim olan, şiddetli olan şey, kötülerin (füccârın) amel defterinin konulduğu yer, Cehennem'de bir dere, ayrıca bu anlamlardan farklı olarak; açık ve ortada vd. (Âsım Efendi, 2013: VI/5387-5388; Yazır, 2007: IX/68) anlamlarında kullanıldığını belirttikten sonra, Yüce Allah'ın kötülerin kitabının Siccîn'de olduğunu haber verdiğini, Siccîn'in de mühürlü kitap diye tefsir ettiğini bu durumda Siccîn'in toplayıcı kitap anlamının yanında kötü şeylerin içinde yazılıp toplandığı divan anlamına geldiğini belirtir. Yüce Allah'ın insan ve cin şeytanlarıyla birlikte bütün kâfirlerin ve fâsıkların amellerini onda toplayıp yazdırmıştır. Bakanlar o mühürlenip rakamlanmış kitapta hayır olmadığını bilir. Bu fiiller sahiplerini Cehennem'de hapis edip sıkıştırmaya sebep olduğu için Siccîn adını almıştır. Yerin yedinci kat altında olan ıssız ve karanlık yerin en altı, iblis ve onun gibi kovulmuşların olduğu sınır ki kötülerin ruhu ve yazıları da bu ıssız ve karanlık yerde onlara komşu yapılarak görmeleri sağlanmışken hayırların ve iyilerin yazılarının bulunduğu divan olan illiyun'a da Allah'a yaklaştırılmış melekler şahit olmaktadır (Yazır, 2007: IX/69-71) Beydâvî de Siccîn'i, yazısı gayet net olan bu kitabı görenler, onların amellerinde bir hayır olmadığını hemence anladıklarını belirtir. Bu kişilerin amel defteri için siccîn tabirinin kullanılmasını bu kişilerin Cehennem hapsi yaşayacak olmalarıyla açıklar (Beydâvî, 2011: IV/634) .Taberî, bir daha diriltilmeyeceklerini düşünen kötülerin amellerinin yazılı olduğu kitabın bulunduğu sufli yer olduğunu belirtmiştir. Ölçü ve tartıda hile yapıp insanlara haklarını tam teslim etmeyen bu kişiler için cehennemliklerin vücutlarından akan, irinden oluşan veyl vadisine sürüleceklerini ifade etmiştir (Taberî, 1995: VI/2754). Yapılan bu izahlar Siccîn kelimesinin suçluların haps edilmesi anlamında Cehennem'in bir adı olarak anlaşılabilirliğini göstermektedir.

1.2.4.9. الدار البوار / Dâru'l-Bevâr

“Dâr” sözlükte; ev, şehir, bölge, yurt veya dünya anlamlarına geldiği gibi ilk ve son yaratılışta varılacak her iki yeri ifade içinde kullanılmıştır (el-İsfehanî, 2010: 391) Kâmûs'l-Muhît'te, daire misali bir nesneyi çepe çevre saran şey anlamında olup

konak, saray, bina, ev, mahalle, şehir ve belde gibi anlamlara geldiği belirtilir (Âsım Efendi, 2013: II/1948). “Bevâr” ise Rağıp el-İsfahanî’ye göre aşırı kesat demektir. Fesada ve bozulmaya neden olduğundan Bevâr ile helak yani yıkıma uğramak ve yok olmak anlatılır (el-İsfahanî, 2010: 178-179). Rağıp el-İsfahanî, “dâr” kelimesinin “*Rableri katında onlara esenlik yurdu (Cennet) vardır*” (En’âm, 6/127). “esenlik yurdu” anlamında ki “Dâru’s-Selâm” terkihiyle Cennet ifade edildiği gibi, *Allah’ın nimetine nankörlükle karşılık veren ve sonunda kavimlerini helâk yurduna sürükleyenleri görmedin mi?* (İbrâhîm, 14/28) ayetinde de “*Dâru’l-Bevâr*” terkihiyle de Cehennem anlamında kullanıldığını belirtir (el-İsfahanî, 2010: 391). Bu ayetin geçtiği bağlama bakıldığında, Allah’ın kendilerine vermiş olduğu nimete nankörlük ederek şükretmeyenlerin gidecekleri helak ve yok olma yeri anlamındaki Dâru’l-Bevâr ile Cehennem ifade edilmiştir. Zemahşeri, Dâru’l-Bevâr ile ilgili yorumunda, lider ve önderlerinin peşine takılarak küfrü seçenlerin götürülecekleri helak yerleri olacağını belirtir (ez-Zemahşer, 2017: IV/508).

1.2.4.10. سوء الدار / Sûu’d-Dâr

Sû’, Rağıp el-İsfahanî’ye göre iyilik ve güzelliğin zıttı olup, insana üzüntü veren her şeyi içine alan bir kelimedir. Bu, her şeyin içine dünya ve ahiret işleri, yani ruh ve bedenle ilgili durumlar, mal, makam, şan, şöhret yitirmek ya da bir dost kaybetmek gibi harici şeyler girdiği gibi, iyiliğin ve güzelliğin zıttı anlamındaki çirkinlik, kötülük, olarak da tarif edilmiştir. Bunlardan başka çıplaklık ve edep yerleri anlamında da kullanıldığını belirtir. Ayette geçen Sûu’d-Dâr terkihini el-İsfahanî yurdun kötüsü olarak anlamladmıştır (el-İsfahanî, 2010: 533-534) Mütercim Âsım Efendi de kelimenin kötülük anlamında olduğu ve ateşe işaret ettiğini belirtir (Mütercim Âsım Efendi, 2013: VI/182). Terkip olarak Sûu’d-Dâr, Cehennemi ifade etmektedir (Topaloğlu, 1993: VII/227). Suyuti bu terkihin, yurdun kötüsünü ifade ettiği gibi akıbetin de kötüsü olduğunu ifade etmiştir (es-Suyuti, 2013: I/251) Zemahşeri de *Sûu’d-Dâr* terkihinin kötülerin bu dünyadan sonraki kötü sonlarını, yani akıbetlerinin Cehennem ile sonlanmasının ifade edildiğini belirtir. *Dâr* kelimesinin Cehennem anlamında anlaşılabilceğini belirten Zemahşeri, bu durumda *Sû’* kelimesinin de cehennem azabı anlamında kullanılmış olabileceğini belirtir (ez-Zemahşeri, 2017: IV/450-451). Beydâvî bu terkipten muradın Cehennem azabı

olduğunu belirtmektedir. Bu aynı zamanda bu hayatın kötü akıbetini de ifade etmektedir (Beydâvî, 2011: I/468-469)

Kur'an-ı Kerim'de bu terkip sadece bir ayette geçmekte olup meâlen şu anlama gelmektedir. “*Allah'a verdikleri sözü kuvvetle pekiştirdikten sonra bozanlar, Allah'ın riayet edilmesini emrettiği şeyleri (akrabalık bağlarını) terk edenler ve yeryüzünde fesat çıkarırlar; işte lânet onlar içindir. Ve kötü yurt (Cehennem) onlarıdır.*” (Ra'd, 13/25).

1.2.4.11. سموم / Semûm

Semûm, Rağıp el-İsfehanî'ye göre kvurucu ruzgar anlamına gelmektedir. Kelime burun, kulak ve iğne gibi her türlü dar delik (semme) anlamına geldiği gibi, öldürücü zehir (summ) anlamı da bulunmaktadır (el-İsfehanî, 2010:512-513). Mütercim Âsım'ın tercümesinde **Semûm**, sıcak yele denir ki, sam yeli olarak tarif edilir. Ekseriyet, gündüz eser ve sıcaklığından dolayı dokunduğunu berbat etmektedir. Bunun dışında delik ve zehir anlamlarına da gelmektedir. Kelimenin mastar olarak kullanımında bir yiyecek veya içeceğe katmak suretiyle zehir içirmek anlamı bulunmaktadır (Mütercim Âsım Efendi, 2013: VI/5049-5050). Cehennem azabı ya da Cehennem isimlerinden biri olarak Kur'an'da iki yerde geçen semûm, temas ettiği her şeyi zehir gibi adeta kavurup, dokulara kadar işleyen sıcak rüzgâr, sam yeli manasına gelmektedir (Topaloğlu, 1993: VII/227). Cehennem azabı anlamına gelen bu kelime et-Tûr ve el-Vâkıa surelerinde geçmektedir:

“(Cennetlikler) *Allah bize lütfetti de bizi semûm/vücutun içine işleyen azaptan korudu*” (Tûr, 52/27).

“*İçlerine işleyen bir ateş ve kaynar su içinde*” (Vâkıa, 56/42).

Birinci ayette geçen *Semûm* kelimesi Cehennem azabı ya da Cehennem'in isimlerinden biri olabileceği ifade edilmiştir. İkinci ayette ise âhireti ve yeniden dirilmeyi inkâr edip sefahat içerisinde bir hayat süren insanların işledikleri büyük günahları nedeniyle uğratılacağı azabı ifade etmektedir (Vâkıa, 56/45-47).

Cehennem'in en çok öne çıkan isimleri ya da kimilerine göre bölümleri başlıklar halinde açıklanmaya çalışıldı. Kur'an-ı Kerim'de zikri geçip yukarıda

verdiğimiz isimler dışında, Cehennem için kullanılan başka isimler de bulunmaktadır (Abdübâki, 1988: 279,935). Bu isimlerin bir kısmı şunlardır:

Azâbu'l-Harîk (Âl-i İmrân, 3/181; Enfâl, 8/50; Hac, 22/9, 22; Burûc, 85/10), Esfelu's-sâflîn (Nisâ, 4/145; Tîn, 95/5), Hamîm (En'âm, 6/70; Yûnus, 10/4; Hac, 22/19 vd.), Yahmûm (Vâkıa, 56/43), Veyl (Bakara, 2/79; İbrâhîm, 14/2; Meryem, 19/37 vd. (Abdübâki, 1988: 279,935), Sa'ûd (Müddessir: 74/17), Akabe (Beled, 90/11, 12.) vb. kelime ve terkipler. Cehennemın zikredilen bu isimleri bir taraftan azabın şekli ve mahiyetine dair bize bilgi verirken, öbür taraftan da bu azabın kimler için olacağını bildirmektedir.

II. BÖLÜM

AYETLER IŞIĞINDA CENNET VE CEHENNEM YİYECEK VE İÇECEKLERİ

Tezin bu bölümünde Cennette Müminlere sunulacak yiyecek ve içeceklerin neler olduğu ayetler ışığında tespit edilmekte, Müslüman âlimlerin yiyecek ve içecekleri geçtikleri ayetler bağlamında nasıl anladıkları ve konuyla ilgili yapılan yorumlarından hareketle yiyecek ve içeceklerin mahiyeti anlamlandırılmaya çalışılmaktadır.

2.1. Cennet Yiyecek ve İçecekleri

Genel olarak İslam âlimlerinin Cennet ile ilgili benimsedikleri görüş Cennetin mahiyetinin bilinemeyeceğidir (Topaloğlu, 1998: VII/378). Konuyla ilgili bir ayette şöyle buyrulmaktadır. *“Yaptıklarına karşılık olarak, onlar için ne mutluluklar saklandığını hiç kimse bilemez”* (Secde, 32/17). Âhirette müminler için hazırlanan güzellikleri hiç kimsenin tahayyül edemeyeceğini ifade eden bu ayetin tefsiri anlamında ki bir Kudsi hadiste; Yüce Allah; *“Salih kulları için hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın duymadığı ve hiçbir zihnin tasavvur edemediği nimetleri hazırladığını haber vermiştir”* (Buhârî, el-Câmiu’s-Sahîh, 63, Bed’u’l-Halk, 8, III/1182; Muslim, el-Câmiu’s-Sahîh, 51, Kitâbu’l-Cenne, 2, h. no: 2824, IV/2174; Tirmizî, 44, Tefsir, 33, h. no: 3197, V/346; Ahmed b. Hanbel, Musned, II/313, 438). Beydâvî de tefsirinde ayette geçen *“hiç kimse”* ifadesinin kapsamına melekler ve önde gelen peygamberlerin de dâhil olduğunu belirtmiştir (Beydâvî, 2011: III/539). Âlimler nefyin âmm olması (hiç kimse şeklinde) nedeniyle sadece beşerin kapsamadığını, meleklerin de tahayyül edemeyeceği kadar yüce nimetlerin hazırlandığına işaret olduğunu belirtmektedir (Canan, 2009: XIV/420). Konuyla ilgili Hâkim’in el-Müstedrek’inden geçen başka bir rivayette; *“onlar Allah için ameli gizli tuttular. Allah da onların sevabını gizli tuttu. Kulları yanına gelince onları nimete boğacak”* (Hâkim, 1990: 2/446) denilerek, söz konusu saklı olan nimetlerin kimler için hazırlandığı haber verilmektedir. İbn Abbas’tan gelen *“Cennette isimlerden*

başka dünyayı andıran hiçbir şey yoktur” (Makdisî, 1899: 1/194) rivayeti mahiyet farkını ortaya koymakta ve gaip âleminin beş duyu ile idrak edilemeyeceğini ifade etmektedir. Cenneti tasvir için seçilen kelimeler, kullanılan motifler ve yapılan benzetmeler sadece insanın aklının konuyu rahat kavrayabilmesini amaçladığı anlaşılıyor. Zemahşeri insanların alışık oldukları, bildikleri şeylere yöneldiklerini, alışkın olmadıkları bir şeyi gördüklerinde ise yaratılış gereği ondan uzak durduklarını, dolayısıyla cennet nimetlerinin hiç alışık olunmadığı, bilinmediği bir cins olmuş olsalardı insanın hiçbir zaman diğerlerine karşı duyduğu özlemi ve hasreti bunlara duymayacağından bu durumda nimetin hakikati gereğince anlaşılamayacağını belirtir (ez-Zemahşeri, 2016: I/191).

İnsanın gayb âlemi hakkında bilgi sahibi olması ancak yaşadığımız dünyadan örnekler ve benzetmeler yoluyla mümkündür. Başka bir şekilde insanın aşkın boyutu veya sonsuzluk âlemini kavraması mümkün görülmemektedir. Kur’an’ın başvurduğu bu anlatım tarzını Zemahşeri Ra’d suresinin 35. ayetinde geçen *“müttakilere vaad olunan cennetin misali...”* ayetini; *“ancak bu, dünyada gördüklerimize bakarak, bilmediğimiz bir Cennet konusunda temsili bir anlatımdır”* şeklinde ifade etmiştir (ez-Zemahşeri, 2017: IV/461). Kurtubî Vâkıa suresinin 28. ayetini açıklarken Hz. Peygamberin arkadaşlarının şöyle dediğini rivayet etmiştir: *“Şüphesiz ki bedevilerin soru sormaları bize çok faydalı oluyor. Bir gün bir bedevi Arap gelip; Ey Allah’ın Resulü, dedi. Yüce Allah Kur’an-ı Kerim’de eziyet verici bir ağaçtan söz etmektedir. Hâlbuki ben Cennet’te sahibine eziyet verecek bir ağacın olacağı kanaatinde değildim. Resûlullah(sav): sözünü ettiğin ağaç hangisidir? diye sordu. Bedevi; bu Arabistan kirazı ağacıdır, onun rahatsız edici dikenleri vardır, dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurdu: “Yüce Allah: “dikensiz Arabistan kirazı altında” (Vâkıa, 56/28) demiyor mu? Allah onun dikenlerini almış ve her bir diken yerine bir meyve koymuş olacaktır. O ağaç öyle bir mahsul verir ki, bu ağaçtan biri diğerine benzemeyen yetmiş iki çeşit meyve çıkacaktır.”* (Kurtubî, 2003: XVII/26-27). Kurtubî, Ebu’l-Âliye ve ed-Dahhak’tan gelen bir başka rivayeti şöyle aktarır: *“Müslümanlar Vecce’ye, ki o Taif’te verimli bir vadidir, baktılar ve oradaki Arabistan ağaçları hoşlarına gitti. Keşke bizim de bunun gibi ağaçlarımız olsaydı, dediler. Bunun üzerine bu âyet-i kerime indi”* (Kurtubi, 2003: XVII/27). Her iki rivayette Cennet nimeti olarak belirtilen “sıdr” Araplar tarafından bilinen tanınan ve

istenilen bir meyvedir. Burada meyvenin diken gibi ya da meyvelerinin sınırlı olması gibi arızalardan soyutlanarak Cennet'te bir rızka dönüştüğü görülüyor. Aynı durum içecekler ve su içinde geçerlidir. Kurtubi, Arapların yaşadıkları coğrafyanın çöl ve ikliminin sıcak olması, su ırmaklarının çok az oluşu ve suya çok zor şartlarda, ancak kovalara bağladıkları halatlar ile ulaşabilmeleri gibi zorluklardan dolayı Cennet, her tarafta ağaçlar ve gölgeleri altında akan kesintisiz su ırmakları olarak dünyada bilinen örnekler üzerinden, kendilerinin rahatlıkla ulaşabilecekleri nimetler olarak anlatıldı (Kurtubî, 2003: XVII/30). Kur'an'ın cennet içkileriyle ilgili ifadeleri o günkü toplumun zevk ve yaşayışıyla yakından ilgili olabilir. Kur'an'ın indiği dönemde Arapların alkolik bir toplum olduğunu, düşkünün oldukları içkiyi birtakım karışımlarla zenginleştirmek büyük bir zevk unsuru olarak görülmüş olabilir. Bu nedenle güzel koku, serinlik ve aynı zamanda içkideki sertliği gidererek içimini kolaylaştırdığı için zencefil ve kâfur gibi bir takım bitki özlerini içkiye katarak tükettikleri düşünülebilir. Kur'an da onların bu deneyimleri üzerinden ve birtakım semboller vasıtasıyla Cennet'e özendirerek ve insanları motive etmek amacıyla böyle bir anlatıma başvurmuş olabilir. Ancak burada gerçek anlamın ötesinde bir mecaz olduğu ve asıl söylenmek istenenin, bu dünyada zevkine varılamayacak bambaşka bir içki ve karışımın olduğudur (Aydın, 2004: 156).

Hülasa, Kur'an ayetleri Cennet ve Cehennem'in varlığını kesin bir şekilde ifade ederken, bu gayp âleminin nasıl bir yer olduğu ve nitelikleri konusu bizim için tamamen açık bir husus değildir. İmanın şartlarından biri âhirete imandır. Bu bakımdan her Mümin Cennet ve Cehennem'in varlığına iman etmek zorundadır. Ancak Müminlerin iman ettiği bu gayp âleminin mahiyetindeki kapalılık ve söz konusu nimetlerin dünya nimetleri üzerinden insan idrakine sunuluyor olması, bu hususun tamamen bütün boyutları ile anlaşılmasını mümkün kılmamaktadır.

2.1.1. Cennet Yiyecekleri

Arapçada, gıda alma veya alınan gıda **طعم / t-a-m** veya **طعام / ta'âm** kelimeleri ile ifade edilmiştir. (el-İsfahanî, 2010: 635). Mütercim Âsım Efendiye göre **طعام / ta'âm** ile mutlaka yenecek bir şey kasd edilir. Mastar olarak alındığında bir nesneyi ekl eylemek/yemek manasına gelmektedir. Ta'mu's-şey' / **طعم الشيء** ise

yenilen nesnenin tat ve mezesine denir. Âsım Efendi devamla, yiyecek olsun ya da içecek olsun tadıldığında kuvvetle dilde bıraktığı acılık, tatlılık ve benzeri nesnedeki keyfiyet olduğunu belirtir (Mütercim Âsım Efendi, 2013: VI/5090). Her iki sözlük yazarı da yiyecek/yiyinti/yiyecek nesne, kelimelerinin Arapça'da “tu'met / طعمة” kelimesi ile ifade edildiğini belirtirler (el-İsfahanî, 2010: 635; Mütercim Âsım Efendi, 2013: VI/5091). Rağıp el-İsfahanî, bazılarının “*Kim ondan içerse benden değildir. Eliyle bir avuç içen müstesna, kim onu tatmazsa bendendir*” (Bakara, 2/249), ayetinde geçen kim onu tatmazsa ifadesinin, yiyeceklerle birlikte bir avuç su almanın dışında su içmenin yasak olduğuna işaret olduğunu belirtmişleridir. Çünkü su eğer çiğnenen bir şey ile alınırsa yenilmiş olacağını ifade ederler (el-İsfahanî, 2010: 634-635).

Kur'an'da Cennet yiyecekleri olarak genel anlamda meyve ve etten söz edilir. Meyvelerden, kiraz, nar, muz, hurma ve üzüm olmak üzere özelde beşinin adı geçmektedir; et olarak da genel anlamda et ve kuş etlerinden bahsedilir (Muhammed, 47/15; Rahman, 55/68; Vâkı'a, 56/21, 28-29, 32-33; Tûr, 52/22). Bunların dışındaki yiyeceklerle ilgili bilgiler hadislerden öğrenilmektedir (Kartûbî, 1985: 530-531; Suyûtî, 1991: 523).

Cennetliklere yaptıklarınıza karşılık olarak afiyetle yiyin için denileceğini bildiren (Mürselât, 77/43; Tûr, 52/19). Ayeti kerimeleri tefsir ederken müfessirler cennetliklere sunulacak bu ikramlarla ilgili çeşitli açıklamalar yapmışlardır. Taberî cennetliklere yapılacak ikramların onları zevk ve sefa içerisinde yaşatacağını ifade ederek nimetlerin haz özelliğini vurgulamıştır (Taberî, 1995: V/2336) Muhammed Ali es-Sabuni Cennet yiyeceklerini afiyetle yenmek, onları yemede herhangi bir gam ve kederin bulunmadığı anlamına geldiğini belirtir (es-Sabuni, 2018: VI/204). Mukâtil b. Süleyman da “afiyetle yiyin için” ifadelerinden kasıt yemekten dolayı herhangi bir zorluğun ve yükümlülüğün olmayacağı, helal olarak yenilecek olan bu nimetlerin hesapsız ve sualsiz olduğunu ifade eder (Mukâtil, 2006: IV/102-103, 336). Kurtubî de afiyetle yenilen içilen şeyden maksat, bu yiyeceklerin, boğaza tıkanıp kalmayan, herhangi bir keder, eziyet, rahatsızlık verici kötü bir tarafı bulunmadığını belirtir. Ayrıca bazıları afiyetle yiyip içme ifadelerinden ölümsüzlük manasını çıkarmaktadır çünkü kalıcılığı olmayan veya insanın kendisiyle birlikte kalması söz

konusu olmayan bir nimet, rahatlık veren bir nimet olmadığı gibi onda afiyet de olmayacağını ifade ederler (Kurtubi, 2002: XVI/401).

Râzî “afiyetle yiyin ve için” ifadesinden kasıt buradaki yeme içmenin dünyadakinin tersine zarar ve kötü şeylerden uzak olduğuna bir işaret olduğunu belirtir. Çünkü dünyadaki yiyip içmelerden hastalık korkusu olduğundan yenilen şeyden tam anlamıyla afiyet alınmaz. Yine dünyadayken eldeki nimetlerin bitecek endişesi nedeniyle yeme içme bol şekilde olmaz. Hâlbuki Cennet’te hastalık ve nimetin bitmesi endişesi olmadığı gibi günah da yoktur. Ayrıca yiyecekleri elde etmek için dünyada bir çaba sarf etmeye, bunun için yorulmaya, başkasının minneti altında kalma, yemeği pişirme veya tuvalet ihtiyacı doğurması gibi sebepler dolayısıyla yeme içme lezzeti terk edilebilir. Dolayısıyla da bu yiyip içme işi afiyetle gerçekleşmiş olmaz. Bütün bu olumsuzluklardan hiç biri Cennet için söz konusu değildir (Râzî, 1995: XX/425-426). Suyuti cennetlikler açıkça istemese bile yiyeceklerin kendilerine bol bol ve her vakit artırılarak verileceğini belirtir (Suyuti, 2013: II/532).

İbn Kayyim cennet meyvelerinin dünyadakilerden üstün oldukları, tatlarının hoş ve güzel olmaları bakımından sıra dışı olduklarını, ağaçların dünyadaki gibi yaşlandıklarında meyvesini küçültme, azaltma ya da bir zaman bulunup bir zaman kesilme gibi eksiklerin cennet meyvelerinde bulunmadığını, hepsinin seçme, ilk yenen ile son yenen aynı güzellikte olacağını, aralarında çürük veya bozuk dünyadaki meyveler gibi temiz kötü bir ayırım olmayacağını çeşitli rivayetler üzerinden aktarır. Ayrıca İbn Abbas’ın: “*Meyvelerinden almak istendiği zaman, meyveler eğilir, sarkar, o da istediğini alır bekler halde, yatarken, otururken, ayakta iken alırlar, nasıl isterlerse öylece alırlar*” sözlerine istinaden meyvelerin emre hazır hale getirilip boyun eğdirildiğini aktarır (el-Cevziyye, 1994: 216-220).

Cennet meyvelerinin herhangi bir sıkıntı vermeyeceği gibi yiyeceklerin zevk veren özellikte oldukları, yenmesine rağmen miktarlarının hiç eksilmeyeceği, cennetliklere verilen et ve meyvelerin sürekli artırılacağı (Tûr, 52/22), herhangi bir sınırlama olmaksızın istendiği kadar yenilebileceği (Vâkı’a, 56/32-33), ancak her şeye rağmen pek çok meyveden sadece bir kısmının yenilebileceği, çünkü meyvelerin sürekli kendilerini yenileyecekleri ve görsel açıdan bakıldığında ağaçtan

meyvenin hiç eksilmeyeceği (Zuhurf, 43/73) belirtilmektedir (ez-Zemahşeri, 2003: IV/266, 400, 448-450; Sönmez, 2009: 148-149). Beydâvî'nin yorumuna göre, Cennetteki meyveler nehirde akan sulara benzer. Ağaçtaki meyvelerin durumu giden suyun yerine, peşinden aynı özellikte suların gelmesi gibi sürekli olacak, dalından koparılan meyvenin yeri boş kalmayacaktır (Beydâvî, 2011: I/92).

2.1.1.1. فاكهة / Fakihe (Meyve)

Cennet nimetlerinden olarak anlatılan meyvelerin mahiyeti ahiret hayatının da nasıl olacağı hakkında bize bir nebze fikir vermektedir. Ahiret hayatının ruhani mi, yoksa cismani mi olacağı İslam filozofları ile Kelamcılar arasında çok eskiden beri süre gelen bir tartışma olmuştur. Cennet meyvelerine yüklenen anlamlar ahiret hayatının da bu dünya hayatıyla nasıl benzer özellikler taşıdığını da ortaya koymaktadır.

Fâkihenin tanımı yapılırken bazı âlimler Rahman suresinde geçen “*ikisinde de her türlü meyveler, hurma ve nar vardır*” (Rahman, 55/68) ayetinde fâkiheden sonra bazı meyveler ismen zikredilmiştir. Bu durum, ismi zikredilen meyveleri fâkiheden istisna etmek gibi bir düşünceye yöneltmiş olabilir. Ancak genel kabul, fâkihe kelimesiyle meyvelerin bütününe kast edildiğidir (el-İsfehanî, 2010, 805; Mütercim Âsım Efendi, 2013: VI/5589). Ayrıca fâkiheden kasıt yaş meyve olduğunu ifade edenler de olmuştur (Mütercim Âsım Efendi, 2013: VI/5589).

Meyve kelimesi, Türkçeye Farsçadan geçmiş yemiş sözcüğünün karşılığıdır (Mütercim Âsım Efendi, 2013: IV/5589) Türk Dil Kurumu sözlüğünde meyve kelimesi bitkilerde çiçeğin döllenmesinden sonra yumurtalığın gelişmesiyle oluşan ve tohumları taşıyan organ olarak tanımlanmıştır (TDK, 1988: II/1020). Bu anlamıyla meyve sözcüğünün Kur'an ve hadislerde geçen Arapça karşılığı fakihe ve semeredir. Fakihe kelimesi Arap dilinde hoş vakit geçirme, zevk ve lezzet alma anlamlarına gelen f-k-h kökünden türemiş olup açlığı gidermekten ziyade zevk ve keyif almak için yenen her türlü meyve manasına gelmektedir (Bebek, 2005: 2-3).

Beydâvî, meyvenin beslenmek için değil, lezzet maksadıyla yendiğini, meyvenin aksine beslenme amacıyla yenen gıda ise *Kût* ismi verildiğini belirtir. Cennet ehli sağlam bir yaratılışla yeni hayatta bedenleri dağılmaktan ve değişik

arizalardan korunduğu için rızıkları halis meyve olacağını ve sadece lezzet için yiyeceklerini belirtir (Beydâvî, 2011: III/706). Suyuti ve Zuhaylî de Cennet sakinlerinin Fakihe/meyve'yi sıhhati korumak veya gıdalanmak için değil, lezzet almak için türlü türlü meyvelerle ikram olunacaklarını ifade ederler. Bedenlerinin ebediliğe uygun yaratıldığından sıhhati koruma gibi bir ihtiyacı hissetmeyeceklerdir (Suyuti, 2013: II/46; Zuhaylî, 2007: XII/86). Râzî de Fakihe ihtiyacı karşılamak için değil zevk almak için yenilen şeyler olduğunu belirtir. Cennetliklerin rızıklarının hepsinin bu türden olduğunu belirten Râzî, cennetliklerin sonsuzluk için yaratılmış muhkem bedenli olduklarını, dolayısıyla azıklar ve yiyeceklerle bedenlerini koruma gibi bir ihtiyaçlarının olmadığını belirterek onların yedikleri her şeyin haz amaçlı olduğunu ifade etmiştir. Râzî, meyvenin her zaman olması orada katık ve yiyeceğin haydi haydi olacağı anlamına geldiğini çünkü en düşük şeyle en üstüne işaret yapıldığını belirtir. Ayrıca cennetlikler için yemekten söz edildiğinde ikram ve tazim olarak anlaşılmasını, aksi halde izzet ve ikram bulunmayan yemek hayvanlara uygun düşeceğini ifade eder (Râzî, 1995: XVIII/600). Müffesirlerin yorumlarından anlaşılan Cennetteki her türlü meyveden sadece haz ya da lezzet alma amaçlı faydalanılacağından, Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de özellikle meyvelerden bahsetmektedir.

ثمر/S-m-r kökünden türemiş olan **ثمره/semêrâ** kelimesi ise genel olarak ağaçların yemişine, bazen de bitkilerden elde edilen ürünlere denir. Kelime Arapçada ayrıca kinaye yoluyla bol miktardaki her türlü mal, altın, gümüş, baş derisi, dil ucu, kamçının ucundaki düğüm, sütün kaymağı, evlat, şecere, ilim ve doğru davranış anlamlarında kullanılmaktadır (el-İsfahanî, 2010: 209-210; Mütercim Âsım Efendi, 2013: I/1798-1799).

Kur'an-ı Kerim de insanın arzuladığı cennet nimetleri olarak zikr edilen “**ثمره/semêrâ** ve **فاكهة/fâkihe** kelimeleri birçok ayette geçmektedir. Örneğin Bakara süresinde, dünyada iken iman edip iyi davranışlarda bulunanlara cennet'te meyve (semere) ikram edileceği (Bakara, 2/25); Cennet'te her türlü meyvenin bulunduğu (Muhammed, 47/15), miktar bakımından da ayrıca orada cennetlikler için her çeşit ve türü ile meyvelerin (fâkihe) bolca bulunduğu bildirilmektedir (Yâsin, 36/57; Sâffât, 37/42; Zuhruf, 43/73; Rahmân, 55/68). Cennet'te bulunanlar, canlarının çektiği,

beğendikleri, arzu ettikleri meyvelerden ve diğer başka her türlü meyvelerden, çiftler çiftler olarak bulacakları haberi verilmektedir (Duhan, 44/55; Tûr, 52/22; Rahman, 55/52; Vakîâ, 56/20). Cennet'teki meyvelerin bir özelliği de onlarda tükenme ve yasağın söz konusu olmamasıdır. Sonsuzluk içinde ve sayısız miktarlardaki meyvelerden söz edilmektedir (Vakîâ, 56/32-33).

Cennet meyvelerinin mahiyeti konusunda âlimlerin farklı görüşleri olmuştur. *İman edip salih ameller işleyenlere, kendileri için; içinden ırmaklar akan cennetler olduğunu müjdele. Cennetlerin meyvelerinden kendilerine her rızık verilisinde, "Bu (tıpkı) daha önce (dünyada iken) bize verilen rızık!" diyecekler. Hâlbuki bu rızık onlara (dünyadakine) benzer olarak verilmiştir. Onlar için orada tertemiz eşler de vardır. Onlar orada ebedi kalacaklardır* (Bakara, 2/25). Bu ayette geçen "semerat" kelimesini Zemahşeri sadece elma ya da nar gibi bir tek meyve çeşidini değil tüm meyve ve ürün türlerini ifade ettiğini belirtmektedir (Zemahşeri, 2016: I/190).

Bazı ayetlerde her ne kadar hurma, nar (Rahmân, 55/68); kiraz, muz (Vakîâ, 56/28-29); üzüm (Nebe', 78/32) gibi sadece bazı meyvelerin açık adı geçiyorsa da, açıkça ismi zikredilmeden, Cennet'te çok çeşitli ve bol meyvelerin olduğu başka ayetlerden anlaşılmaktadır (Vakîâ, 56/32; Zuhruf, 43/73; Muhammed, 47/15). Meyvelerin bütünün adını zikretmek bölgesel farklılıklardan kaynaklı çeşitliliği de hesaba katarsak başlı başına bir kitap hacmine ulaşacağı ortadır.

Hiç kuşku yok ki Kur'an-ı Kerim, üslup özelliği açısından böyle bir kitap değildir. Bu dünyadaki nimetler için dahi "saymakla bitiremezsiniz" (İbrahim, 14/34) diyen Yüce Yaratıcı iyi kulları için hazırladığı sonsuz hayatın ebetteki üç beş nimetle sınırlı olması beklenmemelidir. Tam tersine sonsuz hayata denk sınırsız nimet olacaktır. Akla gelebilecek ne varsa ve daha da fazlasının olacağını bildiren Kur'an ayetleri, esasen sayılamayacak miktardaki nimetlere iştret etmektedir. Zemahşeri cennet nimetinin ne olup olmadığını yani kühünü ortaya koymak için insanın aşına olduğu, bildiği, özlemine duyduğu dünya nimetleri üzerinden örnekler verildiği aksi takdirde insanın dikkatini celb etmek şaşkınlık ve hayranlığını artırmanın mümkün olamayacağını belirtir (ez-Zemahşeri, 2016: I/191). Beydâvî de cennet meyvelerinin,

dünya meyveleri cinsinden olmasını insanların ilk defa gördüklerinde ona meyletmeleri içindir diyerek aynı görüşü paylaşmaktadır (Beydavî, 2011: I/93).

İbnu Kesîr, Hasan-ı Basri'den yaptığı rivayette Cennet'in yiyeceklerinin surette yani renk ve görünüşte sadece benzediğini tat ve adet açısından ise birbirinden farklı olduğunu belirtir (Beydâvî, 2011: I/93; ibn Kesîr, trsz: II/228-231). Mukâtil b. Süleyman cennet sakinlerine cennet meyvelerinden sabah akşam inci ve yakut tabaklarda her ikram edildiğinde, bu meyvelerin renklerinin birbirine benzediğini görecektir, ancak tatları tamamıyla farklı olduğunu, tatlarına bakınca anlayacaklarını belirtir (Mukâtil, 2006: I/64). İbn Kayyim el-Cevziyye ibn Abbâs'tan gelen bir rivayete dayanarak cennet meyveleri için, iri kovalar ve testiler kadar büyük olup süttten daha beyaz, baldan daha tatlı olduklarını, çekirdeklerinin olmadığı gibi tereyağından da daha yumuşak olduklarını belirtir (el-Cevziyye, 1994: 221). Çağdaş müfessirlerden Süleyman Ateş de “*Bu (tıpkı) daha önce (dünyada iken) bize verilen rızık!*” (Bakara, 2/25) ayet-i kerimesini yorumlarken ahiretteki rızıklar ve meyveler sadece şekil ve ad bakımından dünyadakilere benzeyeceğini, tadı ve lezzeti açısından ise ayrı ve tamamen farklı olacağı görüşündedir. İbni Abbas'ın “Cennet'te bulunan şeylerin, isimlerinden başka hiçbir şey, dünyadakine benzemez” sözünden hareketle Cennet'teki nimetlerin mahiyetinin tamamen ayrı olacağı görüşündedir. Ona göre bu dünyadaki meyveler ahiretteki asılların birer gölgeleri konumundadır. Ahiretteki meyvelerin belirleyicisi ise insanın bu dünyadaki amelleri olduğunu belirterek konuyu nimet ve amel ilişkisi içinde değerlendirir (Ateş, 1995: I/112).

Elmalılı Hamdi Yazır, dünya ve ahiret meyveleri birbiriyle benzeşmeleri olsa da hakikatte aralarında, zat olarak büyük farklar olduğu görüşündedir. Birinin safi diğerinin safi olmadığı, biri gaybi bir zevk iken diğeri ise tamamen şuhud olduğunu belirtir. Ona göre dünyadaki rızıklar ya da meyveler gölgeleriyle tadılırken ahirettekiler ise tam hakikatleri ile tadılacaktır. Biri kesik fani ve ebedi değilken ötekinin kaçmaz, kesintisiz ve ebedi olduğunu söyler. Elmalılı tefsirinde ahiret meyveleriyle ilgili olarak dünya hayatında, insan anlayışı ve idrak gücü ne kadar yükselirse ve iman ile amel de onunla ne kadar orantılı olarak artarsa ahiretteki meyveler de o derece çok olacak, o oranda üstün olacaktır (Yazır, 2007: I/295-296).

Yazır bu ifadesiyle, amelin derecesi ile nimetin büyüklüğü arasındaki bağıncı mevcudiyetine işret ettiğı anlaşılmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'de Müminler için hazırlanmış meyveler ve cennet ağaçları değişik şekillerde tasvir edilmiştir. Mesela, bahçeler ve üzüm bağları (Nebe, 78/32) ağaçları dikensiz ve kat kat dizili meyveler (Vâkıa, 56/28-30), Cennet ehlinin üzerine gölgeleri uzamış ağaçlar ve Cennet sakinlerinin her şekilde kolayca koparılıp yenilmeye amade kılınmış meyveler (İnsân, 76/14). Cennettekiler bu meyvelerden her yediklerinde onları birbirine veya dünyadakilere benzer olarak bulacaklardır (Bakara, 2/25). Orada meyveler bol bol (Zuhruf, 71/73) ve her çeşidinden (Muhammed, 47/15), çiftler çiftler bulunmaktadır (Rahmân, 55/52). Yazır her meyveden çiftler çiftler bulunmasını meyvelerin yaş, kuru veya biri dünyadaki tat ve lezzetiyle diğeri de Cennet'e özgü tat ve lezzette olabileceğini belirtmektedir (Yazır, 2007: VII/421-422). Cennette özellikle hurma, nar, muz, kiraz ağaçları ve üzüm bağları bulunmaktadır (Vâkı'a, 56/28, 29; Nebe', 78/32). Meyveler bitip tükenmeyecek cinsten oldukları gibi, kesintisiz ve devamlı olarak yenilenen özellikte olacaklardır (Vâkı'a, 56/33; Ra'd, 13/35).

Bize kadar gelen rivayetlerde Hz. Peygamber'in çeşitli vesilelerle bazen genel anlamda, Cennet'te meyvenin mevcudiyetinden söz ettiğı, bazen de özelliklerini anlattığı bazen ise sadece ismini söyleyerek hangi meyvenin bulunduğunu haber vermek suretiyle Cennet meyvelerinden bahsetmektedir. Mesela bir rivayette mealen şöyle buyurmuştur: *“Bir mü'min, aç bir mü'mini doyurursa Allah o kimseyi Cennet meyveleriyle doyuracaktır, Yine bir mü'min, susuz kalan bir mü'mine bir şeyler içirip susuzluğunu giderirse Allah kıyamette en güzel meşrubattan olan “Rahık-ı Mahtûm”dan içirecektir...”* (Tirmizî, es-Sunen, 35, Sıfatu'l-Kıyâme, 18, h. no: 2449, IV/633; Ebû Dâvûd, Sunen-i Ebî Dâvûd, 9, Zekat, 41, h. no: 1682, II/130) Hz. Peygamber'in isimlerini ve özelliklerini zikrettiğı meyveler, Arabistan kirazı, hurma, muz, nar ve üzümdür.

2.1.1.2. نخل /Hurma ve نار/Nar

Kur'ân'da az sayıda zikri geçen Cennet meyvelerinden söz konusu bu iki meyve Rahmân süresinde birlikte zikredilmiştir. Arapça'da hurma *nahl* kelimesiyle

karşılırken, nar da *rummân* kelimesiyle ifade edilir. Ayeti Kerimede mealen “*İkisinde de her tür meyve, hurma ve nar var*” (Rahmân, 55/68) buyrulmaktadır. İbn Kayyim, fazilet ve üstünlükleri nedeniyle bu iki meyvenin bu ayette özellikle zikredildiğini belirtir. Meyveler arasında bu iki meyvenin üstünlüklerini de tat bakımından güzel olmalarıyla açıklar (el-Cevziyye, 1994: 220). Kurtubî de mevzu bahis bu ayette meyve ifadesinden sonra hurma ve narın peş peşe zikr edilmesi bu iki meyvenin üstünlüğüne işaret olduğunu belirtmiştir (Kurtubî, 2002: XVI/591). Çünkü Arapça’da daha önce açıklandığı gibi meyve açlığı gidermek için değil de yalnızca zevk ve keyif almak için yenen ürünleri ifade ediyor. Oysa hurma ve narın gıda özelliği bakımından o günkü insanlar içindeki yeri ve yaygınlığı günümüzdeki buğday konumundaydı. Hurmanın yiyecek olarak değeri, nar’ın da meyve ile beraber deva özelliği ikisinin sadece meyve kastıyla yiyecek şeylerden olmadığı anlamına gelmektedir. Kurtubi ve Beydâvî, Ebu Hanife’nin sırf bu ayete dayanarak “bir kimse ben meyve yemeyeceğim” diye yemin etse ve sonra da hurma ve nar yese bundan dolayı kefarete gerekmez dediğini aktarırlar (Kurtubî, 2002: XVI/591; Bedâvî, 2011: IV/330). Elmalılı, çekirdeksiz narın özellikle zikredilmeye değer olduğunu belirtir. Elmalılı ayrıca, meyveden sonra hurma ile narın zikredilmesi hususunda Beydâvî ile aynı görüşü paylaşarak bu iki meyvenin keyif verici özelliklerinin yanında aynı zamanda gıda ve ilaç olma vasıflarıyla açıklar (Yazır, 2007: VII/424).

Bazı hadis kaynaklarında nar ve hurmadan cennet meyveleri olarak bahsedilmiştir. Kurtubînin eserinde nakl ettiği bir hadiste Cennetin hurma ağaçları kökünden dalına kadar her şey son derece muntazamdır. Mahsulleri büyük testileri andırır. Bir salkımı on iki ziradır. Kurtubî, İbn Abbas’tan gelen bir başka rivayette Hz Peygamber’in, Cennet narının semer vurulmuş bir deve kadar iri olduğunu haber vermiştir (Kurtubî, 2002: XVI/591-592). Bu rivayetleri tek başına değil de Kur’ân-ı Kerîm’de belirtilen cennet nimetlerini haber veren ayetlerle birlikte değerlendirmek hadisleri daha doğru bir şekilde anlamamıza yardımcı olabilir. Canan, ağaçlar ile ilgili “*Cennet’te hiçbir ağaç yoktur ki gövdesi, altından olmasın*” (Tirmizî, es-Sunen, 36, Sıfatu’l-Cenne, 2, h. no: 2527, IV/673) Hadisi ile ilgili yaptığı açıklamada Cennet’in her ağacın gövdesinin altından olması, oradaki ağaçların bilinen dünya ağaçları gibi olmadığı anlamına gelir. Çünkü altın çürümeyen bir maddedir. Cennet ağaçlarının altından olması, onların ebediyen

çürümez özelliklerde olduklarını ifade eder. (Canan, 2009: XIV/428-429) bazı kaynaklarda İbn Abbas'a dayandırılan bir rivayette, *hurmalarının gövdeleri yeşil zümrüttendir. Dallarının sapı kırmızı altından, yaprakları da cennet ehlinin kisvesindedir. (Cennet ehlinin) ceketleri ve hulleleri bundan yapılır. Onun meyvesi ise, küp ve kovalar gibi iri, süttten beyaz, baldan tatlı, kaymaktan daha yumuşaktır. Çekirdekleri yoktur*" (Kurtubî, 2002: XVI/592; el-Cevziyye, 1994: 214; Canan, 2009: XIV/428-429). Kurtubî ayrıca Cennet'te, hurma ağaçları kökünden dalına kadar her şeyi tertipli ve düzenlidir. Meyveleri büyük testileri andırır. Bu meyveler koparıldığında hemen bir başkası onu yerinde bitirir. Bu meyvelerin bir salkımı on iki zira olduğunu ifade eder (Kurtubî, 2002: XVI/592). Rivayetler ve yapılan yorumlar bilinmeyen âleme ait meyvelerin ne türden olacağına ilişkin bilgiyi verse de mahiyetlerinin bilinenden ve anlatılanlardan da çok daha farklı olacağına işaret olarak anlaşılabilir.

2.1.1.3. سدر /Kiraz ve طح /Muz

Rağıp el-İsfehanî'ye göre سدر/sidir: "yiyecek olarak faydası az olan bir ağaçtır. ... sedir ağacı başkasına ihtiyaç bırakmayacak kadar bol gölgesinden dolayı, Cennet gölgesi ve nimetleri için şu ayette mesel/örnek olarak sunulmuştur" "(Onlar), *dikensiz sidir ağaçları ve meyveleri küme küme dizili muz ağaçları altında, yayılmış sürekli bir gölgede, çağlayan bir subaşında, tükenmeyen ve yasaklanmayan çok çeşitli meyveler içinde ve yüksek döşekler üzerindedirler* (Vâkı'a, 56/28-34) (el-İsfehanî, 2010: 488). Ayette geçen "*dikensiz sidir ağaçları ve meyveleri küme küme dizili muz ağaçları*" tabirleri ile ilgili farklı yorumlar yapılmıştır. İbn Abbâs'a göre, ayette geçen سدر محضود /sidrin mahdûd düzgün, dikensiz, ağırlaştırılmış kiraz ağaçları anlamına gelmektedir (İbn Abbâs, 2016: V/214). Kurtubî, ed-Dehhak, Mücahid, ve Mukâtil bin Hayyam'ın *في سدر محضود /dikensiz Arabistan kirazı altında*" (Vâkıa: 56/28) buyruğuna meyve ile yükü ağırlaştırılmış sidr ağacı şeklinde, getirdikleri açıklamaları aktarır (Kurtubi, 2003: XVII/27). Mukâtil b. Süleyman da benzer bir açıklama ile Cennet'te olan سدر محضود / sidrin mahdûd'u dünya ehlinin sidri olan Arabistan kirazı gibi dikenli olmayacağını söyler (Mukâtil, 2006: IV/149). Râzî'ye göre Sidr, çöl ağaçlarından olup ne acı ne de tatlı ne de hoş kokuludur. Ancak Cennet, araplar nezdinde, değerli ve övgüye layık şeyler anlatıldığına göre

burada anlaşılmayan bir incelik söz konusudur. Oda belagat açısından iki ucun zikredilerek, bu uçlar arasında kalan herşeyin işaret edilmesidir. Burada da ağaçlar meşe tür ve yaprakları bakımından pekçok kısma ayrılrsa da iki türde, yani yaprakları küçük ve büyük olma türünde toplanması mümkündür. *Sidr*'in yaprakları son derece küçük, muz ağacının yaprakları alabildiğine büyük olması bu iki uç arasında yer alan her türlü ağaca işaret olduğunu belirtir (er-Râzî, 1995: XXI/200). Bir diğer yorumda ise Beydâvî, *Sidr*'i Arabistan kirazı olarak bilinen dikenli bir meyve ağacı olduğunu, Cennet'te diğer her şey gibi onun da kusursuz bir şekilde yani dikenleri olmadan, ya da dikenleri bütünüyle meyveye dönüşmüş olarak nazara getirildiğini belirtir. Bunun yanında meyvelerinin çokluğundan dalları eğilmiş ağaçlar olarak da tefsir edilmiştir (Beydâvî, 2011; IV/338). Elmalılı, ayette geçen “*Sidr-i Mahdud*” tabiri için, Arabistan kirazı olarak bilenen meşhur *nebk* ağacının ismi olduğunu belirtir. “Mahdud” kelimesinin iki anlamda yorumlandığını birincisinin; silinmiş, düzenlenmiş, düzgün anlamına geldiği, Arabistan kirazı dikenli bir ağaç olduğu için cennet *sidr*'in dikensiz olacağı anlatılmıştır. Konuyla ilgili Hakim ve Beyhaki'nin Ebu Ümame'den yaptıkları bir rivayette; bir gün bir bedevi Hz. Peygambere, Allah Cennet'te eziyet verici bir ağaçtan söz etmiştir. Cennet'te böyle sahibine eziyet verecek bir ağaç hiç düşünmezdim demesi üzerine Resullullah nedir o, diye buyurdu. Adam o “*sidr*” dir, onun dikenleri var demesi üzerine Hz. Peygamber “Allahu Teala “*fi sidrin mahdud*” “Allah onun dikenini silmiştir de her dikenin yerine bir meyve yapmıştır. Onun meyvelerinden her biri yetmiş iki yiyecek renginde açar ve bir rengi diğerine benzemez” buyurdu (el-Cevziyye, 1994: 210; Elmalılı, 2007: VII/437-438) *Mahdud*” kelimesi için yapılan diğer yorumda ise, Abd. b. Humeyd'in, İbn Abbâs, Ketade, İkrime ve Dehaktan yapılan tahrice göre, meyvesinin çokluğundan dalları basıp bükülmüş anlamında tefsir edilmiştir. Elmalılı bunu Türkçedeki bir deyimle “dal bastı kiraz” şeklinde yorumlar (Elmalılı, 2007: VII/438).

Rağıp el-İsfahanî, yukarıda mezkûr ayette geçen *طالح/talh* kelimesini de akasya: bir çeşit ağaç olduğunu *وطلح المنضود/ve telhin mendûd*'tan kasıt da çiçeklere bezenmiş akasyalar olduğunu belirtir (el-İsfahanî, 2010: 488). Kurtubî ise *الطلح/et-talh* kelimesinin muz ağacı olduğunu ve müfessirlerin çoğunun da böyle kabul ettiğini aktarır. *المنضود/el-mendûd* kelimesini de “üst üste iyice istif etmek, üst üste iyicene dizilmiş olmak anlamında, meyvelerinin birbirine girmiş, üst üste yığılmış,

öyle ki sıra sıra meyvelerinden dolayı dalları görülmeyip kapatılmış anlamına geldiğini belirtir (Kurtubi, 2003: XVII/27,29). Bir terkip olarak “*talhin mendud*” tabirini bazıları meyvesi kat kat üst üste istif olmuş sıvama muz diye tabir etmişlerdir, Ali b. Ebi Talip, Ebu Hureyre, Ebu Said el-Hudri bu görüşte oldukları belirtilmiştir (el-Cevziyye, 1994: 210). İbn Abbâs da “meyveleri salkım salkım dizili muz ağaçları” şeklinde ifade etmiştir (İbn Abbâs, 2016: V/214). Mukâtil bin Süleyman da meyveleri güzelce dizilmiş üst üste yığılı muz ağaçları anlamına geldiğini belirterek bu ifadenin bir benzerinin de “*tomurcukları üst üste binmiş ...*”(Kaf, 50/10) ayetini örnek olarak gösterir (Mukâtil, 2006: IV/149). Bazıları da bunun muz olmadığını, meyvesinin baldan tatlı bir ağaç olduğu yorumlarını yapmıştır (Elmalılı, 2007: VII/437-438). Kurtubî, Hasan Basrî'nin “Burada sözü edilen muz değildir. Fakat serin ve nemli gölgesi bulunan bir ağaçtır” dediğini, el Ferra ve Ebu Ubeyde'nin de bu ağaçlar hakkında söyledikleri: “Bunlar dikenleri bulunan büyük ağaçlardır” sözleri ile ez-Zeccac'ın “Cennette bu ağacın dikenlerinin izale edilmiş olması mümkündür” sözlerini aktarır (Kurtubî, 2003: XVII/27-28). Aynı şekilde *ظل ممدود/zillin memdud* “uzun bir gölge” tabiri ile Cennet'te bir ağacın kast edildiği bu ağaç ile ilgili bir hadiste Resullullah'ın şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir “*cennette öyle bir ağaç vardır ki bir süvari onun gölgesinde yüzyıl gider de onu kat edemez*” (etTirmizî, esSünen, 48, Tefsir, Vakıa, 57, h. no: 3293; 39, Cennet, 1, h. no: 2524). (Tirmizî, es-Sunen, 44, Tefsir, Vakıa, 57, h. no: 3293, V/400, 36, Cennet, 1, h. no: 2524, IV/671)

H. Peygamber bir başka rivayette ise bir bedevinin kendisine sorması üzerine; bu ağacın dikenlerinin giderilerek yerlerine her biri yetmiş iki ayrı tada sahip olan meyveler konulduğunu (Kurtubi, 2002: XVII/27); diğer bir rivayette ise bu ağacın, bir atının, gölgesinde yüz sene gidebileceği, meyvesinin de iri bir testi kadar büyük olduğunu haber vermiştir (Tirmizî, es-Sunen, 36, Cennet, 9, h. no: 2541, IV/680). H. Peygamber'in bir Cennet nimeti olarak, doğrudan muz meyvesi ile ilgili açık bir beyanı bulunmamaktadır. Ancak Buhari Vakıa süresinde geçen *طالح/talh* kelimesinin, muz meyvesi olduğunu belirtmekte ve dikenli, uzun, kokusu hoş, gölgesi koyu bir çöl bitkisi şeklinde betimlemektedir (Bebek, 2005).

2.1.1.4. عنب/Üzüm

Kur'an'da ismi geçen Cennet meyvelerinden biri de üzümdür. Nebe süresinde geçen ayette Yüce Allah'ın emirlerine muhalefet etmekten sakınanlara mükâfaat olarak verilecek bahçeler ve üzüm bağları birlikte mealen şöyle ifade edilmektedir; “Şüphesiz Allah'a karşı gelmekten sakınanlara bir kurtuluş, bahçeler, üzümler, ... vardır.” (Nebe', 78/31, 32). Rağıp ayette geçen *hedaik* kelimesi *hadika* kelimesinin çoğul olup sulu arazi anlamına geldiğini belirtir. Şekil bakımından içinde su bulunmasından dolayı gözbebeğine benzetildiğini ifade eder (el-İsfehanî, 2010: 270-271). Elmalılı bahçeyi/hedika suyu olan ve türlü meyve ağaçlarını ve çiçekleri kapsayan, etrafı duvarlarla çevrili bostan olarak tanımlar. O da görünüş itibarıyla göz bebeği anlamına *hadeka*'ya benzediği için bu adı aldığını ifade eder (Yazır, 2007: VIII/545-546). Kurtubi *hedaik* kelimesini etrafı çevrilmiş bahçeler anlamına geldiğini belirtir. عنب/*E'nâb* kelimesi de عنب çoğul olup *üzümler* anlamına gelmektedir. “Bu da üzüm bağları demek olup, bağlar anlamındaki lafız hafz edilmiştir” (Kurtubi, 2003: XVIII/351). Rağıp'a göre de ayette geçen *e'nâb* kelimesi üzüm meyvesi olan 'neb kelimesinin çoğuludur. *Ineb* kelimesi de Arapça'da yaş üzüme dendiği gibi asma ağacına da söylendiğini belirtir (el-İsfehanî, 2010: 731).

Elmalılı mezkûr ayette geçen مفازا/*mefâz* kelimesinin kurtulmak manasına geldiği gibi kurtulma yeri anlamında, mekân ismi olabileceğini belirtir. Bu kelimenin kökü olan *fevz* kurtuluş ve zafer anlamına gelmektedir. Ayette geçen takva sahipleri için büyük kurtuluş ve gaye, sonsuz azaptan kurtulmak ve sonsuz nimete kavuşmaktır. Ya da onlar için büyük bir kurtuluş yeri vardır ki o da cennettir (Yazır, 2007: VIII/545). Görüldüğü gibi Yazır ayetin bağlamından, bahçeler ve üzüm bağlarından kastın kurtuluş olduğunu bunun da Cennet yani nimet yurdu olduğunu belirtmektedir. Kurtubi de ayette geçen “bahçeler ve üzüm bağları” ifadesi ile kurtuluş ifade edildiğini belirtir. مفازا/*Mefâz*/kurtuluş; Cehennem ehlinin içinde buldukları kötü halden ya da yerden kurtulmak ve umduğunu elde etmek anlamında olduğunu belirtir. Bu nedenle suyu az, geniş araziden kurtulmak ve umduğuna ulaşmak anlamında “mefaz” kelimesi ile kurtuluş yeri ifade edildiğini belirtir (Kurtubî, 2003: XVIII/351). İbrahim Canan, Cennet ile ilgili bazı hadislerin açıklamasında *Firdevs*'in her çeşit bitkiyi kendinde toplayan bahçe, bostan anlamına

geldiğini belirtir. Ancak üzüm asmalarının bulunduğu bahçenin Firdevs olabileceğini söyleyenlerin de olduğunu ifade eder. Ayrıca *Firdevs* diğer cennetlerin hepsinin yukarısında ve hepsinden üstün olduğu için Allah'tan Cennet istendiğinde *Firdevs*'in istenmesi gerektiği ifade edilmiştir (Canan, 2009: XIV/428). Ayrıca: Ubade İbnu's-Samit'ten gelen bir rivayette Resulallah (sav) mealen şöyle buyurmuştur: “*Cennette yüz derece vardır. Her bir derecenin diğer derece ile arası, sema ile arz arası kadar geniştir. Firdevs bunların en yukarıda olanıdır. Cennetin dört nehri buradan çıkar. Bunun üstünde Arş vardır. Allah'tan Cennet istediğiniz vakit Firdevs'i isteyin*”(Tirmizî, es-Sunen, 36, Cennet, 9, h. no: 2541, IV/675).

Üzüm, bir cennet meyvesi olarak Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği gibi bazı hadislerde de geçmektedir. Utbe b. Abdüssehim'den yapılan nakillere göre, bir defasında çölden gelen bir bedevinin Hz. Peygamber(sav)e, Cennet'te üzüm olup olmadığını var ise bir tanesinin ya da bir salkımının büyüklüğünün ne kadar olduğunu sorması üzerine; Hz. Peygamber(sav), “*evet Cennet'te üzüm vardır ve bir salkımı alaca bir karganın hiç durmadan ve yavaşlamaksızın uçarak bir ayda alacağı yol uzunluğunda olduğunu; bir danesinin de, büyük bir koçun postundan yapılmış kova büyüklüğünde olduğunu*” buyurmuştur (Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV/184; Kurtubî, 1985: 529).

Başka bir rivayette Hz. Peygamber(sav)in “*Bana Cennet ve ondaki debdebe ve göz alıcı ihtişam arz olundu. Size vermek için bir üzüm salkımına uzandım, onunla arama bir engel konuldu. Size onu getirseydim onu yerle gök arasındakiler yerdi de yine eksilmezdi*” (Ahmed b.Hanbel, 1981: V/137; el-Cevziyye, 1994: 221)

ibn el –Mübârek'in de İbn Abbâs'tan yaptığı bir rivayette, genel anlamda Cennet meyvelerinin kovalar, testiler gibi büyük oldukları, süttten daha beyaz, baldan daha tatlı, tereyağından daha yumuşak ve çekirdeksiz oldukları ifade edilir (Hakîm, el-Mustedrek, h. no: 3776, II/516; Mamer b. Raşid, el-Câmi, h. no: 20870, c. 11/415).

Bu rivayetler ışığında bakıldığında, Cennet meyveleri ile ilgili tasvirlerde, muhatabın arzu ve hayal gücünün en uç sınırlarına kadar gidildiği görülür. Özendirici ve motive edici bu üslupla amaçlanan, insanların bu nimetlere ulaşabilmek için gerekli inanç ve güzel davranışlarda bulunmaya teşvik olabilir.

2.1.1.5. لحم/Et

“Onlara canlarının istediği meyve ve etten bol bol verdik” (Tûr, 52/22) mealindeki âyette geçen لحم/lahm / et ” sözcüğü mutlak olup, her çeşit eti kapsamaktadır. Vâkıa suresi 21. ayette ise mealen “Canlarının çektiği kuş etleri” buyrulur. Burada et nimetleri arasında kuş etine vurgu yapılmıştır. Cennette her şey, hiçbir zahmete girmeksizin, alıp yemek için hazır edildiği, orada canın arzuladığı ve gözün gördüğü her nimetin bulunduğu ve ebedi mutluluklar içindeki müminlerin arzu ettikleri kuş etleri ve iştah duyulabilecekleri her şey, etraflarında dolanan hizmetçilerle birlikte bulunduğu çeşitli rivayetlerden anlaşılmaktadır (Faiz, 1993: 477). İbn Kesîr, Ense(r.a)den aktardığı bir rivayette Hz. Peygamber(sav) mealen şöyle buyurmuştur: “Şüphesiz Cennet kuşları Cennet ağaçlarında dolaşıp yiyen, Horasan develerini andırır.” Ebu Bekr: “Ey Allah’ın Rasulü(sav) şüphesiz ki bunlar oldukça semiz kuşlar demektir.” dedi, Allah Rasulü(sav): “Onları yiyecekler, onlardan da yumuşak ve semizdir” buyurdu. -Ve bu sözlerini üç defa tekrarladıktan sonra- “Ve ben gerçekten senin o kuşlardan yiyeceklerden birisi olacağını da ümit ederim” buyurmuştur (İbn Kesîr, 2015: X/524).

Başka bir rivayette Hz. Peygamber’e: Kevser nedir diye soruldu. O’da buyurdu ki; “Allah’ın Cennette bana verdiği bir nehirdir. Sütten daha beyaz ve baldan daha tatlıdır. Orada boyunları develerin boyunları gibi olan kuşlar vardır.” Bunun üzerine Hz. Ömer, bazı rivayetlerde ise Hz. Ebubekir: “Muhakkak ki bunlar semizdirler/yumuşaktırlar.” dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber de; “Onları yiyenler daha da güzel görünüşlüdürler.” diye buyurur (Ahmed b. Hanbel, 1981: III/236).

Kur’an-ı Kerim’de geçmeyen ancak hadislerde anlatılan yiyecek türleri olarak; ekmek/Çörek, balık ciğerinin pörçüğü ve boğa eti zikredilmektedir (Müslim, esSahih, 3, Hayz, 8, h. no: 315).

2.1.2. Cennet İçecekleri

İçecek: Arapçada içmek anlamında olan, شرب/ş-r-b kökünden türetilen, ismi mef'ûl vezninde, içilen şey anlamına gelen مشروب/meşrûb, demektir. Çoğulu مشروبات/meşrûbat olarak gelir (ibn Manzûr, 1990: 487-493; İşler ve Özay, 2015: 547). Anlam olarak kolayca boğazdan akıp giden şey demektir (Râzî, 1995: XIII/528)

Cennet ehline verilecek nimetlerden bir kısmı da Cennet içecekleridir. Kur'an-ı Kerim'de Cennet içeceği olarak su nehirleri, süt ve bal nehirlerinden söz edilmektedir. İnsanı sarhoş etmeyen, baş da ağrıtmayan, insanı maddi olduğu kadar mana açısından da temizleyen ve karışımı tesnim, zencefil, kâfur olan içeceklerden bahsedilmektedir. Bu bağlamda Cennet içecekleri ile ilgili olarak Kur'an-ı Kerim'de geçen şu ayetler zikredilebilir:

“Müttakîlere vâdolunan cennetin durumu şöyledir: İçinde bozulmayan sudan ırmaklar, tadı değişmeyen süttten ırmaklar, içenlere lezzet veren şaraptan ırmaklar ve süzme baldan ırmaklar vardır” (Muhammed, 47/15).

“İyiler de, karışımı kâfur olan bir kadehten içerler. Bir kaynak ki Allah'ın kulları ondan içerler” (İnsan, 76/5-6).

“Hayır, iyilerin yazısı İlliyyin (yüceler)dedir. İlliyyin (yüceler)in ne olduğunu sen nereden bileceksin? Yazılmış bir kitaptır. (Allah'a) yaklaştırılmış olanlar, onu görürler. İyiler elbette nimet içindedirler. Divanlar üzerinde oturup bakarlar. Yüzlerinde nimetin sevinç ve parıltısını sezersin. Onlara, mühürlü, halis bir şaraptan içirilir ki sonu misktir. İşte yarışanlar, bunun için yarışınlar. Karışımı tesnim'dendir (yukarıdan aşağıya şarıl şarıl! akan çeşmenin adıdır). Bir çeşme ki (Allah'a) yaklaştırılanlar ondan içerler.” (Mutaffifin, 83/ 18-28).

“(Cennet ehlinin) üstlerinde yeşil ipekten ince ve kalın giysiler vardır. Gümüş bilezikler takınmışlardır. Rabb'leri onlara tertemiz bir içki içirmiştir” (İnsan, 76/21).

“Cennet sakinlerine içirilen tertemiz içki ile ayette kast edilenin kirden arındırılmış, içenleri hileden, aldatmadan ve düşmanlıktan arındıran anlamına geldiği de söylenmiştir” (ibn Abbas, 2016: V/549). Cennet içecekleri ile ilgili müfessirler ellerin kirlenmediği, saf, tertemiz ve beyaz, içimi hoş, insanların düşkünlük göstereceği, nefis bir şey olarak ifade etmişlerdir (es-Sâbûnî, 2018: VII/141, 216). İbni Kesîr, “Rableri onlara tertemiz bir içki içirir” mealindeki ayetin tefsirinde şöyle

demmiştir: “yani onların içleri hased, kin, nefret, eza ve diğer kötü ahlaktan temizlenmiştir.” Nitekim Hz Ali’nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: “*Cenet ehli, Cennetin kapısına geldiğinde orada iki pınar bulurlar. Sanki bu kendilerine ilham olunmuş gibi iki pınardan birinden içerler. Bunun üzerine Allah’u Teâla onların içinde sıkıntı verici her ne varsa gidermiştir. Sonra da diğeri ile yıkanurlar. Böylece üzerlerine nimetin parlaklığı sirayet eder*” (İbn Kesîr, 2012: VII/449). İbn Kayyım Cennet içeceklerinden, dünya içkilerinde bulunan; baş ağrısı, sarhoşluk, pis yârenlik, burun kanaması, lezzetsizlik gibi arızaların hepsinin giderildiğini söyler. Sonuçları itibariyle sayılamayacak rüsvaylık, pişmanlık ve skandallara sebep veren dünya içkilerinin tersine, Cennet içeceklerinin temizlenme, küvet, gıda, lezzet, sevinç, şifa ve diğer menfaatler sağlaması bakımından insan içecekleri içerisinde en değerlilerinin birlikte bulunduğunu belirtir (el-Cevziyye, 1994: 226-227). İbn Kesîr de İbn Abbas(ra)tan şu rivayeti aktarmaktadır: “Şarapta dört özellik vardır: sarhoş etme, baş ağrısı yapma, kusturma ve idrara götürme. Yüce Allah ise Cennet şarabını zikrediyor ve bu özelliklerden uzak olduğunu söylemektedir” (İbn Kesîr, 2012: VII/130-131).

Kur’ân-ı Kerim ve hadislerde, Cennetlikler için zikredilen içecekler ve içme ile ilgili sunuş şekilleri ve kullanılan dil, Cennet içeceklerinin üstünlüğü ve Cennet ehline yapılan hizmet, Yüce Allah’ın Cennet sakinlerine olan şefkat, merhamet, misafirperverlik ve cömertliğini göstermektedir.

2.1.2.1. معین/Maîn (Kaynak, Pınar)

Main, pınar, kaynak; açıkta akan su demektir (Kurtubî, 2002: XIV/486). İbn Abbâs’a göre معین /maîn kelimesi akıp giden kaynak anlamındadır (İbn Abbâs, 2016: V/212,408). Rağıp’ın aktardığına göre, yerden kaynayıp gelen su ifadesi, göz anlamındaki عين/ayn sözcüğünden gelmez ki baş tarafına “mim” harfi gelmek suretiyle oluşturulmuştur. Diğer bir görüşe göre, buradaki başa gelen mim harfi asli olup معنت/mea’ntu, yani suyu akıttım kökünden geldiğini belirtir. Kur’ân-ı Kerim’de Cennetin pınarlarının ifade edildiği عين / ayn kelimesi ise sözlükte, göz, korumak, gözetmek, altın, göze, kaynak ve pınar anlamlarına gelmektedir (el-İsfahanî, 2010: 1006, 743-745). Âsım Efendi’ye göre عين/ayn, göze denir. Farsçada da aynı anlamda olan çeşm kelimesinin karşılığıdır. معین /maîn ise “yeryüzünde aşikare ceryan eden

suya denir” (Mütercim Âsım Efendi, 2013: VI/5447-5448, 5452). Râzî’ye göre معین /Maîn kelimesi, Arapça’da *suyun gözesi* deyiminden gelmekte olup akan su veya nehir anlamına gelmektedir (er-Râzî, 1995: XVIII/601). عين/ayn kelime Kur’an’da müfred, tesniye ve cemi formunda kullanılmıştır (Duhân, 44/52; Ğâşiye, 88/12; Hicr, 15/45; İnsân, 76/5-6, 17-18; Murselât, 77/41; Mutaffifin, 83/25, 26, 27, 28; Rahmân, 55/50, 66; Sâffât, 37/45-47; Vâkıa, 56/17-18, 31; Zâriyât, 51/15). Bu bağlamda pınarlarla ilgili olarak Kur’an-ı Kerim’de geçen şu ayetler zikredilebilir:

“Bir pınar ki Allah’ın kulları ondan içerler...” (İnsân, 76/6).

“O iki cennette de akan iki pınar vardır” (Rahmân, 55/50).

“Muttakiler cennetlerde pınar başlarındadırlar” (Hicr, 15/45).

“Maîn çeşmesinden doldurulmuş testiler, ibrikler ve kadehlerle Çevrelerinde, (hizmet için) ölümsüz gençler dolaşır; Bu şaraptan ne başları ağrıtılır, ne de akılları giderilir” (Vâkıa, 56/17-19).

“Onlara pınardan (doldurulmuş) kadehler dolaştırılır. Berraktır, içenlere lezzet verir. O içkide ne sersemletme vardır ne de onunla sarhoş olurlar.” (Sâffât, 37/45-47).

Suyun kaynağından fişkırması gibi, Cennet içeceği de gözelerden öyle fişkırıldığı veya ortaya çıktığı için Maîn kelimesi ile ifade edildiği belirtilmiştir (er-Râzî, 1995: XVIII/601). Elmalılı, yukarıda en son zikredilen Sâffât suresinde geçen ayeti kerîme bağlamında, Cennet içecekleri, kaynağından çıkmış veya göz önünde akan su anlamındaki Maîn ile vasıflandırılmış olup onda dünya şarapları gibi hiçbir keder, sıkıntı, zarar, gaile, günah ve sarhoşluğun olmadığını belirtir (Yazır, 2007: VI/483).

Kurtubî tefsirinde aktardığı bir hadiste Hz. Peygamber(sav) meâlen şöyle buyurmuştur: “Cennet’te dört pınar vardır. Bunlardan ikisi arşın altından akar. Bu ikisinden birisi yüce Allah’ın “ve diledikleri gibi, akıttıkları bir pınardır” diye söz eder. Diğeri Zencebildir. Diğeri iki pınar ise Arşın üstünden fişkırarak iki pınardır. Bunlardan birisi Yüce Allah’ın sözünü ettiği ve kendisine selsebil adı verilen pınardır. Diğeri ise Tesnimdir”. Kurtubi, adı geçen pınarlarla ilgili bir başka hadiste: Tesnim pınarının “mukarreb” olanlara has bir pınar olduğu ve Kâfur’un Ebrar’ın içtiği bir içecek olduğu, ancak Ebrar’ın içeceğine Tesnim’den de katıldığı, yine aynı

şekilde Zencebil ve Selsebil'den de *Ebrar*'ın içeceklerine katkı yapıldığını belirtir. *Ebrar*'ın içeceklerine katkı olarak verilen mukarrebini katıksız içeceği, *Ebrar*'a da katıksız olarak verilen içecek, diğer cennet ehline katkı olarak veriliyor. *Ebrar* sadık olanlar iken, mukarrebler ise *Siddikler*dır (Kurtubî, 2003: XVIII/264-265).

Cennet pınarlarını ifade etmek üzere kullanılan kelimelerden biri de *Selsebîl*'dir. *İnsan Suresi*'nde yer alan şu ayeti kerimede meâlen şöyle buyrulur “*Onlara orada bir kâsedan içirilir ki (bu şarabın) karışımında zencefil vardır. (Bu şarap) orada bir pınardandır ki adına Selsebîl denir*” (İnsân, 76/17-18). Ayette *Selsebîl* adını taşıyan bu çeşmenin suyundan *zencefil* karışımlı bir tür içecek hazırlanarak müminlere sunulacağı anlaşılmaktadır. Karışımı *tesnîm* şeklinde ifade edilen diğer bir pınar hakkında ise meâlen şöyle buyrulur: “*Mühürlü halis şaraplardan içeceklerdir. Misk gibi kokar. Karışımı tesimdendir. O bir çeşmedir ki (Allah'a) yaklaştırılanlar ondan içerler*” (Mutaffifîn, 83/25-28).

2.1.2.2. سلسبيل / Selsebîl kaynağı

“*Onlara orada bir kâsedan içirilir ki (bu şarabın) karışımında zencefil vardır. (Bu şarap) orada bir pınardandır ki adına Selsebîl denir*” (İnsân, 76/17-18). Söz konusu ayeti kerime Cennet içecekleri bağlamında müfessirlerce çeşitli şekillerde yorumlanmıştır.

Kurtubi ye göre *Selsebil* tadı hoş ve lezzet veren içecek anlamına gelmektedir. Tatlı, arı ve duru oluşu dolayısıyla boğazdan çok kolay geçen su anlamı da verilmiştir (Kurtubî, 2003: XVIII/285). Beydâvî, zencefilin *Selsebil* denen bir pınardan geldiğini belirtir. Ayrıca *Selsebil* pınarının suyunun boğazdan kolayca aşağıya inen bir özellikte olması ve içiminin kolaylığı göz önünde bulundurulduğunda dünyada zencefil karışımındaki burukluğun onda olmayacağını anlaşıldığını ifade eder (Beydâvî, 2011: IV/576). İbn Kayyim el-Cevziyye de *Hâdi'l-Ervâh* adlı eserinde aktardığı bir rivayette Hz. Peygamber(sav)e Cennet'te Müminler, ne içecek? Sorusuna, Cennet ehlinin içeceğinin coşkun akan ama suyu yumuşak, *Selsebil* denen bir pınardan olacağını ifade etmiştir (Muslim, esSahih, 3, Hayz, 8, h. no: 315). *Selsebil*'e *Selsebil* denme nedeni, içenlerce kolay yutulması ve suyunun çok tatlı olmasından ötürü bu ad ile anıldığı ifade edilmiştir (Ahmet Faiz, 1993: 481).

Mevdudi, Selsebil'in doğal bir çeşmenin, zencefil kokulu ve hiçbir acılığı olmayan suyu olduğunu söyler (Mevdudi, trsz: VI/568). Kurtubî ise, tefsirinde belirttiğine göre Katade ve Mücahid; Zencefil'in iyilerin içeceklerine katılan pınarın adı olduğu görüşündeler. Ayrıca Kurtubî'ye göre, bu pınardan sadece Mukarreb olan kulların katıksız olarak içebileceklerini, diğer Cennet ehline ise katkılı olarak içirileceği yorumunu yapar (Kurtubî, 2003: XVIII/284).

2.1.2.3. كافر / Kâfûr kaynağı

Kur'ân-ı Kerîm'de, Cennette olanlara ikram edilecek içecekler arasında zikredilen diğer bir içecek Kâfûr karışımı içecek olarak ifade edilmiştir. Bununla ilgili olarak İnsân Suresinde geçen şu ayet-i kerime'de Yüce Allah meâlen şöyle buyurmaktadır:

“İyiler ise, kâfûr katılmış bir kadehten (cennet şarabı) içerler. Bir pınar ki Allah'ın kulları ondan içer, onu (istedikleri şekilde) fişkirtip akıtırlar. O kullar adaklarını yerine getirirler. Kötülüğü her yanı kuşatmış bir günden korkarlar” (İnsân, 76/5-7).

Kâfûr: Kâfûr ağacından elde edilen, hekimlikte kullanılan, beyaz ve yarı saydam, kolaylıkla parçalanan, çok ıtırılı bir maddedir (TDK, 1988; 1155).

Kâfûr ile ilgili yapılan yorumlarda onun Cennet'te kokusu ve beyazlığı olan bir su ismi olduğudur. Esasen o suyun içinde, Kâfûr'un özelliklerinin yaratıldığı ve sanki karışımış gibi olduğu anlaşılmaktadır. Kısaca Kâfûr, Allah'ın has kullarının Cennet'te afiyetle içtiği ve istediklere yöne kolaylıkla götürebildikleri bir pınardır (Beydâvî, 2011: IV/572-573). Mukatîl bin Süleyman, kafûr gibi soğuk, zencefil tadında, misk kokusunda bir su olduğunu, ancak söz konusu edilen misk, zencefil ve kafûrun dünyadaki gibi olmadığını, Allah nezdinde bulunan bu suyun lütufları, dünya ehlinin yanında bulunanlar ile nitelendirilerek, kalblerin bunu anlaması sağlandığı belirtir (Mukatîl, 2006: IV/320).

Mevdudi tefsirinde, Cennet'te karışık değil tamamıyla tabîi olan, temiz, aynı zamanda soğuk ve kokusu da kâfûr gibi olan bir çeşme bulunduğunu ifade eder. Cennetlikler onu istedikleri şekilde fişkirtip akıtırlar. Konuyla ilgili yukarıda geçen ayette, Cennet'in neresinde bulunurlarsa bulunsunlar, Cennet ehlinin kolaylıkla

çıkabilecekleri bir çeşmeye işaret edildiğini belirtir (Mevdudî, trsz: VI/559). Kurtubî de bir kişi kendi köşkleri arasında yürür, saraylarında yukarılara çıkar ve elinde bulunan bir sopayla suya işaret eder, evin neresinde olursa olsun, kanal ve yatak olmaksızın kişinin istediği yere suyun akabileceğini ifade eder (Kurtubî, 2003: IV/264).

“İyiler, karışımı kâfûr olan bir kadehte içler” (İnsân, 76/5) meâlindeki ayeti kerîmede, içeceğin içildiği kadehin, *ke's* olarak isimlendirilmesi ile ilgili olarak, *ke's*'ten kastın kadehin içindeki içecek olduğu belirtilir (Kurtubî, 2003: XVIII/262). Hamdi Yazır da sebebin zikredilip müsebbebin kast edildiğini söyler. Yani kadehin ismi zikredilerek onun içindeki içecek kast edildiğini ifade eder (Yazır, 2007: VIII/505-506).

Kurtubî, (2003: XVIII/262) kase, içinde içecek bulunan kaba denildiğini, şayet içinde içecek bulunmuyorsa ona kase denilmeyeceğini, ibn Abbâs'ın da kase ile, içindeki içecek kastedildiğini belirterek görüşüne delil getirir. Kâfûr hakkında İbni Abbâs şöyle der: “Bu, cennetteki bir pınarın adıdır. Ona “Aynu'l-Kâfûr: Kâfûr Pınarı” denilir.

Kur'an'da içkinin doldurulduğu kapların *ebârik* olarak ifade edilmesinde de bir takım manalar olabilir. *Ebârik*, ibriğin çoğulu olup fincandan büyükçedir. Bu ismin kökünün parlaklık ifade eden B-R-K den gelmesi, bulutta aniden ortaya çıkan parlamayı, yani şimşegin de bu kökten olmak üzere *bark* ile anılması, aralarında bir anlam bağımlı oluşturur. Bu da, Cennet Ehli'nin içecek içtikleri kadehlerin ve testilerin parlayan türden olduklarını ve içeceklerin içinde takdim edildiği bu kadehlerin içsel aydınlanmaya ve huzura delalet ettiği söylenebilir (Aydın, 2004)

2.1.2.4. تسنيم / Tesnîm kaynağı

Tesnîm yükselmek, çıkmak, terfi etmek anlamlarına gelen تسنم/s-n-m kökünden gelen bir mastar olup, kaynak itibariyle yükseklerden çıkan anlamındadır. (İbn Manzûr, 1990: XII/308; ez-Zebîdî, 1994: XII/307). Rağıp, *Tesnim*'i Cennet'te Yüce Allah'a yakın olanların kendisinden içtiği, değeri yüksek bir kaynak olarak ifade etmektedir (el-İsfehanî, 2010: 519). Bir Kur'an kavramı olarak ise, yukarıdan aşağıya şarıl şarıl akan, dupduru, tertemiz bir çeşmenin adıdır (Ateş, 1988: X/373;

Aydın, 2004). Zuhaylî, tesnim kelimesinin yükseklik anlamına geldiğini, aynı zamanda yüksekte aşağıya doğru akan bir pınarın da adı olduğunu belirtir (Zuhaylî, 2007: XV/415-417).

“Onlara, mühürlü (el değmemiş) saf bir içecekten içirilir. Onun (içiminin) sonu bir misktir (ağızda misk gibi koku bırakır) İşte yarışanlar, bunun için yarışınlar. O içkinin karışımı tesnîm’den, yani Allah’a yakın olanların içecekleri bir kaynaktır” (Mutaffifin, 83/25-28).

İbn Abbâs’a göre *Tesnîm* bir pınarın adıdır. Ancak, Yüce Allah’a yakın/el-Mukarrebûn olanlar, bu pınardan katkısız olarak içerler (İbn Abbâs, 2016: V/627). Mukâtîl bin Süleyman da Mukarreblerin kendisinden içecekleri *Tesnîm* suyunun Adn Cennetinden çıktığını belirtir. Ona göre “Adn Cennetinde olanlar içeceklerine bu sudan katarlar” (Mukatîl, 2006: IV/374). Taberî, üst taraflardan gelen bir su pınarı olduğunu belirtir. Bu pınardan sadece gözdeler, yani Allah’a yakın olan kimselerin katkısız olarak içtiklerini belirtir (Taberî, 1995: VI/2757). İbn Kesîr de *Tesnîm*’i, Cennet ehlinin en şerefli ve yüce içeceği olduğundan dolayı bu sudan sadece Allah’a yakın olan kimselerin içebileceklerini belirtir. Amel defterlerini sağdan alan ebrâr/iyiler ise bu içecekten başka şeylerle karışım yapılarak içebileceklerini belirtir (İbn Kesîr, 2012: VII/512).

Beydâvî, Cennette *Tesnîm* adında bir pınarın bulunduğu, *Tesnîm* adının verilmesi onun çok yüksekte bir yerde olması ve içeceğinin çok kaliteli olması ile açıklar (Beydâvî, 2011: IV/637). İbn Abbâs’tan gelen bir rivayete göre cennet içeceklerinin en değerlisi *Tesnîm*’dir. Kelbi’den rivayet edildiğine göre cennettekiler üst taraflardan gelir. Havada, yüksekte olarak akıp kaplara yeteri kadar dökülür. Onu yüksek derecedekiler içtiği gibi, içenleri de yükseltir. Mukarrebler onu sade olarak içerken, ebrâra karışık olarak sunulur (Yazır, 2007: IX/78-79).

Mana âleminde *Tesnîm*, Allah’ı tanıma ve onun yüce zatına bakma lezzeti olarak ifade edilirken Rahîk ise Yüce Allah’ın yarattığı alemi tetkik etmek, üzerinde düşünmek ve bununla mutlu olup sevinmek anlamında olduğu söylenir. Mukarrebun *Tesnîm*’den başkasını içmezken, yani sadece Yüce Yaratıcının zatına bakıp düşünmekle meşgul ve mutlu olurken, kitapları sağlarından verilenlerin içecekleri ise

karışık yani bakışları bazen Allah'a bazen de onun yarattıklarına olacağı belirtilmiştir (Yazır, 2007: IX/80).

Yukarıda mezkur ayette geçen, رحيق مجتوم/Rahîk-i Mahtûm terkindeki *Rahîk* kelimesini Mukatîl bin Süleyman son derece lezzetli olan beyaz bir içeceğe dendiğini belirtir (Mukatîl, 2006: IV/374). İbn Abbâs, *Rahîk*'i hâlis bir içecek olarak ifade etmiştir (İbn Abbâs, 2016: V/626) Taberî ise içinde hile bulunmayan, hoş kokulu, katıksız, halis bir içecek olarak açıklar (Taberî, 1995: VI/2757). İbn Kesîr'e göre de *Rahîk* içecek isimlerinden biridir. Ayetin devamında gelen جتامة مسك/hitâmuhu misk ifadesinin İbn Mesud'un rivayetinde “karışımı misk” olarak ifade edildiğini söyler. Bu misk karışımı içecek ile ilgili başka bir rivayet şu şekilde aktarılır: “Dünya ehlinde birisi şayet parmağını bu içeceğe batırıp çıkartsa, ruh sahibi olan bütün mahlukat bu içeceğin kokusunu alır” (İbn Kesîr, 2012: VII/512). İbn Abbâs da *Mahtûm* kelimesine mühürlü veya katkı ile karıştırılmış anlamına geldiğini belirtir (İbn Abbâs, 2016: V/626) Seyyit Kutup ise, *Rahîk* kelimesini, karışıklığı ve bulanıklığı olmayan tertemiz, dupduru, katıksız içecek olarak tarif etmiştir (Kutup, 2001: XII/481). “*Rahîk-i Mahtûm*” ifadesi tıpkı bu dünyada insanların bir kısım içecekleri korumak ve saflığını muhafaza etmek için nasıl mühürlüyorlarsa, bunun da öyle bir içecek anlamında olduğu belirtilmiştir (Aydın: 2004). Mevdudî, ayette geçen *hitâmuhu misk* ifadesinin Cennette verilecek içeceğin kabının misk ile mühürleneceği anlamına geldiğini belirtir. Bu içeceğin, boğazdan geçerken bırakacağı misk kokusu dünyadaki şarapların daha kapağı açılırken etrafa yaydığı pis koku ve içenin yüzünü buruşturucu özelliklerinin tersi olduğu belirtilir (Mevdudî, (trsz), VII/68-69). Ağzı mühürlü ifadesi ile bu içkinin sıradan olmadığı, özel olduğunu, esasen Yüce Allah için Cennet'e giren her kulun özel olduğu, özel kulların özgün amellerine karşılık özel ikramları ifade ettiği şeklinde anlaşılabilir.

2.1.2.5. أنهار/Su ırmakları

“Allah'a karşı gelmekten sakınanlara söz verilen cennetin durumu şöyledir: Orada bozulmayan su ırmakları, ... vardır...” (Muhammed, 47/15).

Ayette geçen أنهار/enhâr kelimesi نهر/nehr kelimesinin çoğuludur. *Nehr* kelimesi ise suyun taşarak coşkulu bir biçimde akması anlamına gelmektedir. Aynı zamanda bu kelimenin anlam örgüsü içinde çokluk ve bolluk anlamı da mevcuttur

(el-İsfehanî, 2010; 1088). Yine ayette geçen *آسن/âsin* kelimesi de, suyun kokusunun fena bir şekilde bozulmasına denir (el-İsfehanî, 2010; 82). İbn Abbâs bu kelimeyi suyun koku ve tadının bozulması şeklinde açıklamıştır (İbn Abbâs, 2016: V/18). Taberi de bu görüşü tercih etmiştir (et-Taberî, 1995: V/2243). Buna göre *غيرآسن/ğayri âsin* ifadesi, ırmağın suyunun kaynağından çıktığı şekliyle, saf halini korumasını ifade etmektedir. Yüce Allah cennet ehline, cennet içeceklerinden biri durumunda bulunan, tadı ve kokusu dünyadaki aksine asla değişip bozulmayan, soğuk ve içimi çok lezzetli olan su nimetini kendisinin emirlerine saygılı olan ve emirleri karşısında kendisini sorumlu hissedenlere vaat etmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm'de, Cennet nimetleri içerisinde en çok zikredilenlerden biri, Cennet nehirleridir. Kur'ân-ı Kerîm'de 39 yerde, genellikle de, *Tecri min tahtihe'l-enhâru/Cennetin altından ırmaklar akar* şeklinde geçmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de, bu nehirlerin Adn Cennetleri, Naim Cennetleri ve *Ğuref* denilen cennet odalarının altından aktıkları belirtilmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'in anlatımında sözü edilen nehirler Cennet'in ayrılmaz bir parçası konumundadır. Bu nehirler, İç açıcı ve ferahlatıcı yapısıyla hem Cennetin güzelliğini tamamlayan birer unsur, hem de cennetliklere ferahlık ve her birisinin sahip olduğu farklı tat ve lezzet ile Cennet ehlinin içecekleri oluyorlar. Cennetteki ırmakların inananların içecekleri bir kaynak olmakla sulama ihtiyacını ve cennetin tabii güzelliğini bir arada ve birlikte sağladığı anlaşılmaktadır. Konuyla ilgili bir ayet-i kerîmede meâlen şöyle buyrulmaktadır: “*Allah'a karşı gelmekten sakınanlara söz verilen cennetin durumu şöyledir: Orada bozulmayan su ırmakları, tadı değişmeyen süt ırmakları, içenlere zevk veren şarap ırmakları ve süzme bal ırmakları vardır...*” (Muhammed, 47/15). Görüldüğü gibi sadece Cennet nimetlerinin adı belirtilerek geçilmiyor. En son zikrettiğimiz ayet-i kerîmede sözü geçen dört nehir, bozulmayan, değişmeyen ve her daim tazeliklerini koruyan ve hayallerimizin dahi ulaşamayacağı özelliklere sahip ve sürekli akar durumdadır. Bu nehirlerden değişik şekillerde faydalanmanın yanında, Cennet manzarasının güzelleşmesinde de estetik bir unsura dönüştükleri görülmektedir.

Dikkat edilirse ayette en önce su ırmakları” ifadesi geçmektedir. Dünyada canlılığın kaynağının su olması (Enbiyâ, 21/30) suyu, ihtiyaç listesinin başına geçirmektedir. Ayrıca birçok canlının sadece suda yaşayabilmesi, suyu hayat için çok

önemli bir ihtiyaçtan da öte hayatın bizzat kendisi haline getirmektedir. İnsanoğlu yaşadığımız evrende susuz yaşayamaz. Su, her şartta insan için gerekli ve vazgeçilemez bir nimettir. Sadece insanın fizyolojik ihtiyacı olarak da düşünmemek gerekir. İnsanın psikolojik olarak rahatlatması, sıkıntı ve stresle başa çıkmada, suyun sağladığı destek de çok önemlidir. Yüksek bir şelaleden suyun akışını seyreden biri sadece görüntüsünden mutluluk duymaz, onun sesinden de şifa bulur. Su sayesinde insan, kendisini saran bütün stres, sıkıntı ve bunalımlarından kurtularak, ruhen rahatlar. Tarihten günümüze kadar bir takım hastaların su sesiyle, hastanelerde tedavi edilmesi, hastaların psikolojisi üzerinde olumlu bir etki oluşturur. Yüce Yaratıcı suyu, bu ve daha sayamadığımız pek çok özelliği nedeniyle insan için elzem kılmıştır. Âhirette de Cennet'in önemli nimetlerinden olarak zikredilir. “İçinde bozulmayan sudan ırmaklar...” (Muhammed, 47/15). “Fışkıran sular.” (Vâkıa, 56/31). Cennet sularında dünyadaki sularının eksikleri de giderilmiştir. Buradaki sular asla bozulup kokmazlar, Cennet suları bir yatağa ihtiyaç olmaksızın akarlar, el-Cevziyye (1994: 227). Cennet nehirleri, Cennetin üst tarafından fışkırır. Sonra süzülerek en ücra köşesine kadar iner. Buhari'nin naklettiği bir hadiste Hz. Peygamber(sav) meâlen şöyle demiştir; “Cennette yüz derece vardır. Allah onları yolunda cihad edenler için hazırlamıştır. Her iki derece arası gökle yer arası gibidir. Allahtan istediğiniz zaman Firdevs'i isteyin. Çünkü O Cennet'in ortası(en iyisi) ve Cennetin en yükseğidir. Üstünde Rahman'ın arşı vardır. Cennet nehirleri ondan fışkırır.” (Buhârî, el-Câmiu's-Sahîh, 100, Tevhid, 22, VI/2700). El-Cevziyye'nin eserinde aktardığı başka bir rivayette “Cennet nehirleri misk dağından fışkırır” (Abdurrezzâk, el-Musannef, XI/416, h. no: 20873) denilmiştir.

Nehirlerin kaynağına ilişkin bir diğer rivayette ise “Bu nehirler, Adn Cennetinden, büyük bir havuz (çukur) içinde çağıldar, sonra kollar halinde ayrılır.” Enes bin Malik'ten gelen bir rivayette ise “sanıyorum ki siz Cennet nehirlerini yerdeki hendekler içinde akıyor zanediyorsunuz? Hayır vallahi, onlar yerin yüzeyi üzere akmaktadırlar, iki kıyısından biri inci diğeri yakuttur. Çamuru keskin güzel kokulu misktir.” (el-Cevziyye, 1994: 230). aktarılan bütün bu haberlerde Cennet nehirlerinin olağanüstü özellikleri olduğu, taşıdıkları enfes kokunun yanında estetik açıdan kusursuz ve hayalleri süsleyen bir yapıda oldukları anlaşılmaktadır.

2.1.2.6. أنهار من لبن/Süt ırmakları

Kur’ân-ı Kerîm’in haber verdiği Cennet içeceklerinden biri de süttür. “*Tadı değişmeyen süttten ırmaklar...vardır*” (Muhammed, 47/15). Ayette geçen لم يتغير طعمه/*tadı değişmeyen* ifadesi Cennetteki süttün değişmeme özelliğini açıklamakta ve dünyadaki benzerlerinden farkını ortaya koymaktadır. Araplar sağdıkları süttü çöl sıcağında çok çabuk tüketmeleri gerekirdi. Aksi takdirde süttün yapısından kaynaklanan nedenlerden ötürü tadı, kokusu ve rengi hemen değişir ve bozulmak suretiyle tüketilemez hale gelirdi. Yüce Yaratıcı burada Cennet içeceklerinden olan süttün ise hiçbir zaman tadının bozulmayacağını buyurmaktadır. İbn Abbâs, *tadı değişmeyen* ifadesiyle ekşiliğe adım atmamış, yağı kokuşmamış ve devenin karnından çıkmamış süt olarak ifade eder (İbn Abbâs, 2016: V/18) Taberî, dünyadaki süt ile cennet içeceği olan süttü karşılaştırarak özetle şu tespitte bulunmaktadır: Dünyadaki süt hayvanın memesinden çıktığı andan itibaren bozulmaya başlar, tadı değişir. Fakat Allah’ın Cennet’te nehirler halinde yarattığı süt hayvan memesinden çıkmadığı için tadı asla değişmez ve bozulmaz. Üzerinden ne kadar zaman geçerse geçsin ilk yaratıldığı andaki özelliğini daima korur (et-Taberî, 1995: V/433). Cennetteki süttün özelliği, onun beyaz, tatlı, yağlı olduğu, hayvanlardan sağılmadığı ve bozulma bakımından da dünyadaki süte benzemediği ifade edilmiştir (ibn Kesîr, 2012: VI/528). Elmalılı Hamdi Yazır, tefsirinde görüşünü dayandırdığı bazı kaynaklar üzerinden şu karşılaştırmayı yapar: “İbn-i Abbas, “*bu nehirlerin süttü sağılmaz*” der. Said İbn-i Cübeyr’den gelen rivayette belirtildiği gibi Cennetteki süt “*kan ile fışkı arasından gelmez*” , Ebusuûd, Cennetin içecekleri, dünyadayken insanların en çok hoşlandıkları içeceklerin noksanlıklarından arınık halleri olduğunu belirtir. “*Tadı değişmeyen süttten ırmaklar*” da bunun bir örneği olduğu kanaatindedir” (Yazır, 2007: VII/152-153).

Sonuç olarak cennetteki her nimette olduğu gibi süt içeceği de dünyadaki gibi kısa sürede ekşiyerek tadı bozulan süttten ve bizim tasavvur ettiğimizden çok farklı olmalı; gayet lezzetli, hoş kokulu, beyaz ve kıvamı da tam yerinde ve uzun süre kaldığında tadı değişmeyen bir Cennet içeceği olduğu anlaşılıyor. Allah bu içeceği muttaki kullarına vaat etmektedir.

2.1.2.7. أنهار من عسل/Bal ırmakları

عسل/ Bal: “arı tükürüğü/salyası” olarak ifade edilmiştir (el-İsfehanî, 2010: 701; Mütercim Âsım Efendi, 2013: II/4638). Cennet’te Müminler için bal nimeti Kur’ân-ı Kerîm’de bir âyette “... *Süzme baldan ırmaklar vardır.* (Muhammed, 47/15) meâlinde geçmektedir.

Kurtubî bal sözcüğünün hem müzekker hem de müennes olarak kullanıldığını belirttikten sonra süzölmüş bal ile ilgili özetle şöyle der: ‘Süzölmüş bal, balın mumdan ve diğer yabancı maddelerden arındırılmış manasına gelmektedir. Balın bu arılığı ateşle sağlanmadığı gibi bu bal arılardan da elde edilmemiştir. Cennet balı doğrudan Yüce Allah tarafından yaratmıştır’ (Kurtubî, 2002: XVI/129). İbn Abbas da süzölmüş baldan maksadın, peteksiz ve arının karnından çıkmamış olan bal olduğunu belirtir (İbn Abbâs, 2016: V/18). Beydâvî, “*Süzme baldan ırmaklar*” meâlindeki ayet-i kerîmeden, Cennet’teki nimetlerin bolluğu, devamlılığı, dünya içeceklerinde zevk almaya sebep ne varsa, hepsinin Cennet’te de en güzel şekliyle olacağını anlaşıldığını söyler. Ayrıca Cennet İçeceklerinde, dünyadaki içeceklerde bulunan eksikler, kalite düşüklüğü ve olumsuz özelliklerden hiç birisinin olmayacağını belirtir (Beydâvî, 2011: IV/192). Mukâtil bin Süleyman ise, cennet balında, her hangi bir tortunun bulunmayacağı gibi, renk bakımından da bulanık olmayacağını belirtir (Mukâtil, 2006: IV/36).

Yukarıda zikri geçen söz konusu ayet-i kerîmede, Cennet’te bulunan bal ırmağının akma özelliği ve balın da saf, katıksız ve süzme olma niteliği vurgulanmaktadır. Ayrıca Cennet’teki balın kokusu, rengi ve tadının çok hoş olduğu belirtilmiştir (İbn Kesîr, tsz: VII/297). Beydavî, bu bala, bal mumu ve arı artığı gibi karışık şeyler bulaşmadığını söyler (Beydavî, 2011: IV/192). İbn Kayyim, suyun, sütün ve içkinin afeti olduğu gibi balın da afetinin hâlis olmamak olduğunu ve Cennet’teki nehirlerden kâmilan lezzet almaya engel tüm afetlerin yok edildiğini belirtir (el-Cevziyye, 1994: 226).

“*Müttakîlere vâdolunan cennetin durumu şöyledir: İçinde bozulmayan sudan ırmaklar, tadı değişmeyen süttten ırmaklar, içenlere lezzet veren şaraptan ırmaklar ve süzme baldan ırmaklar vardır.*” (Muhammed, 47/15). Beydavî bu ayet-i kerimenin

anlatımında Cennet içeceklerinin bolluğu ve devamlılığının vurgulandığını belirtir (Beydâvî, 2011: IV/192). İbn Kayyım, Kur'ân-ı Kerim'de insan içecekleri içerisinde en değerlilerin burada birlikte zikredildiğini ifade eder ve bu ırmakların her birinin, temizlenme, kuvvet, gıda, lezzet, sevinç, şifa ve diğer menfaatler sağladığını ifade eder (el-Cevziyye, 1994: 226-227).

2.1.2.8. أنهار من خمر / Şarap Irmakları

خمر/hamr kelimesinin sözlük anlamı bir şeyi örtmek manasına gelir. Örtünün kendisiyle yapıldığı şey خمار/hımâr adını alır. İçkiye de aklın işleyiş mekanizmasını örttüğünden خمر/hamr adı verildiği belirtilmiştir (el-İsfahanî, 2010: 362). Âsım Efendi ise kişiyi sarhoş eden üzüm şirasına hamr dendiğini belirtir (Mütercim Âsım Efendi, 2013: II/1916). Kur'ân-ı Kerim'de cennettekilerle ikram edilecek içeceklerden biri de şarap olduğu bildirilmektedir. Muhammed suresinde geçen: "...İçenlere lezzet veren şaraptan ırmaklar ..." (Muhammed, 47/15). İfadesi tat bakımından güzel olacağı gibi miktar ve çeşit bakımından bol olacağına işaret etmektedir. Kurtubî, bu mezkur ayet-i kerîmeyi tefsirinde, meyvesi dünya şarabı gibi ayaklarla kirletilmemiş, ellerle de bulandırılmamış, dolayısıyla tadı ve lezzeti güzel, içimi hoş, içenlere de her hangi bir tiksinti vermeyen lezzetli şaraptan nehirlere olarak ifade eder (Kurtubî, 2002: XVI/129). Cennet içeceklerinden biri olarak zikredilen şarap görüldüğü gibi dünyadakine benzememektedir. Cennet şarabının özelliği, acılığı ve kekreliliği, günahı, galesi olmayan, içene zevk ve lezzet veren, baş ağrısı ve sersemletme yapmayan ve içeni sarhoş etmeyen şeklinde açıklanmıştır: "(Bir şarap ki) ondan ne başları ağrır, ne de akılları gider." (Vâkıa, 56/19). "Berrak, içenlere lezzet veren bir içki. Onda ne sersemletme var, ne de onunla sarhoş olurlar." (Sâffât, 37/46, 47). Dünyadaki içkiler ise bunun aksine, içeni sersemletip sarhoş ettiği gibi, akli ve şuuru da zaafa uğrattığından haram kılınmıştır. Mezkur ayet-i kerîmede Cennetteki içkinin ise insana zarar verecek her türlü kusur ve olumsuzluklardan arınmış olduğu bildirilmiştir (el-Kurtubî, 1994: XVI/236; Yazır, 2007: VII/483). Râzî de Cennet içkilerinin hem yapıları ve hem de özelliklerinin anlatıldığı söz konusu ayet-i kerîmede, dikkattin içenlere değil, içkiye takıldığını ifade eder. Şayet ayet, "Cennettekiler, kendilerinde bulunan bir özellikten dolayı, cennet içkisinden etkilenerek baş ağrısına tutulmazlar" şeklinde bir mana taşıyaydı,

bu mana cennet içkileri için bir medh taşımayacaktı. Ama Yüce Yaratıcı, bu içkilerin, kendilerinde bulunan bir hususiyetten ötürü baş ağrısı ve akli giderici olmadıklarını ifade edince, bu tamamen o içkiler için bir övgüye dönüştüğünü belirtmektedir. Aynı şekilde içkinin bitmesinden dolayı sarhoş olmama ilginç bir şey değil ancak çok ve devamlı içilmesine rağmen sarhoş olmama, işte hayret uyandırıcı olanın bu olduğunu belirtir (er-Râzî, 1995: XXI/182-183).

“*Rableri onlara tertemiz bir içki içirir*” (İnsân, 76/21). Mevdudî bu son ayet-i kerîmede sözü edilen içeceği daha önce izahını yaptığımız içeceklerden ayrı, Yüce Allah’ın lütfuyla ikram edilen özel mahiyetteki tertemiz bir içecek olduğunu belirtir (Mevdudî, trsz: VI/569) شرابا طهورا /*şerâben tehûren* terkibi, tertemiz ve kirden arındırılmış bir şarap anlamına geldiği gibi, hileden, aldatmadan ve düşmanlıktan arındırılmış içecek anlamına da gelebileceği belirtilmiştir (İbn Abbâs, 2016: V/549). Mukâtîl bin Süleyman da mezkûr ayet’i-kerîmeyi tefsir ederken; Cennetin kapısında, bir ağaç altından fişkırان iki pınarın olduğunu belirtir. Kişi sıratı geçip bu pınarlara ulaşınca bunlardan birine girer ve yıkanır. Oradan çıktığında herkes fiziki bakımdan yepyeni bir hale geçecek olup fizyolojik açıdan aynı ölçülerde oradan çıkacaktır. Boyu Hz. Âdem’in boyu olan 70 zira olurken, yaşlılar Meryem oğlu İsa’nın 33 yaşında olarak çıkacak, küçük çocuklarda 33 yaşına büyüyeceklerdir. Güzellikte de erkekler ile kadınların hepsi Hz. Yusuf gibi olacaklardır. İkinci pınardan içildiğinde değişim bu defa içten olacak, içilen tertemiz şarap kişinin kalbindeki kin, nefret, hased ve üzüntü adna ne kadar kötü ve suflî bir duygu varsa hepsini temizleyip silecektir. Kalbi, adeta Hz. Eyub’un kalbi, dili de Hz. Peygamber(sav)in dili gibi olacak ve o şekilde ebedi olarak kalmak üzere Cennet kapısından içeri alınacaktır (Mukâtîl, 2006: IV/327). Kurtubî, Mukatîl bin Süleyman’ı destekler bir rivayeti Hz. Ali(ra)den şöyle aktarmaktadır: *Cennet ehli Cennete yöneldiklerinde altından iki pınar fişkırان bir ağacın yanından geçeceklerdir. Bu pınarların birisinden içecekler ve bu sefer nadratu’n-naim (Cennet nimetlerinin parlaklığı) üzerlerine akacak. Bunun sonucunda tenleri asla değişmeyecek, saçları ebediyen kirlenmeyecektir. Sonra ötekisinden içecekler, bu sefer karınlarında rahatsız edici ne varsa hepsi dışarı çıkacaktır. Daha sonra Cennet bekçileri onları karşılayarak: “Selam olsun üzerinize! Tertemiz geldiniz, hemen oraya ebediler olarak girin” (Zümer, 39/73) diyeceklerdir*” (Kurtubî, 2003: XVIII/291) yukarıda söz konusu ayet ile ilgili

Mukâtil, ibn Abbâs ve Kurtubî'nin burada *şerâben tehûren*/tertemiz bir şaraptan kasıt temizliğinin sadece şarabın kendiyile sınırlı kalmadığı veya içimindeki keyif verici özelliği ile sınırlı görülmediği anlaşılıyor. İnsanın da hem dıştan hem de içten ne kadar eksiklik ve noksanlığı varsa hepsini giderip temizleyecek olması, onun diğer içeceklerden temizlik bakımından ayrı bir hususiyeti olduğunu akla getirmektedir. Bu açıdan Cennet ehline sunulacak bütün şarapların temiz olacağından hiç kuşku yoktur. Burada ayrıca şarabın temizliğine vurgu yapılması, onun maddi ve manevi kirleri ya da kötülükleri temizleyici vasfı ile alakalı olabileceğini düşündürmektedir. İbn Kesîr de Cennet şarabından dünyadakiler gibi “başlar ağrımaz ve akılları gitmez. Aksine akılları zevk verici güçle ve hasıl olan lezzetle sabit kalır” demektedir (İbn Kesîr, 2012: VII/130).

Sonuç olarak cennet içkilerinin insana zevk veren, başını döndürmeyen, içeni sarhoş etmeyen her türlü olumsuz özelliklerden arındırılmış tertemiz bir içecek olduğu anlaşılmaktadır.

Kaynaklarda Cennet yiyecek ve içeceklerinin vücuttan atılış şekilleriyle ilgili sorulara yönelik verilen cevaplar bir hayli fazladır. Aktarılan bu rivayetlerde Hz. Peygamber(sav)e; yiyen içen birisinin haceti olmaz mı? diye sorulması üzerine Hz. Peygamberin verdiği cevaplarda ihtiyaçların terleme yoluyla giderildiği ve yenilen şeylerin bedenlerden misk kokusu gibi akıp gittiği böylece midelerinin de temizlendiği anlaşılmaktadır. Müslim'de geçen konuyla ilgili bir hadiste Hz. Peygamber: “*Şüphesiz ki, Cennetlikler orada yiyip-içerler, fakat tükürmezler; büyük-küçük abdest bozmazlar ve burun atmazlar.* Ashab: O halde yenilen şey ne olacak? diye sordular. *Geçirmek ve misk sızıntısı gibi ter! Kendilerine nefes ilham olunur gibi tesbih ve tahmid ilham olunur.*” (Muslim, el-Câmiu's-Sahîh, 51, Cennet, 7, h. no: 2835, IV/2180) buyurmuştur.

2.2. Ayetler Işığında Cehennem Yiyecek ve İçecekleri

Tezin bu bölümünde Cehennemde suçlular için yiyecek ve içeceklerin neler olduğu ayetler ışığında tespit edilmekte, Müslüman âlimlerin bu yiyecek ve içeceklerin geçtikleri ayetler bağlamında nasıl anladıkları ve konuyla ilgili yapılan

yorumlarından hareketle yiyecek ve içeceklerin mahiyeti anlamlandırılmaya çalışılmaktadır

2.2.1. Cehennem Yiyecekleri

Cehennemliklerin yiyecekleri, beslenme açısından insan yiyecekleri cinsinden değildir. Kur'ân-ı Kerîm'de; زَقَّوم /Zakkûm (Duhân, 44/43; Sâffât, 37/62-64; Vâkıa, 56/52), غَسْلِین /ğıslîn (Hâkka, 69/36), ضَرِیع /darî' (Gâşiye, 88/6) ve غُصَّة /gussa (Müzzemmil, 73/13) olarak zikredilen yiyeceklerden hiç biri açlığı gidermediği gibi gıda özelliği bulunmadığı ifade edilmiştir. Râzî bu yiyeceklerin gıda olabilmesi için, öncelikle bedendeki açlığı gidermesi, vücuda bir kuvvet ve yağ sağlaması gerektiğini belirtir (er-Râzî, 1995: XIII/98). Cehennemlikler için söylenen yiyeceklerin acı, kötü kokulu ve zehirli olma özellikleri hayvanları bile kendisinden uzaklaştırmaktayken insan yiyeceği olarak düşünülmesi mümkün değildir. Kaldı ki Râzî'nin rivayetlere binaen Kureyş kâfirlerinin; “*darî'*, bizim develerimizi yağlandırır, semirtir” dediklerini bunun üzerine “*o, ne semirtir ne de açlığı giderir*” (Gaşiye, 88/7) ayetinin nazil olduğunu, bu ayetin de iki farklı şekilde anlaşılmasının mümkün olduğunu belirtir. Birincisi kâfirlerin sözü red edilmiştir, hayır, siz doğru söylemiyorsunuz, “*o, ne semirtir ne de açlığı giderir*” demek suretiyle iddialarının yalandan ibaret olduğunu ortaya koymaktadır. İkinci olarak da müşriklerin sözlerini tasdik eder mahiyette cehennemliklerin yiyeceği olan *darî'* sizin hayvanlarınızın yedikleri cinsinden değildir. Bu, semirtmeyen ve doyurmayan bir *darî'* olduğu şeklinde anlaşılabilceğini belirtir. Razi' Kâdî (Abdülcebbar)'ya dayandırdığı görüşüne göre, “kâfirlerin ahiretteki bütün yiyeceklerinin açlığı gidermeyen türden olmaları gerekir. Aksi takdirde ceza yurdunda kendilerine bir acıma olarak anlaşılabilceği, hâlbuki ilahi cezalarda böyle bir şeyin düşünüleemeyeceğini belirtir” (er-Râzî, 1995: XXIII/99). Beydâvî, Cehennem'de yemekten maksatın açlığı gidermeyen ve beslemeyen özelliklerin olduğunu belirtir (Beydâvî, 2011: IV/667). Elmalılı da bu yiyeceklerin beslenme ve açlığı gidermeye faydaları olmadığı gibi yiyeni sadece inletip sızlatacağını söyler. Elmalılı, Cehennem'de çekilecek akıllara sığmaz bu acı ve ızdırabı anlamak ancak insanlığın dünyada gördüğü büyük açlık, felaket ve esaret zamanlarındaki çektiği elem ve sıkıntılar yardımıyla anlaşılabilceğini belirtir (Yazır, 2007: IX/183-184).

Yukarıda zikrettiğimiz ve Kur'an-ı Kerim'de ifade edilen Cehennem yiyeceklerinin geçtikleri ayetler meâlen şunlardır:

“Hani sana: Rabbin, insanları çepeçevre kuşatmıştır, demiştik. Sana gösterdiğimiz o görüntüleri ve Kur'an'da lânetlenen ağacı, ancak insanları sınamak için meydana getirdik. Biz onları korkuturuz da, bu onlara, büyük bir azgınlıktan başka bir şey sağlamaz.” (İsrâ, 17/60).

“Şimdi, ziyafet olarak cennet ehli için anılan bu nimetler mi daha hayırlı, yoksa zakkum ağacı mı?... Zira o, Cehennem'in dibinde bitip yetişen bir ağaçtır. Tomurcukları sanki şeytanların başları gibidir. Cehennemlikler ondan yerler ve karınlarını ondan doldururlar. Sonra zakkum yemeğinin üzerine onlar için kaynar su karıştırılmış bir içki vardır” (Sâffât, 37/62–67).

“Şüphesiz, zakkum ağacı, günahkârların yemeğidir. O, maden eriyiği gibidir. Kaynar suyun (hamim) kaynaması gibi karınlarda kaynar. (Allah görevli meleklerle şöyle der:) “Tutun onu, cehennemın ortasına sürükleyin.” “Sonra başının üstüne (hamim) kaynar su azabından dökün.” (Deyin ki:) “Tat bakalım! Hani sen güçlüydün, şerefliydin!” (Duhân, 44/43-49).

“Sonra siz ey haktan sapan yalanlayıcılar! Mutlaka (Cehennemde) bir ağaçtan, zakkumdan yiyeceksiniz. Karınlarınızı ondan dolduracaksınız. Üstüne de o kaynar sudan içeceksiniz. Kanmak bilmez susamış develerin suya saldırışı gibi içeceksiniz. İşte bu hesap ve ceza gününde onlara ziyafetleridir.” (Vâkıa, 56/51-56).

“Onlar için kuru dikenden başka yemek yoktur, o ise ne besler ne de açlığı giderir” (Ğâşiye, 88/6-7).

“Çünkü bizim yanımızda (kâfirler için) bukağılar vardır, Cehennem vardır, boğazdan zor geçen yiyecekler vardır ve elem dolu bir azap vardır” (Muzzemmil, 73/12-13).

“Ancak günahkârların yediği kanlı irinden başka yiyeceği de yoktur” (Hâkka, 69/36).

2.2.1.1. شجرة الزقوم/Zakkûm ağacı

الزقوم/Zakkûm Kur'an'da üç yerde geçmektedir. Rağıp el-İsfehanî'ye göre Zakkûm Cehennem'de kötü bir yiyecek ismi olup Kur'an-ı Kerim'de de günahkârların yemeği olarak ifade edilmiştir (el-İsfehanî, 2010: 459). Zakkûm kelimesinin geldiği köke bağlı olarak kazandığı anlamları Âsım Efendi şöyle açıklamaktadır: “Zakm” bir nesneyi lokma edip yutmak anlamına gelmektedir. *Tennûr* vezninden alındığında *ez-Zakkûm*: Hurma ve kaymakla hazırlanan bir yemeğe denir. *Tefa'ul* vezninden alındığında *tezakkum*: Lokmayı zorlukla yutmak

manasına geldiğini belirtir. Âsım Efendi *Zakkum*'un Istilahta, Cehennem'de bir ağacın ismi olup Cehennem ehlinin yiyeceğine dendiği gibi bahçelerde görsellik için yetiştirilen ve çiçeği, yasemin'i andıran bitkinin de adı olduğunu belirtir (Mutercim Âsım Efendi, 2013: V/516-517). Ferit Devellioğlu'da *Zakkûm* ağacını; ağı ağacı, Cehennem'de yetişen bir ağaç ve cehennem ehlinin yiyeceği olarak anlam vermektedir (Devellioğlu, 2011: 1360). Türk Dil Kurum sözlüğünde *Zakkum*: “*Zakkumgillerden, Akdeniz ülkelerinde yetişen, çiçekleri beyaz veya pembe renkli, kışın yapraklarını dökmeyen zehirli bir ağaççık, ağı ağacı, ağı çiçeği (Nerium oleander) olarak tarif edilmiştir (TDK, 1988: II/2495). Bunlardan başka Zakkûm çölde yetişen küçük yapraklı, acı meyveli ve fena kokan Tihamme bölgesine ait bir ağaç olduğu belirtilmiştir (Yazır, 2007: VI/483), Beydâvî de Zakkûm'u çölde yetişen küçük yapraklı ve acı meyveli bir ağaç olarak tarif eder (Beydâvî, 2011: III/709). Mevdudî zakkum ağacının Tihame bölgesinde yetişen bir ağaç cinsi olduğu, tadı çok acı, kokusu da çok kötü olan bu ağacı biri elleri ile dallarını koparır ve eline de bu ağacın sıvısı bulaşırsa bir tür deri hastalığına sebep olduğunu belirtir (Mevdudî, trsz: V/21).*

Kurtubî, *Zakkûm* ağacının mahiyeti hakkında iki görüş olduğunu belirtir. Birinci görüşe göre bu ağaç dünya ağaçlarından biridir. Ancak hangi ağaç olduğu konusunda âlimler arasında ihtilaf vardır. Bir kısmı yukarıda geçtiği gibi Tihame tarafında yetişen, tadı ve kokusu en berbat ağaçlardan biridir derken, diğer bir kısım da “bu öldürücü bir bitkidir” demiştir. İkinci görüşe göre ise bu ağaç dünya ağaçlarından biri olmayıp Cehennem'in altıncı kapısında bulunan bir ağaçtır. Normal ağaçlar suyun serinliği ile canlanıp gelişirken, bu ağaç ateşin alevi ile canlanmaktadır. Cehennemde alt ve üst katlardakiler bu ağacın olduğu kata gelmek suretiyle ondan yiyeceklerini belirtmişlerdir (Kurtubî, 2002: XIV/498). İbn Abbâs'a göre, *Zakkûm* ağacı “*Cehennem'in kökünden biten bir ağaçtır*” (İbn Abbâs, 2016: V/220). Râzî'ye göre *Zakkûm*, Bir şeyi nahoş şekilde, aşırı yemek anlamına gelir. Kur'an-ı Kerim'in lafzının zahiri, bunun kokusunun hoş olmadığı, alabildiğine sert ve yiyip içenleri alabildiğine şişiren bir ağaç olduğuna delalet ettiği belirtir (er-Râzî, 1995: XVIII/607-608). Râzî'nin burada *zakkûm* ifadesi ile hiç hoş olmayan bir şeyi, hiç hoş olmayacak bir şekilde yemek şeklinde yorumladığı anlaşılmaktadır. Zuhaylî de *zakkûm* ağacının Cehennem ehli için hazırlanmış bir ağaç olduğunu belirtir.

Dünyada bu isimde bir ağaç Tihame bölgesinde yetişir, yaprakları küçük, kokusu pis ve meyvesi acıdır. Cehennem’de ise aynı ismi taşıyan ve orada yetişen zakkûm ağacından cehennemliklerin istemeyerek yemek zorunda kalacaklarını ifade eder. Onların bunu zorlanarak ve ızdırap duyarak yutacakları yani tezakkum edeceklerini söyler (Zuhaylî, 2007: XII/96). Mukâtil b. Süleyman, kelime-i tevîdî söylemeyi kibirlerinden dolayı nefislerine yediremeyen kimseler için hazırlanmış bir azap olduğunu belirtmektedir (Mukâtil, 2006: III/474).

“... Şimdi, ziyafet olarak Cennet ehli için anılan bu nimetler mi daha hayırlı, yoksa zakkum ağacı mı?... Zira o, Cehennem dibinde bitip yetişen bir ağaçtır. Tomurcukları sanki şeytanların başları gibidir. Cehennemlikler ondan yerler ve karınlarını ondan doldururlar. Sonra zakkûm yemeğinin üzerine onlar için kaynar su karıştırılmış bir içki vardır” (Sâffât, 37/62–67).

Yukarıda zikredilen ayet-i kerîmede geçen *nüzûl* kelimesi misafire ilk olarak ikram edilen yemeğe denir (Beydâvî, 2011: III/709). Elmalılı misafir geldiğinde ağırlamak için önüne konulan ilk ikram anlamındaki *nüzûl*, Cennetlikler için kullanıldığında, nasıl ki (ilk ikram) sonrasında gelecek olan ziyafette, hazırlanan yiyecek içecek vb. ikramların aklın alamayacağı boyutlarda olacağına işaret ediyorsa, Cehennem halkı için de, Zakkûm ağacının aynı anlama geldiğini belirtir (Yazır, 2007: VI/483). Öyle anlaşılıyor ki cennetliklerin güzel rızıklarına mukabil cehennemliklerin de yiyecekleri ve meyveleri bu anlatılanlar olacaktır (Kurtubî, 2002: XIV/501). Şiddetli açlıklarından dolayı Cehennem ehli tadı acı ve çirkin bu meyveden “karınlarını dolduracaklardır”. Zakkûm ağacından veya şeytan başlarını andıran meyvesinden yemelerinden sonra kendilerine *şevb*/katkı olarak *hamim*/kaynar sudan bir haşlamaları da olacağı belirtilmektedir (Yazır, 2007: VI/484). Ayette geçen *şevb* kelimesini, içkiye karıştırılan katkı aşlama ya da haşlama olduğu belirtilerek bu karışım içki, yemekleri üstüne verilmek suretiyle yediklerinin daha da kötü olmaları sağlanıyor. Nitekim Yüce Allah bunlardan “bağırsaklarını parça parça edecek kaynar su içirilen kimseler” (Muhammed, 47/15) olarak söz etmektedir.

Kurtubî’nin naklettiği görüşlere göre, Cehennem ehlinin çektikleri azabın daha da katmerleşmesi için zakkûmun acılığına hamîm’in (kaynar su) sıcaklığı karıştırılarak birlikte verilecektir. Bir diğer görüşte ise hamîm, onların göz yaşları ve

cerahat ile kan ve irinlerine karıştırılarak yedirilecektir (Kurtubî, 2002: XIV/501)
Yüce Yaraticı meâlen “*Sonra onların dönüşleri mutlaka Cehennemdir*” (Sâffât, 37/68) buyurarak azabın iki farklı yerde gerçekleştiğini bildirmektedir.

“*Tomurcukları sanki şeytanların başları gibidir*” (Sâffât, 37/65) ayetinde geçen Ruûsu’ş-Şeyâtîn/*şeytanların başları* ifadesi, Zakkûm ağacı meyvesinin çok kötü ve çirkin oluşunu ifadede gözle görülen elle tutulan bir şeyin, her ne kadar görülmesi de aklın kabul edebileceği bir şeye benzetilmesidir. Nitekim birisini güzellikte melege benzetmek de böyledir (Beydavî, 2011: III/710; Zahaylî, 2007: XII/96). Kurtubî de Arapların güzel olan her bir şeye “o meleklere benziyor” demeleri ile çirkin olan her bir şeye de “şeytana benzer” dediklerini aktarır (Kurtubî, 2002: XIV/499; Zuhaylî, 2007: XII/98). Beydavî tefsirinde, bazıların Şeyâtîn ifadesinden kastın, korkunç görünümdeki, dehşet verici boynuzlu yılanlar olduğunu belki de şeytana da “şeytan” denmesinin bu nedenle olabileceğini ifade ettiklerini aktarır (Beydavî, 2011: III/710). Vahye ilk muhatap olan insanların kültürlerinden kaynaklanan bir ifade biçimi olarak korkunç, çirkin ve kıllı yılanlara Şeytan dendiği gibi, (Zahaylî, 2007: XII/96) tomurcukların kötü görüntüsü ve acı tadı ifade için de benzer bir yol izlendiği şeklinde bir değerlendirme mümkündür.

Yazır, yukarıda mezkur ayet-i kerîmede zakkûmun tomurcuklarının benzetildiği *Ruûsu’ş-Şeyâtîn/şeytan başları* ile ilgili üç izahın yapıldığını belirtir. Bunlardan birincisi, çirkinlikte son dereceye ulaşmaktan kinaye olarak hayali bir benzetmedir. İkinci görüşe göre, şeytanlar korkunç ve çirkin yılanlar demektir. Üçüncü görüşe göre de Yemen’de *Esten* denilen, çirkin manzaralı bir otun meyvesine denmektedir. Elmalılı bu üç açıklamayı aktardıktan sonra dördüncü olarak kendi yorumunda ise, “Zalimleri en çok aldatan, güçlü bir biçimde onları çeken onun çiçek açıp meyvesini verecek olan noktalarıdır. Gelir kapısı olarak görülen bu noktalar öyle baştan çıkarıcı, aldatıcı ve ayartıcıdır ki sanki şeytanların başları veyahut reisleri gibi olduğunu söyler (Yazır, 2007: VI/484) Elmalılı’nın yorumunda ifade ettiği husus tüm günahlar için de genellenebilir. Günahdaki hazz ve çekicilik adeta şeytan gibi bir ayartıcı görev görür. Kişiyi etkisine alarak ayartsa da bu yüzeysel hazların sonu acı olacağı açıktır.

Şu meâldeki ayet-i kerîmede “... *Kur'an'da lânetlenen ağacı, ancak insanları sınamak için meydana getirdik. Biz onları korkuturuz da, bu onlara, büyük bir azgınlıktan başka bir şey sağlamaz*” (İsrâ, 17/60). *lânetlenen ağacın* insanlar için imtihan vesilesi kılındığı bildirilmektedir. Farklı rivayetler olmakla birlikte bu ağacın “zakkûm ağacı” olduğu genel kabul görmüştür (Mukâtil, 2006: II/457; Taberî, 1995: III/1222-1223; ez-Zemahşeri, 2003: II/248; er-Râzî, 1993: XIV/14; Kurtubî, 2001: X/429; Beydâvî, 2011: II/657; Suyuti, 2013: I/287; Yazır, 2007: V/347; Zuhaylî, 2007: VIII/93; M. A. es-Sabûnî, 2018: VI/26; DİB-kom., 2007: III/498) Sâffât suresinde de zakkûm ağacının, az önce verdiğimiz ayet-i kerîmede olduğu gibi fitne kılındığı meâlen şöyle ifade edilmektedir; “*Biz onu (zakkumu) zalimler için bir fitne (imtihan) kıldık.*” (Sâffât, 37/63). Bu son ayet-i kerîmede zakkûmun fitne, imtihan veya deneme aracı olduğu anlaşılmaktadır. Müminler bu bilgiye başından itibaren iman ederek imtihanı kazandıkları, kâfirlerin ise bilgiyi alaya alarak inkâr etmekle imtihanı kaybettikleri ifade edilmiştir (Karaman ve diğ., 2007: IV/535-536). Taberî, zakkûm ağacının, varlığını inkâr edenlerin imtihanı olduğunu söylüyor. Ayrıca müşriklerin zakkum ağacı için “Cehennemde nasıl ağaç biter” dediklerini ve inkâr ettiklerini belirtir. Oysa “Bu ağaç, Cehennem dibinde yetişip ateşle beslenir” der (Taberî, 1995: IV/1944). Zuhaylî Cehennem’in dibinde zakkûm ağacının bulunduğu haber verilmesi, kâfirler için bu konu da bir imtihan olduğunu, “ateşte nasıl ağaç olurmuş? Ateş onu yakar” demeleriyle bilgisizlikleri yüzünden bu imtihanı kaybettiklerini, zira ateşin içinde yaşayan insanı (Cehennem ehli) yaratmaya Kadir olan Yüce Allah’ın ateşin yakmayacağı ağacı da yaratmaya ziyadesi ile kadir olduğunu, düşünemediklerinden imtihanı kaybettiklerini ifade etmiştir (Zuhaylî, 2007: XII/97-98). Bugün ateşe dayanıklı veya yanmayan bir takım maddelerin olduğu bilinmektedir Özellikle nano teknoloji ile üretilen yanmaz elbiseler ve ısıya dayanıklı diğer eşyalar bilimsel bilginin ilerlemesi ile bu ve diğer pek çok konuda ayetleri daha iyi anlamamıza yardımcı olabilecektir.

Yüce Yaratıcı, kâfirlerin böyle bir konuda düşüncesiz davranarak inkârda bulunmaları neticesinde, Cehennem azabına uğramalarının nedeni olarak yanlış yol üzerindeki atalarını adeta kovalarcasına takip etmiş olmalarına bağladığı, şu meâldeki ayet-i kerîmeden anlaşılmaktadır: “*Sonra onların dönüşleri mutlaka*

Cehennemdir. Çünkü onlar babalarını sapık kimseler olarak buldular. Kendileri de onların izinden koşa koşa gitmektedirler” (Sâffât, 37/69-70).

Vâkıa süresinde Zakkûm ağacının geçtiği ayet incelendiğinde yukarıda aktardığımız Sâffât, 37/62-67 ayetleri ile hemen hemen aynı içeriğe sahip olduğu görülecektir. Zakkûm ağacının Cehennem’de bir ağaç olduğu, ondan yenildikten sonra, üstüne kaynar sudan içileceği, ironi bir anlatımla bundan ziyafet olarak söz edilmekte ve karınların ondan doldurulacağı belirtilmektedir. Bu konuyla ilgili şu ayet-i kerîmeyi mealen verebiliriz: *“Sonra siz ey haktan sapan yalanlayıcılar! Mutlaka (Cehennemde) bir ağaçtan, zakkumdan yiyeceksiniz. Karınlarınızı ondan dolduracaksınız. Üstüne de o kaynar sudan içeceksiniz. Kanmak bilmez susamış develerin suya saldırışı gibi içeceksiniz. İşte bu hesap ve ceza gününde onlara ziyafetleridir”* (Vâkıa, 56/51-56). Râzî, *“Karınlarınızı ondan dolduracaksınız.”* İfadesinin, kâfirlerin öylesine bir yeme değil, bilakis azap ile karınlar dolusu yemeye mecbur bırakılacaklarını göstermektedir. Bu yemenin akabinde, yediklerinin acılığı ve sıcaklığı ile şuarsuzca ne yaptığını bilmez bir şekilde, sıcak sudan/hamîm içmeye sürüklenecekler. Kokuşmuş kaynar sıcak suyu, susamış bir devenin içişi gibi ya da tıpkı zakkûmu tıka basa nasıl yedilerse, bu içeceği de azabın şiddetinin artması için zorunlu olarak içecekleri anlaşılmaktadır (er-Razî, 1995: XXI/220-221).

İbn Abbâs’tan gelen bir rivayette Hz. Peygamber(sav) *“Ey iman edenler! Allah’tan, O’na yaraşır şekilde korkun ve ancak müslümanlar olarak can verin* (Âl-î İmrân, 3/102) ayetini okudu ve şöyle buyurdu: *“Cehennemliklerin yiyeceği olan Zakkum’dan bir damla, dünya yurduna damlatılmış olsaydı dünya halkının geçimin bozardı.. Öyleyse yiyeceği zakkûm olan kişi ne yapacak?”* (et-Tirmizî, es-Sunen, 40, Ebvâbu Sıfati Cehennem, 4, h. no: 2584, IV/706; İbn Mâce, es-Sunen, 37. Zühd, 38, h. no: 4325, II/1446). Bu kadar pis ve tiksiniç bir şeyi bu derece çok yemek ilk başta yenilen veya içilen şeyden sanki bir zevk duyulduğunu düşündürse de konuyla ilgili ayet ve hadislerin açıklamaları bunun sadece azabın şiddetini akıl almaz boyutlara taşımak amacıyla olduğu anlaşılmaktadır. *“Şüphesiz, zakkum ağacı, günahkârların yemeğidir. O, maden eriyiği gibidir. Kaynar suyun kaynaması gibi karınlarda kaynar. (Yüce Allah zebânilere emreder:) Tutun onu! Cehennemnin ortasına sürükleyin! Sonra başına azap olarak kaynar su dökün! (ve deyin ki:) Tat bakalım.*

Hani sen kendince üstündün, şerefliydin! İşte bu, şüphelenip durduğunuz şeydir. (Duhân, 44/43-49). M. Ali Sabûnî bu ayet-i kerîmede Zakkûmun kötülük ve pisliği konusunda, son derece sıcak, erimiş, bakır anlamına gelen mühl gibi olduğunu belirtir. İnsan onu yiyince karnında gurultu yaptığını, kaynar suyun kaynadığı gibi kaynadığını belirtmektedir (Sabûnî, 2012: VI/26). Kurtubi, mezkur ayet-i kerîmede geçen zakkûmu yiyecek olan günahkarlardan kastın, Ebu Derda'nın açıklamasına göre facir yani çok günah işleyen kimseler olduğunu, bazılarına göre de Ebu Cehil gibi müşriklere dendiğini belirtir. Günahkârların yiyeceği olan zakkûm ağacını da Yüce Allah'ın Cehennem'de yaratmış olduğunu ve eş-Şeceretu'l-mel'une/lanetlenmiş ağaç adını verdiğini belirtir. Cehennemlikler acıktılar mı o ağaca sığınacaklarını, ondan yedikçe bu defa karınlarında sıcak suyun kaynaması gibi kaynamaya başlayacağından Yüce Allah, bu ağaçtan yemiş oldukları şeyleri erimiş madene benzetmektedir. Kurtubî, bu madenin de bakır olduğunu belirtir (Kurtubî, 2002: XV/596-598). Ayrıca mezkur ayeti kerîmeden *hamîmin*/kaynar sunun, sadece içirilerek bir cezalandırma şeklinde değil, aynı zamanda bu son derece sıcak su mücrimlerin başlarından aşağı dökmek suretiyle de azap verileceği anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak Cehennem'de suçlulara azap edilmek üzere Cehennem yiyeceği olan zakkûmdan yedirilecektir. Bunu yiyen cehennemliklerin karınlarının şişeceği, mide ve bağırsaklarının parçalanacağı belirtilmektedir. Bu yemekten sonra aşırı şekilde susayacaklarından hararetlerini gidermek üzere kaynar sudan içmek zorunda kalacakları, fakat bu su, açlığın üstüne açlık, susuzluğun üstüne susuzluğu kat be kat artırarak durumu daha da kötüleştireceği anlaşıyor. Cehennem ehli hamîm ve zakkûm ile görecekleri işkence ve azab en kötü şekilde artarak kesintisiz devam etme durumuyla karşı karşıya kalacakları ilgili ayetlerden anlaşılmaktadır.

2.2.1.2. غسلين/Gıslîn (irinli su)

غسلين/Gıslîn: Cehennem'de kâfirlerin bedenlerinden akan irin veya sıvıya denir (el-İsfehânî, 2010: 755). Kurtubî *gıslîn*'i kökü yıkamak anlamındaki *الغسل/el-gasl*'dan türemiş *فعلين/fe'lîn* vezninden bir kelime olup, "sanki bu bedenlerinden yıkanan bir şey gibidir" der. İbn Abbâs'a dayandırdığı görüşünde *gıslîn*'i: "Cehennem ehlinin yaralarından ve ferçlerinden akan irin" olduğunu belirtir

(Kurtubî, 2003: XVII/607). İbn Abbâs, gıslîn'i cehennemliklerin karın ve derilerinden akan irin, kan ve yaradan akan sarı su olduğunu ifade etmiştir. (İbn Abbâs, 2016: V/440). Mukatîl'e göre de gıslîn Cehennem ehlinin vücutlarından akan kan ve irindir (Mukâtil, 2006: IV/269). Katade, *gıslîn* hakkında onun Cehennem halkının en kötü yiyeceği olduğunu söylediği belirtilmiştir (Zuhaylî, 2007, XV/97; İbn Kesîr, 2012: VII/366). Dahhâk onun Cehennem'de bir ağaç olduğunu ifade ettiği nakledilmiştir (İbn Kesîr, 2012: VII/366). Elmalılı *gıslîn*'i, gasıl kökünden yıkantı, ve yıkanma suyu anlamına gelen *gusale*'yi andırdığını belirttikten sonra bazı dilcilerin kelimeyi yaradan akan irinin suyu olarak tanımladıklarını aktarır (Yazır, 2007: VIII/355).

Gıslîn hakkında farklı yorumları eserine alan Kurtubi, ed-Dehhak ile er-Rabî b. Enes'in: "bu cehennemliklerin yiyeceği bir ağaçtır" dediklerini, *el-Gısl* ise "kendisiyle başın yıkandığı hitmi ve başka hoş kokulu bitkiler gibi şeyler" olduğunu aktarır. el-Ahfeş, *el-Gıslîn* için, "Cehennem ehlinin etlerinden ve sıvılarından yıkanarak süzülen şeydir." Der. Katâde'nin, en kötü ve en korkunç yiyecek olarak nitelediği *gıslîn*'i İbn Zeyd'de zakkumun tanesi olarak ifade ettiği nakledilmiştir (Kurtubî, 2003: XVII/607).

"Ancak الخاطون/günahkârların yediği kanlı irinden başka yiyeceği de yoktur." (Hâkka, 69/36-37).

Sabûnî'ye göre *gıslîn*, Cehennem ehlinin irinidir. Sâbûnî ayrıca, bu konuda Kelbî'nin *gıslîn* hakkında şöyle dediğini aktarır: "Cehennem ehline azab edilirken, onlardan akan kan ve irindir". Az yukarıda verdiğimiz ayet-i kerîmede geçen الخاطون/el-hâtiûn kelimesi suç ve günah işleyen kimseler anlamına geldiği anlaşılmaktadır. Katade'nin Ayrıca söz konusu ayetin tefsirinde *gıslîn*, الخاطون/el-hâtiûn olarak ifade edilen suçluların "en kötü, en pis ve en âdi" yemekleri olduğu belirtilir (es-Sabûnî, 2018: VII/31, 36).

2.2.1.3. ضريع / Darî' ağacı (acı ve zehirli diken)

Zakkum ve *gıslîn* dışında cehennemliklere yiyecek olarak ضريع /*darî*' denilen dikenli bir bitkinin de işkence olarak verileceği Kur'ân-ı Kerîm'in şu ayet-i kerîmesinde haber verilmektedir:

“Onlar için kuru dikenden başka yemek yoktur, o ise ne besler ne de açlığı giderir” (Ğâşiye, 88/6-7).

Rağıp ayette geçen ضريع/*darî* kelimesine iki anlam verildiğini belirtmektedir, bu anlamlardan biri “kuru diken” iken, diğerinin de “denizin sahile vurduğu kötü kokulu kırmızı bir bitki” olduğunu belirtir. Rağıb’a göre her iki durumda da bu kelime kötü bir şeye delalet etmektedir (el-İsfehanî, 2010: 618). İbn Abbâs *darî*’in Mekke yollarında yetişen, yere bitişik dikenli, kuruması haline *darî*’ denilen *şibrık/şibrık* bitkisi olduğunu, taze olduğunda devenin yediği ancak kurduğunda kedinin tırnakları gibi olduğunu ifade eder (İbn Abbâs, 2016: V/660). Beydâvî de benzer şekilde *darî*’ bitkisini develerin sadece yaş iken yiyebildikleri, dikenli bir bitkinin kuru hali olarak tanımlar ve tıpkı zakkûm gibi Cehennem’de ateşin içinde biten bir ağaç olduğunu ifade eder. (Beydâvî, 2011: IV/404). Taberî, “kötü kokulu, kuru bir diken” (Taberî, 1995: IV/2792), Kurtubî, İkrime va Mücahid’e dayandırdığı görüşünde, yere bitişik ve dikenli bir bitki olduğunu, henüz yeşilken Kureyşlilerin ona şibrık dediğini, kurduğu vakit *darî*’ adını aldığını, bu bitkinin öldürücü zehrinden dolayı hiçbir hayvan ve davarın yemeğe yaklaşmadığını, genel olarak çok kötü ve berbat bir yiyecek olduğunu belirtir (Kurtubî, 2003: XIX/57). *Darî*’in de Cehennem’de zakkûm gibi bir tür ateş ağacı olduğu yorumu da yapılmıştır (Salih, 1998: 68). Râzî tefsirinde *darî*’ kelimesi hakkında yapılan yorumları zikr eder. Yukarıda verilen yorumların dışında şu yorumları verir: Cenini saran zar tabaka ile etin altında, kemiğin üzerindeki cilde de *darî*’ dendiğini aktarır. Ayrıca Râzî, tefsirinde Hasan Basri’den gelen bir rivayette şöyle dendiğini aktarır: *Elîm, semî’, bedî’* kelimelerinin *mu’lim* (elem verici), *musmî’* (işittirici), *mubdî’* (Eşsiz Yaratıcı) anlamlarına geldiği gibi, *darî*’ kelimesi de *mudri’* (acı veren) anlamına gelir. Bu da “yiyecekleri ancak, kendisinde bulunan sertlik, acılık ve harareten dolayı, alınması halinde, kendilerini hor ve zelil olmaya, perişanlığa sevk etmek” dışında başka bir işe yaramayacağını ifade için olduğunu belirtir (er-Râzî, 1995: XXIII/97).

Elmalılı da tefsirinde bazı lügatçilerin *darî*’ kelimesini arfec, bu da sütleğen türünden beş parmak denilen ot kurusunun kırıntısı olduğunu söylediklerini, bazılarının da avsec, bu ise bir çeşit dikenli ağaç, sincan dikenî, musa dikenî gibi bir ot olduğunu söylediklerini yazar. Sözlüklerde de hurma ağacının dikenine dendiğini ve yukarıda saydığımız birkaç yorumu belirttikten sonra *darî*’ ile kast edilenin burada

adı zikredilen, özellikleri sayılan, her hangi bir bitki değil de acı ve yenilip yutulamayan özellikte bir şey kast edildiğini söyler. Bunu da “alçalma ve zillet ile sızlandırmak manasını ima eden *darî*” sözcüğü ile ifade edildiğini belirtir (Yazır, 2007: IX/183).

Râzî, ayrıca tefsirinde Keffal’e ait bir görüşe göre, ayet-i kerîmelerde cehennemliklerin yiyecek ve içeceklerinin zikr edilmesi, onların alabildiğine zelil ve perişan hallerini beyan için olduğunu yazar. Râzî, tefsirinde cehennemliklerin uzun süre aç ve susuz olarak bukağılar ve zincirler içinde ayakta dikilip kalacaklarını yazar. Cehenneme atılacakları sırada bir bitki ve bir su göreceklarini, kendilerini saran açlık ve susuzluğu dindirme arzusuyla o su ve bitkiye varıp içip yiyecekler. İçtikleri su susuzluklarını gidermek yerine içlerini ve dışlarını kavuran etkisi ile susuzluklarına susuzluk katacak. Yedikleri bitki de kendilerini doyurmaya yaramadığını göreceklar. Bu durumda bitap olup, ümitsizliğe düşeceklerini belirtir. (er-Râzî, 1995: XXIII/97). Yüce Yaratıcı da onların bu durumu ile ilgili olarak “(Susuzluktan) imdat dileyecek olsalar imdatlarına, erimiş maden gibi yüzleri haşlayan bir su ile cevap verilir” (Kehf, 18/29) ayet-i kerîmesi ile azabın hiç durmadan devam edeceğini bildirmiş oluyor.

Kur’ân’da cehennemlikler için “... *günahkârların yediği kanlı irinden başka yiyeceği de yoktur*” (Hakka, 69/36). Denilmiştir. Ancak burada da *darî* için de aynı ifadelerin kullanıldığını görüyoruz: “*Onlar için kuru dikenden başka yemek yoktur*” (Ğâşiye, 88/6). Hâlbuki *darî*, *gıslın* den başkadır. Mevdudî bu durumu şöyle açıklamaktadır: Cehennem de işlenen suçlara göre farklı tabakalar söz konusudur. Bu da her bir suça ayrı bir azabın verileceği anlamına gelir. İkinci bir şekilde de anlaşılabilirliğini belirten Mevdudî, onlar zakkûm yemekten kaçındıklarında onlara irin, ondan da kaçındıklarında bu kez kuru diken verileceğini belirterek kısaca onlara sevdikleri bir yiyecek verilmeyeceğini ifade eder (Mevdudî, trsz: VII/107). Râzî de “*Cehennem’in yedi kapısı vardır. Onlardan her kapı için birer gurup ayrılmıştır*”(Hicr, 15/44) ayet-i kerîmesinde belirtilen gurupların birinin yiyeceği, zakkûm, bir kısmının ki *gıslın* diğer bir kısmının da *darî* (diken) olabileceğini, aynı şekilde içeceğin de bir kısmının hamîm, diğer bir kısmının da sadîd olduğunu belirtir (er-Râzî, 1995: XXIII/98). İbn Kesîr *darî* hakkında tefsirinde aktardığı yorumlarda

özetle: İbn Abbâs'ın *darî*'in ateşten bir ağaç olabileceğini söylediğini aktarır. Said İbn Cübeyr'den gelen bir rivayete göre de, *darî*'in *zakkûm* olabileceğini, bir başka rivayete göre ise taş olabileceğini söyler. Buhari ve Mücahid'ten, *darî* hakkında şıbrık denilen ve hicazlıların kurduğunda *darî* diye isimlendirdiği bir bitki ve zehir olduğu nakledilir. Katade'den ise *darî* için, yemeklerin en şerli, en pis ve en kötüsü olduğu aktarılmaktadır (İbn Kesîr, 2012: VII/540).

İbn Abbâs, *darî* için, bunun denizden gelen bir şey olduğunu ve insanların değil hayvanların gıdası olduğunu belirtir. Develer bunu yediklerinde bir türlü yemeye doyamadıklarından, zayıflayıp telef olduklarını belirtmiştir (Kurtubi, XIX., 2003: 57). Neseî, *darî*'in gıdanın sağlayacağı yararlarından, yani besleyici ve doyurucu olma özelliklerinden yoksun olduğunu belirtilmektedir. Ayrıca Neseî'ye göre: “Azap çok çeşitlidir. Azap edilenlerde kısım kısımdır. Bazıları *zakûm*, bazıları *ğislîn*, bazıları da *darî* yerler.” (Neseî, 2014: IV/515).

Konuyla ilgili şu ayeti de vermek istiyoruz.

“Çünkü bizim yanımızda (kâfirler için) bukağılar vardır, Cehennem vardır, *وطعاما ذا غصة / boğazdan zor geçen yiyecekler vardır ve elem dolu bir azap vardır*” (Muzzemmil, 73/12-13).

Beydavî, yukarıda zikredilen Müzzemmil Suresi 13. ayet-i kerîmesinde geçen *غصة / boğazdan zor geçen yiyecek*'ten maksadın *darî* ve *zakkûm* gibi yiyecekler olduğunu belirtir (Beydavi, 2011: IV/539). Elmalılı de tefsirinde “*boğazdan zor geçen yiyecekler*” *zakkûm*, *irin*, zehirli ve dikenli bitki gibi boğaza girdimi orada kala kaldıklarını ne yutulabildiğini ne de çıkarılabildiğini belirtir (Yazır,., 2007: VIII/442). Zuhaylî, boğaza takılıp kalan yiyeceklerden *darî*, *ğislîn*, ve *zakkûm*un adını zikrettikten sonra ateşten dikenleri de ekler. (İbn Abbâs, boğaza takılan, ne giren ne de çıkan bir dikendir derken Mukâtil de bunun *Zakkûm* olduğunu belirtmiştir (Mukâtil, 2006: IV/295). Öyle görünüyor ki isim belirtilmeden sadece boğaza takılıp kalan yiyecek olarak vasıflanan yiyecekler, daha önce üzerinde durduğumuz Cehennem yiyecekleridir. Yukarıda verdiğimiz ayetlerde, İsim anılmadan, sadece özellikleri ile anılan bu kötü yiyeceklerin Cehennem yiyecekleri oldukları söylenebilir.

2.2.2. Kur’ânda Cehennem İçecekleri

Kur’ân-ı Kerîm’de Cehennem içeceklerinin geçtiği bazı ayetlerde içmeyi ifade eden kelimeler şunlardır:

شرب / ş-r-b Şurb: ister su ister de başkası olsun her türlü sıvıyı içmektir. Cehennem ehli için: “*inkâr etmekte oldukları şeylerden ötürü onlar için kaynar sudan bir içki ..vardır*” (Yûnus, 10/4) buyrulmaktadır (el-İsfehanî, 2010: 543).

سقى / s-k-y: kişiye içeceği şeyi vermektir, Kişiye bu suyu dilediği şekilde içebilmesi için temin etmektir. Şu ayet-i kerîmede: “*sıcak suyun içirildiği kimseler*” (Muhammed, 47/15) olarak ifade edilmiştir.

ساغ / s-v-ğ: Su boğazından rahat geçti veya falan şey ona kolaylaştırıldı gibi anlamlara gelir. Fakat cehennemlikler için durum daha farklıdır. Şu ayet-i kerîmede onlar hakkında şöyle buyrulur: “*يَتَجَرَّعُهُ وَلَا يَكَادُ يُسِيغُهُ وَيَأْتِيهِ الْمَوْتُ مِنْ كُلِّ مَكَانٍ وَمَا هُوَ بِمَمِيَّتٍ*” . Meâl: *suyu yutmaya çalışır fakat boğazından geçiremez*” (İbrahîm, 14/17) (el-İsfehanî, 2010: 526).

تجرعه / teccerru: Yutmada zorluk ve sıkıntı çekmek, zorla yudumlamak anlamına gelir. Görüldüğü üzere verilen söz konusu ayet-i kerîmede meâlen: “*bunu yutkunarak içer, normal biçimde içemez*” anlamında kullanılmıştır (el-İsfehanî, 2010: 228-229; ez-Zemahşeri, 2017: IV/490).

Konuyla ilgili şu ayet-i kerîmeleri vermek istiyoruz:

Ve de ki: Hak, Rabbinizdendir. Öyle ise dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin. Biz, zalimlere öyle bir Cehennem hazırladık ki, onun duvarları kendilerini çepe çevre kuşatmıştır. (Susuzluktan) imdat dileyecek olsalar imdatlarına, erimiş maden gibi yüzleri haşlayan bir su ile cevap verilir. Ne fena bir içecek ve ne kötü bir kalma yeri! (Kehf, 18/29).

“*İnkâr ettiklerinden dolayı onlar için kaynar sudan ibaret bir içecek ve elem verici bir azap vardır*” (En’âm, 6/70).

“*Onlara kaynar su pınarından içirilir*” (Gâşiye, 88/5).

“*Onlar, cehennemle kaynar su arasında dolaşır dururlar*” (Rahmân, 55/44)

Onlara kaynar su pınarından içirilir (Gâşiye, 88/5).

“(Azgınlık) orada çağlar boyu kalırlar, orada bir serinlik ya da (susuzluk gideren) bir içecek tatmazlar, ancak (dünyada yaptıklarına) uygun karşılık olarak kaynar su ve irin tadarlar.” (Nebe’, 78/23).

“İşte bu; hamîm ve ğassak /kaynar su ve irindir. Onu tatsınlar.” (Sâd, 38/57)

“Ardından da (o inatçı zorbaya) Cehennem vardır; kendisine Sadîd/irinli su içirilecektir!” (İbrâhîm, 14/16).

Yukarıda zikredilen, Cehennem içeceklerinden söz eden ayet-i kerimelerde son derece kötü, kaynar su anlamındaki حميم/hamîm’den ve عين انية/aynun ânîye, yani ânîye isimli pınardan bahsedildiği gibi, ğassak, sadîd gibi insan vücudundan çıkan sıvılardan da içecek olarak söz edilmektedir. Cehennemlikler için bahsi geçen bu içecekler, her ne kadar içecek olarak ifade ediliyorsa da ayet-i kerîmelerde belirtildiği gibi, bu içeceklerde normal olarak bulunması gereken; serinlik ve içecek olarak vasıflandırılmayı gerektiren tat ve diğer özelliklerin bulunmadığı, aksine bu içeceklerde elîm bir azap olacağı anlaşılmaktadır.

2.2.2.1. حميم/Hamim

Rağıp göre Hamim, çok sıcak ve kaynar su anlamlarına gelir. Ter de teşbih yoluyla hamim diye adlandırılmıştır, Hammam da, insanı terlettiğinden ya da içinde sıcak su bulunduğundan bu adı almış olabilir. Yüce Allah’ın وظلل من يحموم / zıllîn min yehmûm meâl: “Kara ve boğucu bir duman altındadırlar” (Vâkıa, 56/43) ayetinde geçen حميم/hamîm için يحموم/yehmûm denmesi bu fiilin يفعول/yefûl formudur. Deniyor ki: Aslı, simsiyah duman (el-İsfehanî, 2010: 306-307).

Konuyla ilgili şu ayeti kerimeyi vermek istiyoruz:

“İnkâr ettiklerinden dolayı onlar için kaynar sudan ibaret bir içecek ve elem verici bir azap vardır” (En’âm, 6/70).

Taberî bu ayeti kerîmede geçen Hamim kelimesine “kızgın içecek” anlamını vermiştir (Taberî, 1995: II/572) Mukâtil hamîmden bir içecek ile kast edilenin harareti en had safhaya ulaşmış, kaynar sudan bir içecek olduğunu belirtir. Mukâtil, Yüce Allah’ın Cehennemi yarattığı günden beri bu suyun ateş üzerinde kaynadığını ve cehennemlikler oraya gireceği vakte kadar da kaynamaya devam edeceğini, oraya

vardıklarında *hamîm*in harareti en ileri derecesine ulaşmış olacağını ifade etmektedir (Mukâtil, 2006: I/555; II/193). İbn Abbâs da *hamîm*, sıcaklığı son dereceye ulaşmış, kaynar su olduğunu belirtir (İbn Abbâs, 2016: V/199). Râzî ve Suyuti de *hamim*'i alabildiğine sıcak ve kaynar su olarak anlamışlardır (Râzî, 1990: IX/495; Suyuti,., 2013: II/581, 534, 497, vd.). Mevdudî, “çılginca kaynar sular” derken (Mevdudî, (trsz): I/560), Zuhaylî (2007: XII/96) de sıcaklığı çok şiddetli su anlamına geldiğini belirtmektedir. Elmalılıya göre *hamim* kaynar su anlamına gelip, Cehennemın bağırsakları parçalayan suyunu ifade etmektedir (Yazır, 2007: VIII/544). Kurtubî de *hamim* kelimesinin çok sıcak su, kaynar su anlamındaki rivayetlerini aktardıktan sonra, oldukça sıcak olan bu suyun Cehennem dışında olduğunu Mukâtil'e dayandırarak belirtir (Kurtubî, 2002: XIV/501).

“*Onlara kaynar su pınarından içirilir*” (Gâşiye, 88/5) Ayet-i kerîmesinde geçen *عين أنية/aynun ânîye* ifadesi son derece sıcak bir kaynak olarak anlaşılmaktadır (İbn Abbâs, 2016: V/660). Beydavî *ânîye* için “kızgın su akıtan bin pınar” ifadesini kullanır (Beydâvî, 2011: IV/667). Rağıp el İsfehanî'ye göre, *ânîye: sıcaklığı son dereceye ulaşan, kaynamış bir göze, anlamına gelmektedir* (el-İsfehanî, 2010: 106). Râzî, ve Kurtubî de *الأنية/el-ânî* kelimesinin tehir etmek, sona bırakmak anlamına gelen *الإيناء/el-îynâu* kökünden olup harareti son noktasına ulaşmış, aşırı sıcak anlamına geldiğini belirtirler. “*Onlar, Cehennemle kaynar su arasında dolaşır dururlar*” (Rahmân, 55/44) buyruğunda da *الأنية/el-ânî* kelimesi benzer anlamda kullanıldığını belirtilir (er-Râzî, 1995: XXIII/96; Kurtubî, 2003: XIX/56-57). Râzî, ayrıca *آن الماء / ânu'l-mâi* ifadesi suyun iyice ısınıp kaynadığında kullanılan bir ifade olduğunu belirtir. Müfessirlerin bu konudaki görüşlerini şöyle aktarır: “*İçilen bu suyun harareti, bir damlasının bile, dünyadaki dağlardan biri üzerine düşmesi halinde, o dağın eriyebileceği bir noktadadır*” (er-Râzî, 1995: XXI/128; 1995: XXIII/96). Kurtubî, Hasan Basri'den adı geçen pınar hakkında şu rivayet aktarır ona göre: yaratıldığı günden beri Cehennem o pınarın üzerinde tutuşturulmaktadır. Onlar alabildiğine susamış halleriyle o pınara doğru itileceklerdir. Mucahidin de: “bu çeşme alabildiğine ısınmış ve içilecek zamanı gelmiş bir çeşmedir” dediğini aktarır (Kurtubî, 2003: XIX/57). Mukatîl bin Süleyman, sıcaklığı son dereceye ulaşmış bu pınarın, bir dağın dibinden çıktığını, uzunluğu yetmiş yıllık bir mesafede olduğu, suyu zeytin yağı tortusu gibi tortulu, kalın, bulanık ve son derece kurtlu olup

Cehennem'in yaratıldığı günden günahkârların içine girecekleri güne kadar cayır cayır yakıldığını belirtir. Meleklerin Cehennemliklere ateşten, demirden bir kapla suyundan içirdiklerini ifade eder. Kap cehennemliklerin ağzına yaklaştırıldığında avurtları yanar, dişleri dökülür, göğüslerine ulaştığında kalpleri pişer. Karınlarına ulaştığında maden eriyiği gibi karında kaynamaya başlar ki, burada kişi ölümü çağırır (Mukatîl, 2006: IV/396-397). İbn Kesîr'e göre de *ânîye*: "harareti ve kaynaması son sınıra ulaşmış su pınarı" dır (İbn Kesîr, 2012: VII/540)

"onlar bunun ve kaynar suyun arasında gidip-gelirler" (Rahman, 54/44) *(Susuzluktan) imdat dileyen olsalar imdatlarına, erimiş maden gibi yüzleri haşlayan bir su ile cevap verilir* (Kehf, 18/29) ve *"onlara "Tadın bu yakıcı azabı!" (Hac, 22/22) denilir."* Râzî bu ayetleri aynı bağlamda değerlendirir. Ona göre cehennemlikler buldukları yerden çıkmak için imdat isteyeceklerini, onlara sıvı bir şey gözükeceğini ki, bu sıvı kendilerinin vücutlarından akan kaynar irinler olacağını söyler. Ancak bunlar bu pis irini, su sanacak ve tıpkı susamış develer gibi ondan içeceklerini, ama çok sıcak olan bu sıvı irin bağırsaklarını yakıp parçalayacağını, tıpkı susamış birinin tuzlu bir suya ulaşip onu incelemeyen ve tadının nasıl olduğuna bakmadan, hem de nefes almadan o sudan içip, bağırını iyice yakıp, susuzluğu dineceğine, artacağını ifade eder (er-Râzî, 1995: XXI/127-128).

Ebû Hüreyre(r.a.)'den gelen bir rivâyete göre, Rasûlullah(sav.) şöyle buyurdu: *"Cehennemliklerin başlarından aşağı hamîm dökülecektir. Hamîm içlerine işleyecek ve karın boşluğuna varacak, karın boşluğunda ne varsa hepsini silip süpürecek ve ayaklarından çıkaracaktır. İşte sahr budur. Sonra eski haline tekrar dönecek ve bu işlem böylece devam edip gidecektir."*(et-Tirmizî, es-Sunen, 40, Ebvâbu Sıfati Cehennem, 4, h. no: 2582, IV/705).

2.2.2.2. غساق/Gassak

Rağıp'a göre غساق /Gassak; Cehennem ehlinin cildinden damlayan şeye/irine denir (el-İsfahanî, 2010: 754). İbn Abbâs da irin olduğunu ancak bunun kokuşmuş çok soğuk bir suya da dendiğini belirtir (İbn Abbâs, 2016: V/575). Mukâtîl de benzer bir şekilde hamîm nasıl ki son derece kaynamış bir suyu ifade ediyorsa, *gassak* da

aynı derecede soğukluğu ifade ettiğini belirtir. Cehennem ehli bir azab şekli olarak kaynar sudan soğuk suya götürülmek suretiyle, derileri kemikleri ve tüm vücutları bir tarafta ateşin ısısı ile nasıl yanıyorsa öte tarafta da soğğun etkisiyle öylece derileri ve etleri parçalanacak ve kemikleri çatlayacaktır (Mukâtil, 2006: III/511). Mukatil bin Süleyman başka bir yerde de *gassak*'ı Cehennem'de soğğun en ileri derecesi anlamındaki *zemherir* ile ifade eder (Mukatil, 2006: IV/342). Taberî'ye göre *gassak* cehennemliklerin yaralarından sızarak akan irindir (Taberî, 1995: IV/1988), Elmalılı'ya göre *gassak* kelimesi, dökülmek ve akmak manasındaki *غسق/gasak* kelimesinden türetilmiştir. Yine Elmalılı'ya göre, bu kelime, cehennemliklerin vücutlarındaki yaralardan dökülen, ya da akan irin, sarı su, cerahat akıntısı gibi vücut sıvısı anlamındadır. Elmalı, bunun Cehennem içeceği olarak kaynar su anlamındaki hamim'in zıddı anlamında, içilemeyecek derecede soğuk ve çok kötü kokudaki içecek anlamına geldiğini belirtir. Hamim, nasıl ki sıcaklığı ile yakıyorsa *gassak* da soğukluğu ile yakmaktadır (Yazır, 2007: VI/528; VIII/544). Seyyid Kutup *gassak* kelimesinin kızgın sular ve iğrenç bir içecek olarak cehennemliklerin vücutlarından akan kan ve irine dendiğini ifade eder (Kutup, 1994: X/42). Zuhaylî'ye göre ise *gassak*, Cehennem ehlinin vücutlarından akan sarı renkteki su ve irindir. Bu su çok soğuk ve acı olduğundan onu içmek mümkün değildir (Zuhaylî, 2007: XII/223). Mevdudî *gassak* kelimesinin lügat anlamlarını esas alarak, irin, cerahat, kan ve gözyaşı anlamlarına geldiğini belirtmekle beraber ayrıca çok soğuk ve tiksindiren kokuları olan nesnelere için kullanıldığı ifade eder (Mevdudî, 2006: V/85).

Razi tefsirinde konuyla ilgili görüşlerin özetini çıkarmıştır. Buna göre farslar pis buldukları şeyler için *gâsâk* kelimesini kullandıklarını, Arapçaya da bu dilden geçen, yabancı menşeli bir kelime olduğunu belirtir. Ona göre *gassak*, takat getirilemeyecek düzeyde soğuk bir Cehennem içeceği olup *zemherir* diye adlandırılır (er-Râzî, 1995: XII/429). Kurtubî (2002: XV/118) de tefsirinde ibn Abbâs'ın bu kelimeye *zemherir* anlamını verdiğini ifade eder.

Gassak kelimesine karanlık anlamı da verilmiştir. “Karanlığı çöktüğü zaman gecenin şerrinden” (Felak, 113/3) *gassak* da tıpkı karanlık bir şeyden irkilmesi gibi ürküntü duyulan şey, hoş gitmeyen siyah bir içecek anlamına geldiği belirtilmiştir (er-Râzî, 1995: XII/430)

Kurtubî ayrıca, tefsirinde *gassak*'ı, cehennemliklerin gözlerinden akan şeyler ve onların gözyaşları olup havuzlarda toplanacağı ve hamîm ile birlikte cehennemliklere içirileceğini aktarır. Başka bir rivayette ise *gassak* içinde yılan, akrep ve her türlü zehirli hayvanın zehrinin akıtıldığı Cehennemdeki bir pınar olduğu belirtilir. Tirmizi'nin Sünen'indeki bir hadisi aktaran Kurtubî Hz. Peygamberin “*eğer gassak'tan bir kova dünyaya dökülecek olursa, dünyadaki her kes o pis kokudan rahatsız olur*” dediğini aktarır (et-Tirmizî, es-Sunen, 40, Ebvâbu Sıfati Cehennem, 4, h. no: 2584, IV/706; Kurtubi, 2002: XV/118-119).

İbn Kesîr de “*orada bir serinlik ya da (susuzluk gideren) bir içecek tatmazlar, ancak (dünyada yaptıklarına) uygun karşılık olarak kaynar su ve irin tadarlar*” (Nebe', 78/24-25) ayetlerinin açıklamasında; mücrimlerin Cehennem'de kalplerini serinletecek hiçbir şey tatmayacakları gibi temiz bir içeceği de bulamayacaklarını belirtir. Konu hakkında Ebu'l Âliye'nin şu sözlerini aktarır: Bu ayette kaynar su serinlikten, irin de içecekten hariç tutulmuştur (ibn Kesîr, 2012: VII/467-468). Aynı ifade tarzı Sâd Suresinde geçen “*işte bu; kaynar su ve irindir. Onu tatsınlar*” (Sad, 38/57) ayet-i kerimesinde de görmek mümkündür. *De ki: “Hak, Rabbinizdendir. Artık dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin. Biz zalimlere öyle bir ateş hazırladık ki, onun alevden duvarları kendilerini çepeçevre kuşatmıştır. (Susuzluktan) feryat edip yardım dilediklerinde, maden eriyiği gibi, yüzleri yakıp kavuran bir su ile kendilerine yardım edilir. O ne kötü bir içecektir! Cehennem ne korkunç bir yaslanacak yerdir”* (Kehf, 18/29).

Zikredilen son ayeti kerîmede geçen *مهيل/muhl* kelimesi Rağıp el isfehânî'ye göre, yağın posası anlamına gelmektedir (el-İsfehânî, 2010: 1019). *كالمهيل/ke muhl* ifadesi de Mukatîl bin Süleyman'a göre: “erimiş maden gibi, yani zeytin yağı tortusunu andıran katı ve siyah, yüzleri kavuran bir su” anlamına gelmektedir. Mukatîl, kişi içmek için bu suyu ağzını yaklaştırdığında aşırı sıcaklığından ötürü yüzünün kavracağını ifade etmektedir (Mukatîl, 2006: II/494). Taberî de onlar yardım dileyip feryad ettiklerinde, erimiş maden gibi yüzleri kavuran sıcak bir su ile yardımlarına koşular ki o suyun sıcaklığından yüzlerinin etlerinin kavrulduğunu ifade eder (Taberî, 1995: III/1264). Sabûnî'ye göre Muhl, eritilmiş bütün madenleri ifade eder. Ayrıca Ebû Ubeyde'nin şöyle dediğini aktarır: “Altın, gümüş veya

bakırdan erittiğin her şeye mühl denir” söz konusu ayet-i kerîmenin tefsirinde şiddetli susuzluktan dolayı imdat dileyip su isterlerse, imdatlarına erimiş bakır veya kızgın yağ tortusu gibi son derece sıcak su ile cevap verileceğini belirtir. Bu su öylesine sıcaktır ki onlara yaklaştığında yüzlerini yakıp kavuracağını ifade eder (es-Sabûnî, 2018: III/426, 429)

Konu ile ilgili, Ebû Saîd el Hudrî (r.a.)’den yapılan bir rivâyete göre, Hz. Peygamber (sav) meâlen, “*Duhan sûresi 45. ayette geçen “Mühl” kelimesi hakkında; kaynayan yağın tortusu gibi diye tarif ederek kendilerine bu ikram yaklaştırılınca yüzlerinin derisi onun içine dökülecektir, buyurmaktadır.*” (et-Tirmizî, es-Sunen, 40, Ebvâbu Sıfati Cehennem, 4, h. no: 2584, IV/706).

2.2.2.3. صدید/Sadîd

صدود ve صد kelimleri Rağıp el İsfehanî, bazen bir şeyden yüz çevirmek ondan uzaklaşmak, çevirme engelleme, alı koyma bazen de engel teşkil eden dağ anlamına geldiklerini belirtmiştir. Bu kökten gelen صدید /Sâdîd kelimesi, Rağıp’a göre et ile deri arasında oluşan irinin adıdır. Bu da Cehennem halkının yiyeceklerinden biri sayılmaktadır (el-İsfehanî, 2010: 580). Mütercim Âsım Efendiye göre ise Sadîd kelimesi bir şeyden yüz çevirmek, feryat etmek gibi anlamların yanında, yaradan akan sarı sıvı anlamına da gelmektedir (Âsım Efendi, 2013: II/1478-1479). Mukatil bin Süleyman, “sadîd” kelimesini kâfirlerin yaralarından çıkan kan ve irin karışımı sıvı olarak açıklamıştır (Mukâtil, 2006: II/344). İbn Abbâs ise bu kelimeyi, Cehennem ehlinin derilerinden çıkan irin ve kan olduğunu ifade etmiştir (İbn Abbâs, 2016: III/20).

“*Ardından da (o inatçı zorbaya) Cehennem vardır; kendisine irinli su içirilecektir!. Onu yudumlamaya çalışacak, fakat boğazından geçiremeyecek ve ona her yandan ölüm gelecek, oysa o ölecek değildir (ki azaptan kurtulsun). Bundan ötede şiddetli bir azap da vardır*” (İbrâhîm, 14/16-17).

Râzî, yukarıda zikredilen ayet-i kerîmede geçen *sadîd* kelimesini, cehennemliklerin derilerinden akan şey olarak ifade eder. “Ayetin takdirinin “*işte irin gibi olan bir sudan içirilir*” şeklinde olduğu da ileri sürülmüştür.” (er-Râzî, 1992: XIII/528). Seyyid Kutup tefsirinde durumu şöyle tasvir eder: “Cehennemliklere bedenlerinden akan irinler sert bir şekilde kendilerine içirilir.

Onlar da istemeyerek bunu almak zorunda kalır. Ancak bu içecek boğazlanından geçecek gibi değildir. Pis ve acı olan bu sıvıdan duyulan nefret ve tiksinti onu içmeyi imkânsız hale getiriyor (Kutup, 1993: VII/101). Zemahşeri ye göre ise Sadîd kanlı, irinli su olup cehennemliklerin derilerinden akan irin anlamına gelir (ez-Zemahşeri, 2016: IV/489).

Fahreddin er-Râzî, Cehennemliklere irin iirilmesinden söz eden İbrâhîm suresi 17. ayetin yorumunda, ayette geçen ويسقى / *veyuskâ* kelimesinin mahzûf bir kelimeye atıf olarak “onun peşinden de Cehenneme gelir. İçine atılır ve orada irinli sudan içirilir” şeklinde olduğunu belirtir. Cehennemde çok çeşitli azap varken neden bu azaptan söz edildiği ile ilgili olarak Şu açıklamayı yapar: Bu hal cehennemliklerin azap çeşitlerinden en ağır olanına benzemektedir. Çünkü Yüce Allah’ın “*ona her yandan ölüm gelecek, oysa o ölecek değildir*” buyruğu ile beraber özellikle bu azaba yer verilmesi buna işaret olduğunu ifade etmiştir. Râzî, “*Öyle ki o, bunu zorla içmeye çalışacak, ama neredeyse bir türlü boğazından geçiremeyecek*” ayetinde geçen Şu kelimeleri Şöyle izah etmektedir: Ona göre Teccerru kelimesi, içilecek bir Şeyi azar azar, yudum yudum içmek anlamına gelir. “İsâğa/yusîğu” kelimesi ise içilecek Şeyi gönül hoşluğuyla içmek ve boğazdan kolayca akıp gitmesi anlamında olduğunu ifade eder. Arapçada *İsâğa* kelimesi, içilen Şeyin hoş olduğu kabul edilerek, gönül hoşluğu içmek anlamına gelmektedir. Oysa ki kâfir o Şeyi güzel veya hoş bulmadığı gibi, onu severek ve isteyerek de yudumlamayacak, tam tersine onu istemeye istemeye yudumlayacaktır (er-Râzî, 1992: XIII/527-529). Zemahşeri’ye göre كاد/يكد *Kâde* fiili burada, yardımcı bir fiil olup kelimeye abartı ve mübalağa anlamını vermek için ولايكد يسيغه / *ve la yekâdu yusîğu* ibaresinde kullanılmıştır. Mana olarak *Kâde* yardımcı fiilinin geçtiği “*İnsan, elini çıkarıp uzatsa, neredeyse onu dahi göremez*” (Nur, 24/40) ayeti ile aynı anlama gelecek şekilde olduğunu, burada da neredeyse içecekleri Şey dudaklarına bile yaklaşmayacakken, boğazlarından nasıl geçsin? anlamına geldiğini söyler. Zemahşeri “*ona her yandan ölüm gelecek*” meâlindeki ayet-i kerîmesinde, söz konusu edilen cehennemlik kişiye ayaklarının parmak uçlarından saç diplerine varana kadar ölüm acılarının kuşatacağını ifade etmiştir (ez-Zemahşeri, 2017: IV/490). Ayrıca Zemahşeri ve Râzî mezkur ayet-i kerimede geçen “*Bundan ötede Şiddetli bir azap da vardır*” meâlindeki ifade ile azabın kesintiye uğramayacağı, devamlı olacağı ve söz konusu

cehennemliğin göreceği her azabın bir öncekinden daha şiddetli olacağını belirtirler. Sözü edilen azabın nefesleri kesen ve bedenlere tıkayıp haps eden bir azap olacağını ifade eden bir rivayeti aktarırlar (er-Râzî, 1992: XIII/529; ez-Zemahşeri, 2017: IV/490). Beydâvî söz konusu ayet-i kerimenin Mekke halkı hakkında nazil olduğu ile ilgili şu yorumu aktarır: Hz. Peygamber beddua etmesi üzerine Mekkeliler kıtlığa maruz kalırlar. Bunun üzerine Hz. Peygamber'den yağmur talebinde bulunurlar. Ancak kendilerine yağmur gönderilmeyerek ümitleri boşa çıkarılır. Bu taleplerine karşılık olarak da Cenâb-ı Hak onları Cehennem'de cehennemliklerin bedenlerinden akan su ile sulamayı vaat etmiştir (İbrâhîm, 14/17) (Beydâvî, 2011: II/493).

Sadîd ile ilgili bilgileri özetleyecek olursak: sözlükte, yaradaki iltihap akıntısının kanla karışmış halidir. Kur'an'da kullanıldığı en geniş anlamı ise, Cehennem halkının vücutlarının iç ve dış organlarından akan kan, irin vb. koyu, yapışkan yara akıntısıdır. İğrençliğinden dolayı ona yaklaşmamak ve ondan yüz çevirmek anlamındaki sadde'den türetilmiştir. Rasûlullah(sav.), Cehennem halkına *sadîd* sunulduğunda ondan ikrah edeceklerini, biraz yaklaştırıldığında başlarının derisini kavurarak/haşlayarak önlerine dökeceğini, içirildiklerinde iç organlarını koparacağını ve eriyen iç organlarının arkalarından akıp gideceğini haber vermektedir. *Sadîd* ile *gassâk*, eş anlamlı olarak da anlaşılmasına rağmen, *gassâk* hakkında daha fazla fikir ileri sürülmüştür.

Ebu Umame'den (r.a) rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber(sav.) bir hadis-i şerifte Cenab-ı Hak'ın: “(orada o) *irinli sudan içirilecektir. Yutmağa çalışır*” (İbrahim, 14/17). Kavli hakkında şöyle buyurmuştur: “*O ağzına yaklaştırılır da onu beğenmez. Kendisine yaklaştırılınca, yüzünü kavurur ve başının kılları dökülür. Onu içince, makatından çıkıncaya kadar bağırsaklarını parçalar*” Aziz ve Celil olan Allah: “*onlara kaynar bir su içirilecek de bu su bağırsaklarını parçalayacak*” (Muhammed, 47/15) buyurur ve yine: “*eğer (susuzluktan) feryad edip yardım isteseler, erimiş maden gibi yüzleri haşlayan bir su ile kendilerine yardım edilir. O ne fena içecektir*” (Kehf, 18/29) buyurdu. And olsun ki onlar yaptıklarıyla cezalandırılmışlardır. İşte şu onların cezasıdır: boğazları ve karınları kavurup yakan sıcak bir içecek ve inkârları sebebiyle can yakıcı bir azap “*inkâr etmeleri yüzünden onlara kaynar su ve acıklı bir azap azab vardır.*” (En'am, 6/70).

Sadîd ve gassâk sıvılarının ortak yanları, Cehennem halkının vücutlarından akan irin, kan, ter vb. yakıcı akıntı olmalarıdır. Bu sıvıların, Cehennem halkı üzerine *hamîmin* dökülmesiyle vücutlarının parçalanan kısımlarında oluşan yaralardan sızacağı anlaşılmaktadır. Cehennem halkının üzerlerine dökülen *hamîmin*, onların vücutlarına temastan sonra *gıslîn* adını aldığına, onun yıkantı su manası işaret etmektedir. Bu suyun vücutlarından ayrılırken ve sonrasında oluşan yaralardan sızan sıvıların *sadîd* ve *ğassak* olduğunu ise, tahammül edilemeyecek şekilde pis kokmaları göstermektedir. Şu halde *hamîm*, Cehennem ehlinin üzerine aralıklarla dökülmekte olmalıdır ki, onun oluşturduğu yaralardan kokuşmuş *gassâk* ve *sadîd* sızabilsin. Cehennem halkının üzerlerine *hamîmin* sürekli döküldüğü veya birikintisinde kalacakları varsayıldığında bu sıvının, vücutlarına temasla birlikte kimyevi bir reaksiyon oluşturarak yaralarını derhal kokuşturacağı akla gelmektedir. *Sadîd* organları eriticiliği, *gassâk* zehir gibi acılığı ve Cehennem halkının, genel olarak birbirine benzer bu iki sıvıyı da içmeye uğraşacakları anlaşılmaktadır. Anılan bu kavramların kendisine tahammül edilemez vasıfları; insanın inancını ve davranışını sorgulamaya, hakka uymaya ve erdemli yaşamaya sevk etmeye yönelik olduğu şeklinde yorumlanabilir.

2.2.3. Cennet ve Cehennem Yiyecek ve İçecekleri ile İlgili Yorumlar

Ölümden sonra dirilme ile Cennet ve Cehennemin varlığıyla ilgili ittifak bulunmaktadır. Ancak ahiretteki hazlar ve elemeler manevi ve ruhimidir yoksa cismani ve bedenimidir konusunda fikirler farklılaşabilmektedir (İbn Rüşd, 2018: 255). Genel olarak azap veya hazı cismani bağlamında ele alanlar yiyecek ve içecekleri gerçek anlamlarıyla ele alırken, ruhani manevi olduğunu düşünenler tevil yoluna giderek yiyecek ve içeceklerle ilgili farklı yorumlarda bulunmuşlardır.

2.2.3.1. Cennet Yiyecek ve İçecekleri Gerçek Anlamda Alanlar

Cennet ve Cehennemin varlığı Kur'an ve sahih hadislerle sabit olup müminler için imanın bir cüzü olarak anlaşılmıştır. Cennette müminler için hazırlanan nimetler, daha önce geçtiği üzere tamamının yaşadığımız âlemde maddi, somut bir karşılığı vardır. İbn Kayyım, Cennet ile ilgili ayet ve sahih hadislerin; cennette ekmek, et,

meyve ve tatlı, bal kaynakları, çeşitli su, süt ve karışımli içecekler olduğunu,  hirettekilerden dünyada sadece isim benzerliklerinin bulunduğunu, muhteva bakımından ise beşerin bilemeyeceği düzeyde farklılıklar olduğunu ifade etmektedir (el-Cevziyye, 1994: 240).

Hanefi ve M t r di âlimlerinden es-Sâbûnî, “Mâtürîdiyye Akaidi” adlı eserinde Cennet ve Cehennem mahiyetiyle ilgili olarak, mezhebimize göre Allah Te l ’nın haber verdiği cennet ehline ait her tür meyve, ağaç, yiyecek ve içecek gibi nimetler ile cehennem ehlinin zakkum, kaynar su, vb. yiyecek ile içecekleri haktır ve hepsi de vuku bulacaktır. Batıniye ve filozofların bu gerçeğe karşı çıkmalarını zaruret ve delile dayanmaksızın nasları, zahiri manalarına aykırı tevil etmelerini bir tahrif ve apaçık bir inkar olarak değerlendirir (es-Sâbûnî, 2005: 178). Ehl-i sünnet anlayışında zorunlu olmadıkça nasların lafzi anlamlarına bağlı kalmak esastır. Keyfi yorumlarla bir delile dayanmadan ayetleri yorumlamak ve anlamlarından uzaklaştırmak apaçık bir inkâr olarak kabul edilmiştir. Bu yaklaşım, bu çalışmada kaynak olarak kullanılan tefsirlerin tamamında göz önünde bulundurulmuştur. Bir  rneği Cehennem yiyecekleri ile ilgili el-Kuteybi’nin yorumunda da g r lmektedir. el-Kuteybi’ye göre cehennem yiyecekleri olan “dar ” ve “zakkum ağacı”nın ateşte yetişen bir bitki olma ihtimali olabileceği gibi, ateşin yakıp tüketemeyeceği bir  zden meydana gelmiş olma ihtimali de mümkündür. Sadece bu yiyeceklerin değil orada bulunan akrepler, yılanlar, zincirler vb. kâfirler için azap unsuru diğer hususlar da bizim bildiğimiz şekilleriyle ateşte kalmaları mümkün değildir. Burada Allah’ın bildiklerimiz üzerinden bilinmeyen gaip âlemine ilişkin hakikatlerin aktarılması söz konusudur. Dolayısıyla sadece isimler arasında benzerlik bulunmakta olup manaları ya da mahiyetleri tamamen birbirinden farklıdır. Aynı husus cennetteki ağaçlar ve diğerleri için de geçerlidir (Kurtubî, 2003: XIX/59). Lafza bağlı kalmak, ancak mahiyetini Allaha havale etmek bir anlama biçimi olarak Ehl-i Sünnet âlimlerinin üzerinde mutabakat sağladıkları bir husus olmuştur. Bu anlama biçiminin ayetlerin konuyu ele aliş ve ifade tarzı ile alakasını gösteren bir  rnek Bakara suresi 25. ayette g r lmektedir.

“İman edip iyi davranışlarda bulunanlara, içinden ırmaklar akan cennetler olduğunu müjdele! O Cennetlerdeki bir meyveden kendilerine rızık olarak

yedirildikçe: Bundan önce dünyada bize verilenlerdendir bu, derler. Bu rızıklar onlara (bazı yönlerden dünyadakine) benzer olarak verilmiştir. Onlar için Cennette tertemiz eşler de vardır. Ve onlar orada ebedî kalıcılarıdır” (Bakara, 2/25). Ayetinde dünya nimetleriyle kurulan bazı benzerlikler, literal anlamdan büsbütün uzaklaşarak tamamen yeni bir anlama ulaşmaya pek imkân tanımamaktadır. Ayetlerin zahiri anlamlarına bağlı kalmak ayeti anlamadaki derinliğin önüne geçebileceği şeklinde bir itirazı getirirse de keyfiliğin ve öznelliğin önüne geçme açısından çok başarılı bir yöntem olduğu söylenebilir.

2.2.3.2. Cennet Yiyecek ve içecekleri mecaz olarak kabul edenler

İsmâîlîlerin Kur’an’da detaylı şekilde anlatılan Cennet nimetlerine tamamen sembolik bir anlam vererek müminlerin ahiretteki hazları da cismani değil ruhani olacağını belirttikleri ifade edilmiştir. Onlara göre uhrevi sevabın mahiyeti hazdır. Ancak bunu duyuşal hazlar olarak düşünmemek gerekir. Nedeni de duyuşal hazlar tadıldıkça bayağılaşır ve belli bir zaman sonra usanç vermeye başlar, oysaki “*Yemişleri ve gölgesi sürekli*” (Ra’d, 13/35) olduğu belirtilen ahiret hayatının hazlarının devamlı olabilmesi için bunun duyuşal bir özellikte olmamaları gerekir. Bu devamlılığı sağlayacak olan, ilimden başkası olamaz. Çünkü sadece ilmin lezzeti tadıldıkça sürekli artar ve daha da zevkli bir hal alır. Dolayısıyla ahiretteki müminlerin mükâfatları hissî lezzetler olmayıp ilimden ibarettir. İlimden kasıt da nâtık, vasî, imam hiyerarşik olarak bunların altında yer alan hüccet, dâi, ve bablardan öğrenilenidir (Öztürk, 2014: 369-370). Burada azap da mefhumun muhalifinden anlaşılacağı üzere bu bilgiden yoksun olmayı ifade eder. Cennet ilimden elde edilen haz ile manevi yükselişi ifade ederken Cehennem cehalette karanlığı boylamaktır (M. Öztürk, 2014: 370, 498).

Yazarları meçhul İhvân-ı Safâ’ya göre de Cenneti ve cennettekilere sunulacak nimetler ile cehennem tasvirleri salt maddi olarak algılamak cahillikten ve basiretsizlikten kaynaklı bir sapma ve tam anlamıyla küfürdür. Cennet ve Cehennem ahvaline ilişkin tasvirleri sembolik kabul eden bu anlayışa göre Kur’an’da tasvir edilen Cennet, “aşkın hikmetleri kavrama kabiliyetine sahip olan, cahilliğin kirinden arınmış temiz ve olgun ruhların yükseliş mekânına ve gerçek hayat yurduna (Dâru’l-Hayevân) denk düşen ruhlar âlemi, başka bir tabirle göklerin engin genişliği (seatü’s-

semâvât) ya da felekler âlemidir. Cennet ehli ise, felekler âleminde ve göklerin engin genişliğinde acı ve elemelerden uzak, mutluluk ve esenlik içinde varlıklarını sürdüren melekleşmiş nefislerdir” (Öztürk, 2014: 380).

Fahrudin er-Râzî el-Muhassal adlı eserinde İhvân-ı Safâ ve filozofların, bilen ve bedeni heyetlerden arınmış nefislerin ölüm sonrasındaki mutluluğunda, cahil nefislerin de mutsuzluğu konusunda ittifak ettikleri görüşleri eleştirerek Cennet ve Cehennem halkının halleri gibi nakle dayalı konularda yüce Yaratıcının herşeyi bilip sınırsız gücüyle kadir olduğundan, bu konularda haber verilmiş olmasını bunların varlığının ve olabilirliğinin bilgisini verdiğini belirtir (er-Râzî, 2019: 209, 212).

Buna rağmen bir takım Müslüman filozof ve modernist olarak kabul edilen ilim adamlarının bazı verilerden hareketle cennet nimetlerini veya cehennem azabını farklı yorumladıkları bir vakadır. Muhammed Esed açıklamalı mealinde cennet ve Cehennem hayatla ilgili bütün atıfların temsili olduğunu belirtir (Esed, 2002: 495, 1038). Örneğin Cennet içeceği anlamındaki selsebilî ve diğer nimetleri “yararlı işler yapmak suretiyle Cennet’e giden yolu arama” ve bu dünyadaki amellerin bir sonucu olarak görmektedir (Esed, 2002: 1218). Benzer bir bakışı Cehennem yiyecek ve içecekleri hakkında yapılan yorumlarda da görmekteyiz.

2.2.3.3. Cehennem Yiyecek ve İçecekleri Gerçek Anlamda Alanlar

Ehl-i sünnet anlayışında daha önce Cennet yiyecekleri bahsinde belirtildiği gibi zorunlu olmadıkça nasların lafzi anlamlarına bağlı kalmak esastır. Keyfi ve bir delile dayanmadan ayetleri yorumlamak ve anlamlarından uzaklaştırmak apaçık bir inkâr olarak kabul edilmiştir. Bu yaklaşım, bu çalışmada kaynak olarak kullanılan tefsirlerin tamamında gözlemlenmiştir. Cehennem yiyecekleri ile ilgili el-Kuteybi’nin yorumunda da aynı anlayış şöyle ifade edilmektedir. el-Kuteybi’ye göre “Cehennem’in yiyecekleri olan “darî” ve “zakkum ağacı”nın ateşte yetişen bir bitki olma ihtimali olabileceği gibi, ateşin yakıp tüketemeyeceği bir özden meydana gelmiş olma ihtimali de mümkündür. Sadece bu yiyeceklerin değil orada bulunan akrepler, yılanlar, zincirler vb. kâfirler için azap unsuru diğer hususlar da bizim bildiğimiz şekilleriyle ateşte kalmaları mümkün değildir. Burada Allah’ın bildiklerimiz üzerinden bilinmeyen gaip âlemine ilişkin hakikatlerin aktarılması söz

konusudur. Dolayısıyla sadece isimler arasında benzerlik bulunmakta olup manaları ya da mahiyetleri bakımından birbiriyle tamamen farklıdır (Kurtubî, 2003: XIX/59). Ehl-i Sünnet âlimlerinden Nureddin es-Sâbûnî, *Mâtürîdiyye Akaidi* adlı eserinde Cehennem mahiyeti ile ilgili olarak, Cehennem ehlinin zakkûm, kaynar su, vb. yiyecek ile içeceklerinin hak ve hepsi de vuku bulacağını belirtir. Batıniye ve filozofların nasları, zahiri manalarına aykırı tevil etmelerini bir tahrif ve apaçık bir inkâr şeklinde değerlendirir (es-Sâbûnî, 2005: 178).

2.2.3.4. Cehennem Yiyecek ve İçecekleri Mecaz Olarak Kabul Edenler

İsmâilîler ile kimi Batıni firkalar, Kur'an'da detaylı şekilde anlatılan Cehennem azabının cismani değil ruhani olacağını belirttikleri ifade edilmiştir. İsmâillilerin Kur'an da geçen bazı kelimeleri inanç sistemlerine göre farklı yorumlamışlardır. Bu kelimelerin bazılarını bakıldığında: 'Zakkum Ağacı'nı (Saffat 37/62; duhân 44/43; Vâkıa 56/52), İsmâilli davetin karşısında yer alanların saflarında olmak, küfür ve inadın meyvelerini toplamak şeklinde yorumladıkları görülür. Ğıslîn (Hâkka 69/36) yani kanlı irin anlamındaki bu Cehennem yiyeceğini de din ve aklın sınırlarını zorlayacak inançları benimsemek, şüphe ehline uymak onları taklit etmek olarak açıklamaktadırlar. Kaynar sudan şarap anlamındaki (En'âm, 6/70; Yunus, 10/4; hac 22/9) Cehennem içeceklerinden *Hamîm*'i de mutlak doğruya muhalefet olarak yorumlamışlardır (Öztürk, 2014: 373).

Modern düşünürlerden Muhammed Esed de açıklamalı mealinde ölümden sonraki hayatla ilgili bütün atıfların mecaz olmak zorunda olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda günahkârların öte dünyada görebileceği azap anlamında kullanılan 'aşırı sıcaklık ve şiddetli soğuk' anlamındaki "hamîm" kelimesini "yakıcı ümitsizlik" olarak çevrilebileceğini söyler (Esed, 2002: 240). Benzer bir yorumu "siyah bir karanlık, gece, karanlık bir gece, buz gibi bir soğuk" anlamları olan gassak kelimesi "ruhun buz gibi karanlığı" anlamına geldiğini ve hamîm ile birlikte inatçı günahkârların öte dünyadaki ızdıraplarını karakterize ettiğini söyler. Bunun dışındaki bütün yorumları ise tamamen spekülâtif bulup hiçbir temele dayanmadığını belirtir (Esed, 2002: 931). Cehennem yiyeceklerinden Ğıslîn kelimesini pislik terimiyle ifade eder ki ruhi anlamda iğrenç olan herşeyi iştiahta atıştırmayı kast olduğunu söyler

(Esed, 2002: 1184), zakkum ağacının da insanın bu dünyada işlediği kötü fiillerin bir meyvesi organik bir sonucu olduğunu belirtir (Esed, 2002: 913).

İhvân-ı Safâ risalelerinde Cehennem tasvirleri salt maddi olarak algılamak cahillikten ve basiretsizlikten kaynaklı olup küfür olarak belirtilmektedir. Cehennem ahvaline ilişkin tasvirleri sembolik kabul eden bu anlayışa göre, Cehennem, içinde yaşadığımız âlem olarak tanımlanan kevn ve fesad (oluş ve bozuluş) âlemi yani nesnelere dünyasıdır. Bu fikirlerini de “*(İnkârcılara o gün şöyle denilir:) yalan sayageldiğiniz azaba doğru gidin! Üç kola ayrılmış, (ama) ne gölgelendiren ne de alevden koruyan bir gölgeye gidin*” (Murselat, 77/29-31), ayetlerinde geçen üç kola ayrılmış gölgeden kastın cisimlerin bu dünyadaki üç boyutlu uzunluk, genişlik ve derinlik özellikleri olduğunu ileri sürerler. Onlara göre bu dünya cehenneminin azabı ise, içindeki bilgisiz insanların ruhsal yükselişten mahrum olmalarından kaynaklı, hissettikleri hasret ve pişmanlık acısını ifade etmektedir. Firavun ve ehli için “***Onlar sabah akşam o ateşe sokulurlar. ...***” (Mü’min, 40/46) ayetini de kâfir ve fâsıkların ruhlarının kıyamete kadar cehalet ve basiretsizlikleri dolayısıyla acı çekmek durumunda kalacakları söylenmiştir (Öztürk, 2014: 378-380).

Kur’an-ı Kerim ve sahih hadiste Cennet ve Cehennem ile ilgili kullanılan ifadeler başta Hz. Peygamber olmak üzere sahabe, tabiin ve selefin üzerinde bıraktığı etki böyle bir anlamaya imkân tanımamaktadır. Hz. Peygamberin kimi süreler için kullandığı beni yaşlandırdı gibi ifadeler özellikle cehennem konusundaki ifadeleri gerçek manada ele aldığına delili olarak görülebilir.

SONUÇ

İslam dininde Cennet ve Cehennem temel inanç konuları arasında yer almaktadır. Yani birisi Cennet ve Cehennemi kabul etmeden Müslüman kimliğine sahip olamaz. Kur'ân-ı Kerîm'de Cennet ve Cehennem denilince ilk akla gelen âhiret mefhumudur. Kur'an bu konu üzerinde önemle durmaktadır. Çünkü ahiret inancı olmadan insandaki adalet duygusunu tatmin etmek ve hayata anlam katmak pek mümkün görünmemektedir. Kur'an-ı Kerîm ayetleri ışığında bakıldığında ahiret hayatı değişik aşamalardan oluşmaktadır. Bu aşamalar: ölümle başlayıp kıyamete kadar devam eden berzah âlemi, kıyamet ve mahşer, ebediyet âlemi olan Cennet ve Cehennem. İslam dininde Cennet genellikle yaprakları ve dalları birbirine geçmiş, sık ağaçlardan oluşan, içinde sayısız nimetlerin olduğu, sonsuz huzur ve mutluluk ya da sevap yurdu olarak ifade edilmiştir. Bu yurdun çeşitli dereceleri/yukarı doğru yükseliş tabakaları vardır. Buraya girecek cennetlikler de farklı özelliklere sahiptirler.

Sonsuz ahiret hayatının bir tarafı Cennet ise öbür tarafı da Cehennemdir. Cehennem dünyadayken zulüm ve kötülüğe bulaşanların ölümden sonra hesaba çekilecekleri ve bu hesabın neticesinde çaptırılacakları azabın en genel adı olarak kabul edilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de pek çok yerde üzerinde durulan bu azap çeşitli şekillerde tavsif ve tasvir edilmektedir. Cennet nasıl sonsuz mutluluk yurdu ise Cehennem de sonsuz azap yurdudur.

Cennet'te müminlere sunulacak sayısız nimetler, Cehennem'de ise suçlulara verilecek azap şekilleri bulunmaktadır. Cennet'tin sayısız nimetleri arasında yiyecek ve içecek nimetlerinin geçtikleri ayetler bağlamında, bu yiyecek ve içeceklerin neler olduğu ve mahiyetlerinin nasıl anlaşıldığı, bu konularda yapılan yorumların neler olduğu konusu merak edilen bir konudur. Yapılan yorumlardan öne çıkan görüş Cennette müminler için hazırlanan güzellikleri hiç kimsenin tahayyül edemeyeceği boyutlarda olduğudur. Cennet hayatının bizim için gayp bir âlem olması beş duyu ile idrak edilemeyeceği anlamına gelmektedir. Ancak insanın aklının konuyu rahat kavrayabilmesi için alışık oldukları bildikleri kavramlar üzerinden bu hakikatler aktarılmaktadır. Çünkü başka şekilde insanın bu sonsuz âlemi kavramasının bir yolu

bulunmamaktadır. Arapçada gıda özelliği olan yiyecek ta'âm kelimesiyle ifade edilir. Kur'ân-ı Kerîm'de Cennet yiyecekleri olarak genel anlamda et ve kuş etleri ile meyvelerden söz edilmektedir. Cennet'te her tür ve çeşitten meyveler olmakla beraber ayetlerde ismi geçen meyveler; kiraz, nar, hurma, muz ve üzüm meyveleridir. Bu meyvelerin en güzel ve en üstün nitelikte oldukları belirtilmiştir. Dünyadaki nimetlerle mukayese edildiğinde; isim, şekil ya da renk bakımından benzerlikleri olduğu söylenmişse de tat, sayı ve mahiyetleri bakımından tamamen farklı olduğu kabul edilmiştir. Ayrıca bu yiyeceklerde insan için hiçbir zorluk ve güçlüğü olmayacağı ifade edilmektedir. Gerek yiyeceklere ulaşmadaki kolaylık gerekse de yedikten sonra dünyadaki gibi yemeğin sebep olduğu, keder, eziyet, hastalık ve diğer arızalardan tamamen arındırılmış olan bu yiyecekler cennetliklerin sadece keyif ve haz almak amacıyla istifade edecekleri anlamına gelmektedir. Herhangi bir sıkıntı vermeyen bu yiyeceklerden Cennettekiler ne kadar isterlerse yiyebilecekleridir. Bunların artığı misk gibi bir geçirti ya da ince terleme şeklinde olacağı belirtilmiştir. Ayrıca her koparılan meyvenin yerine yenisi gelmek suretiyle dalında meyvelerin hiç azalmayacağı, tüm zamanlarda bütün meyvelerin sonsuz sayıda bulunacağı belirtilmiştir.

Kur'an-ı Kerim'de cennetliklere sunulacak içeceklerden de söz edilmektedir. Adı geçen içecekler, su, süt, bal ve insanın sarhoş edip aklını gidermediği gibi baş da ağrıtmayan madden olduğu kadar manen de insanı temizleyen ve karışımı tensim, zencefil ve kafûr olan içeceklerden söz edilmektedir. Bu içeceklerden bazıları en üstün nitelikte olup sadece Allah'a yakın olan kullar, saf olarak içebilecekleri, diğer kulların ise karışım halinde ancak içebileceği belirtilmiştir. Tıpkı Cennet yiyeceklerinde olduğu gibi Cennet içecekleri de en üstün niteliktedir. Suyun tadı asla bozulmadığı gibi, süt de ekşimez, nehirler halinde akan bu içeceklerden bal saf olup dünyadaki gibi içine herhangi bir şey karışmamıştır. Bu içeceklerin hepsini Yüce Yaratıcı kendi kudretiyle doğrudan var etmiştir. Yani dünyadaki gibi ne süt bir hayvanın memesinden sağılmıştır ne de arı tarafından bu bal yapılmıştır. İçecekler de insanların dünyada yaptıkları gibi ayakları ile ezip ya da elleri ile yaptıkları içecekler değildirler. Her tür olumsuz özellikten arındırılmış tertemiz olan bu içecekleri Cennet ehli bir ihtiyaçtan dolayı değil, tıpkı meyvelerde olduğu gibi sadece lezzet için içeceklerdir. Çünkü Cennet ehlinin bedenleri yepyeni bir yaratılışla ebedi kılınarak

tüm eksiklerden arındırılmış olup herhangi bir besleyici veya kuvvet verici gıdaya ihtiyaç duymamaktadır.

Kur'ân-ı Kerîm'de Cennet ve Cehennem ile ilgili anlatımları tıpkı bir madalyonun iki farklı yüzü gibi birbirine bakan yönleri bulunmaktadır. Tat, görüntü ve sunuş şekilleri ile her açıdan muhteşem Cennet nimetlerine karşılık olarak, Cehennem'de iğrenç tat ve şeytan başlarını andıran görüntüleri ile çirkinlikte son safhaya geçmiş ve zebanilerin zorla, ağır işkenceye tabi tutarak Cehennem ehlini yemeye maruz bıraktıkları Cehennem yiyecek ve içecekleri bulunmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'de Cehennem yiyecekleri olarak; zakkûm, ğıslîn, darî' ve bir çengel gibi boğaza takılan yiyecekler zikredilmektedir. Bunların hiç biri açlığı gidermediği gibi kendilerinde bir yarar da bulunmamaktadır. Aksine Cehennem yiyeceklerinin hepsi son derece acı, pis kokulu ve zehirli olmak gibi özellikleri vardır. Öyle ki Arap coğrafyasında bulunan bu isimdeki bitkilerden hayvanlar bile kaçmaktadır. Besleyici ve açlığı gidermeye hiçbir yararı olmayan Cehennem yiyecekleri sadece yiyeni inletip sızlatmaya yaramaktadır. Bu yiyecek ve içeceklerin yaşattığı acıyı ancak insanlığın dünyada gördüğü; büyük açlık, felaket ve esaret zamanlarında çektiği elem ve sıkıntılar yardımıyla anlaşılabilirdiği düşünülmüştür.

Kur'ân-ı Kerîm'de zikredilen Cehennem içeceklerini konu edinen ayet-i kerimelerde; son derece kötü, kaynar su anlamındaki *hamîm* ve *ânîye* çeşme/pınarından bahsedildiği gibi, *ğassak*, *sadîd* gibi insan vücudundan çıkan sıvılardan da içecek olarak söz edilmektedir. Cehennemlikler için bahsi geçen bu içeceklerin ayet-i kerîmede belirtildiği gibi onlarda serinlik ve içecek olarak vasıflandırılmayı gerektirecek bir özellik yoktur. Aksine bu içeceklerin elîm bir azap unsuru olacağı anlatılmaktadır. *Sadîd*, *gassâk* sıvılarının ortak yanları, Cehennem halkının vücutlarından akan irin, kan, ter vb. yakıcı akıntı olmalarıdır. Bu sıvıların, Cehennem halkı üzerine *hamîmin* dökülmesiyle vücutlarının parçalanmış kısımlarında oluşan yaralardan sızacağı söylenebilir. Cehennem halkının üzerlerine dökülen *hamîmin*, vücutlarından oluşturduğu yaralardan sızan sıvıların *sadîd* ve *ğassak*, tahammül edilemeyecek şekilde pis kokudadırlar. Gerek Cehennem yiyecekleri gerek de birbirine benzeyen Cehennem içecekleri kendilerine tahammül edilemez vasıfları;

insanın inancını ve davranışını sorgulamaya, hakka uymaya ve erdemli yaşamaya sevk etmeye yönelik olduğu şeklinde yorumlanabilir.

İslam kaynaklarında Cennet ve Cehennem düşüncesi çok geniş bir alana yayılmıştır. Müelliflerin öznel değerlendirmeleri ile birtakım mezhepsel yaklaşımlar kapsamı daha da genişletmiş, birbirinden farklı pek çok değerlendirmeyi de beraberinde getirmiştir. Bu çeşitliliğin bir zenginlik oluşturduğu ortadadır. Ancak tekfirci bakış en önemli sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Ulaştığımız netice Cennet ve Cehennem'in tamamen gayp âlemine ait hakikatleri, dil gibi somut kültür öğeleri üzerinden izah etmek başlı başına önemli anlama sorunu oluşturmaktadır. Bu sorunu dilin sınırlılıklarında kaynaklı nedenler dolayısıyla aşmak imkânı bulunmamaktadır. Kur'an ayetleri ve Hz. Peygamber den gelen nakiller ve aklın imkânları bize Cennet ve Cehennem'in şüphe olmaksızın varlığını ortaya koymaktadır. Ancak mahiyetlerine ilişkin bilgileri Yüce Allah'a havale etmenin daha doğru olacağı düşüncesindeyiz.

KAYNAKÇA

- İbn Abbâs, A. (1898/2016). *Tenvîrü'l Mikbâs min Tefsîri İbn Abbas*, E. T. M. Fîrûzâbâdî, (Der.). (Çev: C. Caduk), İstanbul: İlkharf Yayınevi.
- Abdulgâki, M. F. (1988). *el-Mu'cemul'l-Mufehres li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Kahire: Dâru'l-Hadis.
- Abdurrezzak, E. (1982). *el-Musannef*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Ahmed b. Hanbel, (1981), *el-Musned*, I-VI, İstanbul: Çağrı Yay.
- Âlûsî, M. Ş. (1985). *Rûhu'l-Me'ânî fi Tefsîri'l Kur'âni'l Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*, C. I-XXX., Beyrut: Daru'l Ehyâu'l-Turas'l-Arabiye.
- Ateş, S. (1995). *Kur'ân-ı Kerîm Tefsiri*, İstanbul: Yeni Ufuk Neşriyat
- Aydın, H. (2004). "İslam Kaynaklarında Cennet Fikri ve Yorumu", *Akademik Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 20, 149-170.
- Bebek, A. (2005). "Cennet Meyveleri Örneğinde Âhîret Hayatına Kelâmî Bir Bakış". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10(2), 1-18.
- Bettany, G. T. (2005). *Dünya Dinleri Ansiklopedisi*, (Çev: A. Aydoğan). İstanbul: Say Yayınları.
- Beydâvî, K. (2011). *Beydavi Tefsiri (envâru't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl)*, C. I-IV, (Çev: Ş. Eren). İstanbul:, Selsebil Yayınları.
- Buhârî, M. b. İ. (1987). *el-Câmiu's-Sahih*, I-VI, Dâru İbn Kesîr, Beyrut.
- Canan İ. (2009). *Hadis Külliyyatı Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi* (4.Basım), C. 14, Ankara: Akçağ Yayınları.
- el-Cevziyye, İbn Kayyım (1994). *Ruhları Sevinç Ülkesine Nağmeler Söyleyerek Sürükleyen Cenneteki Hayat*, (2.Baskı), (Çev: İ. H. Sezer). Konya: Uysal Kitabevi
- el-Cevziyye, İbn Kayyım (2011). *Bedâi'ut-Tefsîr* Muhammed Y. es-S. (Der.), (Çev.: Ağırakça ve Eryarsoy M. B.). İstanbul: Karınca ve Polen Yayınları
- Cilacı, O. (1995). *İlahi Dinlerde Cennet İnancı* (Mukayeseli Bir Araştırma). İstanbul: Beyan Yayınları.
- Devellioğlu, F. (2011). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, (28. Baskı). Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Ebû Dâvûd, S. b. E. S. (1981). *es-Sunen*, I-V, İstanbul: Çağrı Yayınları

- Esed, M. (2002). Kur'an Mesajı Meal-Tefsir, (Çev.: C. Koytak-A. Ertürk), (5. Baskı). İstanbul: İşaret Yayınları
- Faiz, A. ("trsz). *Fi Zilali'l-Kur'an'da Kıyamet ve Ahiret*, (Çev: V.Ulutürk). Konya.
- Fatiş, E. (2015). "İbnü'l-Hümâm'a Göre Yaratılmışlık ve Ebediyet Bağlamında Cennet ve Cehennem". Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 8(16), 83-102.
- Fîrûzâbâdî, E. T. M. (1987). *el-Kâmûsü'l-Muhît*, Beyrut: Muessesetu'r-Risâle
- Hâkim, en-Nîsâbûrî, (1990). *el-Mustedrek*, (thk.: Mustafa Abdülkadir Âta). Beyrut: Dâru'l-Kutub'l-İlmiyye
- İkbal, M. (1984). *İslâm'da Dinî Düşüncenin Yeniden Doğuşu*, (Çev: N. A. Asrar). İstanbul: Birleşik Yayıncılık.
- İbn Manzur, E. F. C. (1990). *Lisanü'l Arap*,(1. Baskı) C. I-XV. Beyrut: Dar Sâdir
- İsfahânî, R. (2010). *Müfredat / Kur'an Kavramları Sözlüğü*, (Çev: A. Güneş, M. Yolcu), İstanbul: Çıra Yayınları.
- İşler, E.-Özay, İ. (2015). *Tarkçe-Arapça Kapsamlı Sözlük*, (5.baskı) Ankara: Fecr Yayınları
- İslamoğlu, M. (2008). *Hayat Kitabı Kur'an Gereçeli Meal-Tefsir*, (2. Baskı). İstanbul: Düşün Yayıncılık.
- Kara, Ö. (2009). *Ebedî Saâdet Cennet*. İstanbul: Bilge Adamlar.
- İbn Kesîr, İ. H. (2015). *İbn-i Kesîr Tefsîri*, (Çev: M. B. Eryarsoy, Thk. Abdurrezzak el-Mehdi), İstanbul: Karınca ve Polen Yayınları.
- İbni Kesir, İ. H. (trsz.). *Hadislerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsiri*, (Çev. B. Karlığa ve B. Çetiner). Çağrı Yayınları
- İbni Kesir, İ. H. (2012). *Muhtasar İbn Kesîr Tefsiri*, M. A. es-Sâbûnî (der). (Çev: M. Koçinkağ, A.E. Ateş, E. Kara, M. Yazıcı) C. I-VII. İstanbul: Yasin Yayınevi.
- Kılavuz, A. S. (1993). Cahîm. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 7, 19-20.
- Kutup, S. (2001). *fi Zilali'l-Kur'an*, (Çev: M. E. Saraç, İ. H. Gengüler ve B. Karlığa), C. I-XII. İstanbul: Hikmet Yayınları.
- Kurtubî, M. (2003). *el-Camiu li ahkâmi'l Kur'ân*, (Çev: M. B. Eryarsoy), C. I-IX. İstanbul: Buruc Yayınları.
- Kurtubî, M. (1985). *Et-Tezkira fi ahvâli'l-mevtâ ve ümûri'l-mevtâ ve ümûri'l-âhira*, Beyrut.
- İbn Manzur, E. F. C. (1990). *Lisanü'l-Aab*, C. I-XV. Beyrut: Darû Sadır.

- İbn Mâce, M. b. Y. el-K. (trsöz). *Sunen-i İbn Mâce*, I-II, (thk. Muhammed Fuad Abdulbâkî), Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabiyye.
- Mâlik b. Enes, (1981). *el-Muvatta*, I-II, (thk. Muhammed Fuad Abdalbaki), İstanbul: Çağrı Yayınları
- Mamer b. Raşid, (1403). *el-Câmi*, (thk. Habibürrahman el-Azamî) C.11. Beyrut: el-Mektebul İslamî.
- el-Makdisî, M. b. T. (1899). *el-Bed' ve't-Târîh*, C. I. Beyrut: Mektebetu's-Sakâfe ed-Diniyye.
- Mevdudî, Ebu'l A'lâ (trsöz). *Tefhimu'l Kur'ân* (Kur'ân'ın Anlamı ve Tefsiri), (Çev: M. H. Kayanî), C. I-VII. İstanbul: İnsan Yayınları
- Mukâtil b. Süleyman (2006). *Tefsir-i kebîr*, (Çev: M. B. Eryarsoy), C. I-IV. İstanbul: İşaret Yayınları.
- Muslim b. Haccâc, E. H. (trsöz). *el-Câmiu's-Sahîh*, I-III, (thk. Muhammed Fuâd Abdulbâkî), Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî.
- Mütercim Asım Efendi, A. (2013). *El-Okyânûsu'l-Basît fi Tercemeti'l-Kâkûsi'l-Muhît Kâmûsi'l-Muhît Tercümesi*, C. I-VI. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Nesefî, M. (2014). *Tefsîru'n-Nesefî: Madâriku't-Tenzîl ve Hakaiku't-Tevîl*, (3.Baskı), C. I-IV. Beyrut: Daru'n- Nefâis,
- Nesefî, N. (2001). *İslam İnançının Temelleri Akaid*, İstanbul: Bayrak Yayınları.
- Ebü Nuaym el-İsfehânî, (trsöz). *Sıfatu'l-Cenne*, Dimaşk: Dâru'l-Me'mûn li't-Turâs.
- Okuyan, M. (12 Haziran 2019). Müslümanlar Cehenneme girecek mi? [Video dosyası]. Erişim adresi <https://www.youtube.com/watch?v=fU4TqJEVP8M&feature=youtu.be>
- Ömer Ö.-Güler, İ. (2005). *Konularına Göre Kur'an (Sistemik Kur'an Fihristi)*, (9. Baskı). Ankara: Fecr Yayınevi.
- Öztürk, Y. N. (2011). *Kur'an'ın Temel Kavramları*, (23.Baskı). İstanbul: Yeni Boyut Yayınları.
- Öztürk, M. (2014). *Kur'an ve Aşırı Yorum, Tefsirde Bâtunilik ve Bâtunî Te'vil Geleneği*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Rahman, F. (1996). *Ana Konularıyla Kur'an*, (3. Basım). Çev: A. Açıkgenç). Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Râzî, F. (1995). *et-Tefsîru'l-Kebîr (Mefâtihu'l-Gayb)*, (Çev: S. Yıldırım, L. Cebeci, S. Kılıç, C. S.Doğru), C. I-XXIII. Ankara: Akçağ Yayınları.

- Râzî, F. (2019). *el-Muhassal* (Ana Meseleleriyle Kelâm ve Felsefe), (Çev. ve İnceleme: E. Altaş), İstanbul: Klasik Yay.
- İbn Rüşd, A. M. K. (2018). *Faslu'l-Makâl, el Keşf an Minhâci'l-Edille*, (haz. S. Uludağ), (11. Baskı). İstanbul: Dergah Yayınları.
- Sâbûnî, N. (2005). *Mâtürîddiyye Akaidi*, (8. Baskı), (Çev: A. Çap - B. Topaloğlu). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Sabûnî, M. A. (2018). *Tefsirlerin Özü Safvetü't-Tefâsîr*, 7. Basım, (Çev: S. Gümüş, - N.Yılmaz), İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Salih, S. (1998). *Ölümden Sonra Diriliş*, (çev: Ş.Gölcük) İstanbul Kayhan Yay.
- Suyuti, C. ve el-Mahallî, C. (2013). *Celâleyn Tefsiri*, (Çev: A. R. Kaşeli, Tah: M. T. Talu). İstanbul: Yasin Yayınevi.
- Suyûtî, C. (1991). *el-Büdûrî's-sâfire*, Beyrut.
- Şahin, M. S. (1993). Cennet. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 7, 374-376.
- Şibay, H. S. (1997). Cennet. *Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi*, C. 3, 102, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları.
- Taberânî, Ebu'l-Kâsım, (1985). *el-Mu'cemu's-Sağîr*, I-II, (thk. Muhammed Şekûr Mahmûd el-Hâc Emîr), Beyrût: el-Mektebetu'l-İslâmî, Dâru Ammâr.
- Taberânî, Ebu'l-Kâsım, (1994). *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, I-XXV, (thk. Hamdî b. Abdulmecîd es-Silefi), Kahire: Mektebetu İbn Teymiyye.
- Taberî, M. b. C. (1995). *Taberi Tefsiri*, (Çev: M. Keskin), C. I-VI. İstanbul: Ümit Yayınları.
- Taftâzânî, S. M. (1982). *Kelâm İlmi ve İslâm Akâidi (Şerhu'l-Akâid)*. (Çev: S. Uludağ). İstanbul: Dergah Yayınları.
- Temizkan, A. (2009). *Kur'an'da Geçen Huld Kavramının Semantik Tahlili Bağlamında Cennet ve Cehennem Ebediliği Meselesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Taşpınar, İ. (2015). *Yahudi Kaynaklarına Göre Yahudilik'te Ahiret İnancı*. (3. Baskı). İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ, (1975). *es-Sunen*, I-V, Kahire: Mektebetu ve Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Halebî.
- Topaloğlu, B. (1988). Âhiret. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 1, 543-547.

- Topaloğlu, B. (1993). Cehennem. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 7, 225-233.
- Topaloğlu, B. (1993). Cennet. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 7, 376-386.
- Topaloğlu, B. - Karaman, H. (1996). *Arapça – Türkçe Yeni Kamus*. İstanbul: Nesil Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. (1988). *Türkçe Sözlük* (Genişletilmiş Baskı). Ankara: TDK Yayınları.
- Yavuz, Y. Ş. (1991). Azap. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 4, 302-309.
- Yazır, M. H. (1942/2011). *Hak Dini Kur'ân Dili*, (Sad: İ. Karaçam, E. Işık, N. Bolelli, A. Yücel), C. I-X. İstanbul: Azim Dağıtım.
- Zebîdî, E. F. M. el-M. b. M. b. A. el-B. el-H. (1994). *Tâcu'l-Arûs Min Cevâhiri'l-Kâmûs*, C. I-XX., Beyrut: Daru'l-Fikr
- Zemahşeri, E. K. M. (2016). *el-Keşşaf*, (Çev.: H. Ünal), C. I-IV. İstanbul: Ekin Yayınları
- Zemahşeri, E. K. M. (2003). *el-Keşşaf*, (3.Baskı), (tsh.: M. A. Şahin) C. I-IV. Beyrut: Dar Al-Kutub Al-ilmiah
- Zuhaylî, V. (2007). *et-Tefsirü'l-Münir*, (2.Baskı), (Çev: H. Arslan, A. Efe, B. Eryarsoy, İ. Kutlay, N. Yıldız), C. I-XV., İstanbul: Bilimevi Basım Yayınları

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı :Saylık, Şakir
Uyruğu :Türkiye Cumhuriyeti
Doğum Tarihi ve Yeri :06/01/1978
Telefon :5053142925
Faks :.....
E-mail : sakirsaylik@gmail.com

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Doktora
Yüksek Lisans
Lisans

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
16	Siirt	Okul Müdürü

Yabancı Dil
Arapça

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

LİSANSÜSTÜ TEZ ORJİNALLİK RAPORU

22/07/2019

Tez Başlığı / Konusu:

"Ayetler Işığında Cennet ve Cehennem Yiyecek Ve İçecekleri"

Yukarıda başlığı/konusu belirlenen tez çalışmamın Kapak sayfası, Giriş, Ana bölümler ve Sonuç bölümlerinden oluşan toplam 131 sayfalık kısmına ilişkin, 22/07/2019 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezin benzerlik oranı %15 (yüzde onbeş) tir.

Uygulanan Filtreler Aşağıda Verilmiştir:

- Kabul ve onay sayfası hariç,
- Teşekkür hariç,
- İçindekiler hariç,
- Simge ve kısaltmalar hariç,
- Gereç ve yöntemler hariç,
- Kaynakça hariç,
- Alıntılar hariç,
- Tezden çıkan yayınlar hariç,
- 7 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç (Limit match size to 7 words)

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Lisansüstü Tez Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılmasına İlişkin Yönergeyi İnceledim ve bu yönergede belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim.

22/07/2019

Şakir SAYLIK

Adı Soyadı : Şakir SAYLIK
Öğrenci No : 10921310110
Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri
Programı : Tefsir
Statüsü : Y. Lisans Doktora

DANIŞMAN
Prof. Dr. Selahattin SÖNMEZSOY

29/08/2019

ENSTİTÜ ONAYI

UYGUNDUR

22/07/2019

Doç. Dr. Bekir KOÇLAR

Enstitü Müdürü